

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Diplomová práce

**STRANA-FIRMA JAKO NOVÝ TYP POLITICKÉ STRANY -
OVĚŘENÍ KONCEPTU NA VYBRANÝCH PŘÍPADECH**

Jan Dufek

Plzeň 2021

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Politologie

Studijní obor Politologie

Diplomová práce

**STRANA-FIRMA JAKO NOVÝ TYP POLITICKÉ STRANY -
OVĚŘENÍ KONCEPTU NA VYBRANÝCH PŘÍPADECH**

Jan Dufek

Vedoucí práce:

doc. PhDr. Ladislav Cabada, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2021

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2021

.....

Poděkování

Rád bych na tomto místě poděkoval panu doc. PhDr. Ladislavu Cavadovi, Ph.D. za vstřícnost, trpělivost a odborné vedení práce, a také za cenné rady a věcné připomínky.

Obsah

1. ÚVOD.....	7
2. TEORETICKÝ RÁMEC PRÁCE.....	10
2.1. Proces změny organizace politických stran.....	10
2.1.1. Vývojová typologie politických stran.....	11
2.1.2. Proměny organizace politických stran.....	11
2.2. Nové modely politických stran.....	14
2.3. Institucionalizace podnikatelských stran.....	15
2.4. Otázka členství v kontextu vývoje politických stran.....	18
2.5. Model strany typu firmy.....	21
2.5.1. Vymezení modelu.....	21
2.5.2. Odlišení od jiných modelů.....	22
2.5.3. „Bezčlenné strany“ / Koncept „Memberless parties“	24
2.5.4. Zachycení rozdílů mezi podnikatelskými stranami.....	27
3. PŘEDSTAVENÍ SLEDOVANÝCH STRAN.....	31
3.1. Team Stronach.....	31
3.1.1. Stranická organizace.....	32
3.1.2. Stronachův ideál rakouské politiky.....	33
3.1.3. Základní program týmu Stronach pro Rakousko.....	38
3.1.4. Volební úspěch a zánik strany.....	40
3.1.5. Shrnutí.....	40
3.2. Strana svobody.....	41
3.2.1. Vznik strany.....	42
3.2.2. Stranické členství a struktura.....	44
3.2.3. Financování.....	48
3.2.4. Ideologie a programatika PVV.....	49
3.3. ANO 2011.....	51
3.3.1. Profesionalizace strany a outsourcing marketingových aktivit.....	52
3.3.2. Ideologické vymezení.....	53
3.3.3. Organizační struktura hnutí.....	57
3.3.4. Vedení strany a a centralizace moci.....	61

3.3.5. Členská základna hnutí.....	62
3.3.6. Role politického podnikatele.....	64
3.4. Obyčejní lidé a nezávislé osobnosti.....	68
3.4.1. OĽaNO jako strana bez členů.....	68
3.4.2. Vedení strany.....	74
3.4.3. Ideologie a programatika strany.....	74
3.4.4. Volby 2012.....	77
3.4.5. Volby 2016.....	78
3.4.6. Úspěch ve volbách 2020.....	79
4. SHRNU TÍ A ZÁVĚREČNÁ DISKUZE.....	81
5. ZDROJE.....	90
6. RESUMÉ.....	104

1. Úvod

Používání výrazu politický podnikatel či politická strana-firma zaznamenalo v posledních letech boom, a to nejen v akademické sféře. Přestože tento fenomén není v odborné literatuře novou neznámou, do povědomí širší veřejnosti a rozsáhlejší, zejména domácí, politologické debaty se dostal až zásluhou vítězství Donalda Trumpa v amerických prezidentských volbách roku 2016. Jak uvádějí Hloušek a Kopeček: *“...úspěch tohoto byznymena a miliardáře se stal v řadě mediálních komentářů symbolem nástupu nové politické éry. Éry postavené na efektivním využití velkého finančního zázemí a politického marketingu přizpůsobeného poptávce nespokojených voličů”* (Hloušek a Kopeček 2018: 13).

V souvislosti s posledními několika sněmovními volbami, které v České republice proběhly, se často mluví o výrazné proměně stranické politiky. Její do té doby vysoká míra stability byla narušena mimo jiné příchodem nových, úspěšných aktérů na scénu. Tyto politické strany a hnutí, které se od těch tradičních lišily nejenom svou vnitřní organizací a programatikou, vyvolaly v českém prostředí debatu o stranách nového typu v domácím systému.

Podobná “seismická aktivita” není v prostoru středovýchodní Evropy výjimečná, ale má starší analogie mimo ni. Často mapovanými a zajímavými zahraničními případy jsou Forza Italia Silvia Berlusconiho, švýcarská Liga Ticina Gianluigiho Bignasca a Flavia Maspoliho, nizozemská Strana pro svobodu Geerta Wllderse či norská Pokroková strana Anderse Langeho. Opomíjeny nezůstávají ani individuální úspěchy, zejména v prezidentských volbách, ať jde o již zmiňovaného Donalda Trumpa či “čokoládového krále” Petra Porošenka (např. Hopkin a Paolucci 1999, Hloušek a Kopeček 2018, Kuzio 2014).

V odborných dílech sledujících zmiňované příklady je pojem politický podnikatel často chápán jako negativní pejorativum. Bez zbarvení jsou ve výzkumech často sledovány osobní schopnosti takového jedince. Politický podnikatel se chápe jako tvůrce společenských a politických sítí. Je upozorňováno na vybrané přednosti, jako

jsou jeho intelektuální schopnosti, reputace, rozsáhlé kontakty či strategická vize. Naše chápání politického podnikatele, jehož budeme užívat v následujících kapitolách, není nepodobné tomu, jak jej vnímají Hloušek a Kopeček (naše koncepce bude rozebrána v textu později). Platí pro nás tedy, že:

“...klíčový je pro nás vztah mezi politickým podnikatelem a politickou stranou, která představuje nástroje jeho prosazení v politice. Tyto strany působí v prostředí parlamentních režimů Politický podnikatel je určující pro existenci strany, a to svou zakladatelskou rolí, organizační i tematicky. Reálně ji ovládá, či se dá říci, že jej jejím vlastníkem. Podnikatelská minulost a zázemí zakladatele bývá častým, ale nikoliv zcela nezbytným předpokladem takového politického podnikatele. Lídr strany tak nemusí nutně vzejít z prostředí byznysu. Politický podnikatel celkově představuje svébytnou odrůdu, jakýsi specifický poddruh čele homo politicus. Toto konstatování platí, přestože z úst těchto lidí často zaznívaly a zaznívají ... slogany o tom, že nejsou politici”
(Hloušek a Kopeček 2018: 14)

Fenoménu jako takovému se věnuje celá řada časopiseckých textů (např. Hloušek 2012, Bureš 2012) i samostatných studií (např. Cabada 2014, Harmel a Svasand 1993, Hloušek a Kopeček 2018). Výzkumy přinášejí vedle dalších a dalších případů odpovídající charakteristickým znakům strany-firmy i stále nové terminologické modifikace tohoto pojmu. Odborná literatura tak nabízí značnou různost pojmání fenoménu u jednotlivých autorů (srov. Krouwel 2006, Mazzoleni a Voerman 2017, Vercesi 2015). Toto množství odlišných pojmů a absence ucelenějšího přehledu dosavadních příspěvků napomáhá vytvářet nepřehledné prostředí pro výzkum a typologizaci politických stran. Zároveň v něm vyvstává otázka, zda mají všechny tyto odlišné modely stále nějaké společné znaky a můžeme tak mluvit o stranách typu firmy jako zastřešujícím pojmu pro různé subtypy politických stran.

Jedním z cílů naší práce je tak pomoci alespoň částečně zaplnit tuto mezeru a přinést komplexnější pojednání o problematice v rámci jejího teoretického uchopení. V následujících kapitolách se pokusíme o vytvoření shrnutí dosavadních výzkumů k námi sledovanému tématu. Teoretická část naší práce by tak měla přinést určitý přehled

vybraných příspěvků pojednávajících o tématu strany-firmy. Celé shrnutí se pokusíme zasadit do širšího kontextu změn organizace politických stran, abychom se tak pokusili vysvětlit nejednotnost v modelech strany-firmy.

Probírané teoretické přístupy ke sledovanému modelu strany budou konfrontovány s reálnými politickými subjekty. Pro případ nám poslouží několik politických stran a hnutí, které bývají v odborné diskuzi považovány za strany typu firmy nebo je jim tato podoba přiřknuta *a priori*. Za testované případy jsme zvolili: Team Stronach, Partij vor de Vrijheid, ANO 2011 a Obyčejní ľudia a nezávislé osobnosti. Výběr stran je podřízen snaze aplikovat definici v prostředí různých stranických systémů, požadavku relevantnosti sledovaných politických stran, stejně jako jazykové vybavenosti autora práce. Přihlíženo je k různé míře programové pružnosti a ideového ukotvení. Jednotlivým stranám a hnutím bude věnována vlastní kapitola, v níž budou probírány jejich klíčové charakteristiky.

Empirická část práce tak bude, co do svého metodologického rámce, koncipována jako komparativní případová studie. Podobně jako Vít Hloušek při studiu Věcí veřejných budeme i my v této části pracovat primárně s dosavadními výzkumy sledovaných stran, jejich vlastními dokumenty a tiskem (Hloušek 2012).

Základní otázky, které si přitom klademe, zní: Jaké organizační strategie využili zakladatelé těchto stran, v čem se jejich strategie lišily, a jaký typ podnikatelské strany reprezentují jejich strany? Mimo toho se zamyslíme nad příčinami kolapsu stran jako TS, respektive odolností jiných podnikatelských stran. Podobně jako Hloušek a Kopeček (2018), budeme i my v této otázce vycházet z modelu institucionalizace podnikatelských stran Harmela a Svasanda (1993).

Závěrem práce je zhodnocení předchozí empirické části a s ní i potenciálu jednotné definice pro model politické strany typu firmy.

2. Teoretický rámec práce

Přestože je fenomén podnikatelských stran, minimálně v posledních několika letech, opakovaným předmětem diskuze na poli politologie, chybí mu jednotná deskripce. Od Angela Panebianca a jeho *Political Parties: Organisation and Power* přišla řada dalších autorů se stále novými definicemi pojmu. Ty zpravidla generalizovaly závěry z výzkumů takových stran v prostředí jednotlivých státních režimů. Právě tato rozdílná data a z nich dedukované rozdílné charakteristiky mají mít podle Hlouška a Kopečka za následek nejednotnost definice pojmu podnikatelská strana.

Vlastní závěry rovněž přinášejí různá označení pro podobné typy stran. Právě tato rozdílná data a z nich dedukované rozdílné charakteristiky mají mít podle Hlouška a Kopečka za následek nejednotnost definice pojmu podnikatelská strana. Možné vysvětlení lze najít v tom, že se jednotliví autoři se v mnoha případech rovněž zaměřují pouze na jednu či malé množství jimi určených charakteristických rysů takové strany. Právě na různá chápání podnikatelských stran a jejich teoretická ukotvení se podíváme v této kapitole.

2.1. Proces změny organizace politických stran

Navzdory rozdílnosti ve výčtu definovaných charakteristik strany typu firmy je výsledkem panuje shoda na jednom. Nový model politické strany je považován za za výsledek jistých změn organizace politických stran související s komplexní sociopolitickou změnou, kterou se pokusíme přiblížit v příštích několika kapitlách.

Na tyto změny reaguje tzv. vývojová typologie politických stran, jejímž produktem je i model strany typu firmy. Z logiky této typologie, kterou ve svých dílech naznačili Maurice Duverger, Otto Kirchheimer, Angelo Panebianco a Richard Katz s Peterem Mairem (1995), budeme vycházet i v naší práci.

2.1.1. Vývojová typologie politických stran

Dovolíme si začít krátkým historickým exkurzem v podobě vývojové typologie politických stran, na jejímž základě se pokusíme vysledovat jejich proměny, které nás dostaly k modelu strany-firmy. Politické strany měly historicky reagovat a následně se adaptovat na vývojové změny, kterými procházela společnost a politika. Právě tato schopnost politických stran je základní tezí z níž veškerá vývojová typologie vychází (např. Panebianco 1988, Krouwel 2012). Ta navíc pracuje pouze s ideálem konkrétního modelového typu. Ačkoliv autoři jednotlivých modelů uznávají existenci dalších než jimi sledovaných stran, které se v systému pohybují, nelze tvrdit, že by všechny odpovídaly daným charakteristikám modelových stran. Když tedy zmiňujeme modely politických stran, mluvíme o:

1. elitních (kádrových) stranách
2. masových stranách
3. catch-all (všelidových) stranách
4. volebně profesionálních stranách
5. kartelových stranách

2.1.2. Proměny organizace politických stran

Vzhledem k novosti konceptu strany-firmy a faktu, že dřívější vývojová stádia politických stran jsou v politologickém výzkumu již dobře popsána, zaměříme se pouze na proměny organizace stran od osmdesátých let minulého století.

Po rozmachu catch-all stran, které měly být reakcí na modernizační přechod k postmoderní společnosti (Krouwel 2012), vyvolaly prohlubující se společenské a tím i politické změny nutkání politologů stanovovat nové vývojové modely, které by vysvětlovaly nově se objevující typy stran.

Tyto nové modely měly reagovat na změny ve vztazích mezi občany a politickými stranami, které byly dány rostoucí mobilitou (ekonomickou, demografickou

i vzdělanostní), a také rozvojem nových komunikačních technologií, zvláště internetu a sociálních sítí (Klíma 2013). Ve voličské praxi lidé zvolili ke stranám více individualistický přístup a strany si v reakci na to osvojily novou volební strategii, ve které se začaly soustředit na profesionalizaci, marketingové nástroje a personalizaci politiky (Klíma 2013). Kurt R. Luther a Ferdinand Müller-Rommel shrnuli tyto proměny následovně: dle nich v systémech západní Evropy došlo k:

1. socioekonomické proměny (v důsledku rozvoje post-industriální společnosti)
2. proměny národních politických kultur
3. jimi reprezentovaných politických hodnot
4. proměny kanálů a mechanismů politické komunikace obecně
5. proměny politické agendy a představ problémů, které mají být řešeny politickým systémem v rámci politického procesu
6. postupující proces evropské integrace přinášející evropeizaci politických a stranických systémů (Luther, Müller-Rommel 2005: 7 – 10)

Současně se začal projevovat fenomén znechucení politikou (u výše uvedených autorů nazýván *Politikverdrossenheit*), který se mimo jiné projevuje klesající volební účastí, nezájmem o politické strany a další formy aktivní politické participace. Tento pokles poté odráží klesající schopnost stran mobilizovat voliče (Hloušek, Kopeček, Šedo 2011: 197 – 198).

Námi sledovaná změna je potvrzením pozorovatelů, kteří si v rozporu s přesvědčením Steina Rokkana a Seymoura Martina Lipseta, všímali kvalitativní změny, kdy například na úrovni stranického systému zaznamenali otřesy věstící nestabilitu a odhalili fenomén dealignmentu (tj. rozpouštění tradičních voličských vazeb). Počátky této změny kladou do období začátku sedmdesátých až začátku osmdesátých let 20. století (Hloušek, Kopeček, Šedo 2011).

Dalším příkladem sledovatelné změny jsou procesy profesionalizace politické komunikace a personalizace politiky. První z těchto fenoménů je spojován s úpadkem masového stranicství. Nový prostředkem klíčovým pro komunikaci stran s potenciaálními voliči se stávají média, na významu nabývají zejména elektronická média.

V souvislosti s touto změnou dochází k reakcím od politických stran. Ty musejí své volební kampaně nově tvořit centralizovaně prostřednictvím jednoho centrálního expertního týmu vedeného právě pro tento účel. Ten se stává vhodným nástrojem, neboť strany jsou nově tlačeny k užívání mediální logiky pro komunikaci svých kampaňových sdělení. Ideálním prostředkem pro komunikaci se tak stává politický marketing (Hloušek, Kopeček, Šedo 2011).

Farrell a Webb (2002) ukazují, že pro úspěšnou marketingovou kampaň je nutný outsourcing profesionálů a využívání marketingových nástrojů, jakými jsou například průzkumy. Nutností tohoto přístupu je rozdělení veřejnosti na definovatelné skupiny, u kterých se zjistí poptávka a poté se jim cíleně přizpůsobí kampaň.

Druhá zaznamenaná změna, personalizace politiky, v podstatě relativizuje pojetí tradičních politických stran a otevírá systém pro výrazné individuální osobnosti. Je jí tak možné chápat jako „...proces, v rámci kterého politický význam individuálních aktérů vzrůstá, zatímco dosavadní ústřední role politických skupin klesá“ (Rahat a Shaefer 2007: 65).

Tito individuální aktéři se tak stávají nositeli politického programu a ideového zakotvení reálné politiky své strany. Vlastní personalizaci politiky ovšem nelze vymezit tradičním pravo-levým štěpením politického spektra. Jedná se o obecným jev souvisejícím s vývojem celé společnosti (Rahat a Shaefer 2007). Úpadek vlivu stran se mimo jiné projevuje ztrátou ideologického obsahu, který byl dříve vymezen návazností stran na dané sociální skupiny. Strany se tedy i proto při kampaních soustředí více na své lídry. Jedním z řady přístupů k personalizaci uvedu je určení čtyř dimenzí Gerda Meyera:

1. dominance vztahů a zájmů lídrů (v nejširším slova smyslu)
2. způsob jakým se lídři prezentují v médiích
3. optika voličů a politika zosobněná v lídrech
4. vazba patron-klient (mezi politiky a voliči) (Meyer 2008: 38 – 41).

Fiala a Strmiska (2009) došli v tomto ohledu k závěru, že funkce politických stran během procesu změny organizace zůstaly zachovány a došlo pouze k posunu v závažnosti jednotlivých funkcí. Poznávají, že funkce určování cílů se stala mnohem více pragmatickou, funkce artikulace a agregace zájmů byla naopak oslabena.

Současně došlo k erozi mobilizační a socializační funkce a byla posílena funkce rekrutování politického personálu. Shrnutím nedošlo k zásadní změně role politických stran, jen k přesunu priorit a fungování organizace stran.

2.2. Nové modely politických stran

Zmíněné proměny politické a společenské reality nezůstali bez reakce politických stran. Jak jeden z prvních si následných změn v jejich organizaci zachytil Angelo Panebianco. Z vyzorovaných změn uvnitř politických stran definoval jejich nový model, volebně profesionální stranu (Panebianco 1988). Ten se zakládal na početně slabé (chápáno v komparaci s dosavadními modely politických stran) členské základny, vlivu profesionálů z nepolitického prostředí a významu charismatického lídra strany (Panebianco 1988). Panebiancův model se setkal s kritikou, kterou v tomto případě vznesl izraelský politolog Moshe Maor, který mu vytýkal nevhodnost využití formy ideálního typu strany a vágní vymezení některých termínů. (Maor 1997)

Čím Panebiancův nový model stran vynikal byl jeho důraz na profesionalizaci stranické organizace, která přispěla k oslabení institucionalizace stran. Profesionalizací Panebianco rozuměl nově se objevující a stále vzrůstající závislost stranických orgánů na externích expertech, nových technologiích, PR a marketingu. Šlo o významnou změnu zejména v tom, že dosavadní volební kampaně byly vedeny převážně laicky a měly tedy i menší efekt na potencionální voliče. Její důvody se shodují s tím, co jsme uvedli v předchozích kapitole, tedy proměna politické komunikace, zapojení marketingových postupů do politických sdělení a politické soutěže (Panebianco 1988; Hopkin a Paolucci 1999).

Podobné změny zachytili později i Richard Katz a Peter Mair se svým modelem kartelové strany. Její přínos spočívá zejména v konceptu stratarchie. Jedná se o model organizační struktury stojícím na centralizaci moci ve vrcholných orgánech strany na úkor lokálních struktur, které navíc ztrácejí alespoň část své autonomie na centru. Vlivem tohoto procesu je oslabován vliv řadových členů a dochází ke stírání rozdílu mezi členy a příznivci, a je posílen vliv profesionálů. Kartelové strany také – částečně vlivem fluktuace voličů a vybudované závislosti na externích profesionálních a

marketingových silách - přestávají plnit své základní funkce zprostředkovatele voličských zájmů (Kroole 1996, Krouwel 2006).

Později se objevují i další teoretické modely typů stran, které staví na poznatcích Panebianca, Katze a Maira. Mezi tyto nové modely můžeme zařadit mj. následující:

1. strany typu firmy (business firm party)
2. strany sítě (network party)
3. franšízové strany (franchise party)
4. strany mezery (niche party)
5. mediální strany
6. klientelistické strany

2.3. Institucionalizace podnikatelských stran

Při výzkumu nových politických stran je tradičně kladen velký důraz na zkoumání jejich trvalosti. Běžně se přitom využívá teorie institucionalizace, která ale nemá jednotné chápání. Kupříkladu politologický klasik Angelo Panebianco institucionalizaci ve vztahu ke stranám označil za „proces, v němž nezávisle na aktuálním vedení rozvíjejí přívrženci strany zájem na jejím přetrvání“ (Panebianco 1988: 53).

Vlastní proces institucionalizace (nejen) podnikatelských politických stran se dá dobře sledovat s využitím třífázového modelu Harmela a Svásanda. První identifikační fáze má podle autorů modelu začínat v momentu oznámení vytvoření nové strany, přičemž její podstatou je rozvoj její identity a komunikace jejího poselství potenciálním příznivcům. Vůdci strany, v našem případě politickému podnikateli, je přiřknuta úloha kazatele a propagandisty. Tedy, chce-li pro svou stranu získat pozornost (voličskou i mediální). V této fázi se totiž vyžaduje kreativita, stejně jako komunikační a charismatické kvality lídra. Jeho úkolem zaujmout voliče a uspět díky tomu v prvních volbách, je důležitější lídrův rozvoj identifikace příznivců a členů s novou stranou, než budování robustního volebního stroje napříč celou zemí. Častou strategií je vyhrazení se proti establishmentu.

Pro další fázi je kritickým zisk parlamentních anebo lokálních pozic. Harmel a Svaasand (1993) předpokládají, že zatímco předtím se veřejná pozornost koncentrovala na lídra, nyní se rozšiřuje na další viditelné reprezentanty. Zvláštního zájmu nabývají vyjádření těch členů, které se dostanou do rozporu s přáními a pozicemi lídra. Strana coby politický projekt, tak přestává být plně “akcí jednoho člověka” . Na lídra jsou kladeny nové požadavky v podobě organizačních schopností a kvalit zajišťujících další rozvoj strany. Obzvláště důležité je nalezení udržitelného řešení a konsensu mezi různými představami a tlaky uvnitř strany.

Poslední fáze se nese ve znaku zrození koaličního potenciálu a s tím související reputace důvěryhodného aktéra v rámci systému. Pro úspěšné splnění této fáze stabilizace jsou klíčovými moderační schopnosti lídra. Ten musí být schopný bilancovat reputaci “na dvou frontách” . Pro zisk vládních postů a dlouhodobé udržení strany musí získat mezi ostatními politickými subjekty reputaci důvěryhodného aktéra, na druhé straně stojí potenciální zklamání očekávání svých příznivců v případě “spolupráce s establishmentem” .

Níže přiložená tabulka ilustruje popsané fáze institucionalizace podnikatelských stran:

Fáze/Primární cíl	Specifické úkoly	Nároky na vůdcovství
1. Identifikace	Rozvinutí poselství Komunikace poselství Přilákání pozornosti ke straně Osvojení si organizačního stylu	TVŮRCE a KAZATEL Originalita a kreativita, komunikační schopnosti, charisma, autoritativnost
2. Organizace	Rozvinutí a rutinizace procedur Delegace a koordinace Vytvoření a udržení konsensu mezi konkurujícími si faktory	ORGANIZÁTOR Organizační orientovanost a schopnosti, schopnosti při vytváření konsensu, strategické schopnosti
3. Stabilizace	Rozvíjení reputace důvěryhodnosti a spolehlivosti	STABILIZÁTOR Osobní reputace důvěryhodného a spolehlivého, administrativní schopnosti (pro organizační udržitelnost a vyladění), komplexní schopnosti v mezilidských vztazích (vést stranickou organizaci při jednání s dalšími aktéry)

Tabulka 1: Fáze institucionalizace podnikatelských stran. Zdroj: Harmel a Svasand 1993: 75.

2.4. Otázka členství v kontextu vývoje politických stran

Jednou z hlavních změn v západoevropské stranické politice v posledních desetiletích, často doprovázející institucionální a funkcionální proměny politických subjektů, byl pokles členství ve straně (Mair a Van Biezen, 2000; Poguntke, 2002; Van Biezen et al., 2011).

Podle západoevropské tradiční moudrosti fungují strany jako prostředníci mezi společnostmi a státem. Přijímají kandidáty, sestavují platformy a mobilizují voliče. Pro tuto spojovací funkci potřebují členy – přinejmenším to byla standardní praxe od vzniku masové strany na konci 19. století (Krouwel 2006). Z normativního hlediska lze členy považovat za archetyp participativního modelu demokracie (např. Kroole 1996, Maor 1997), zejména v tom, že nesou odpovědnost vůči vůdcům.

Členy lze od dárců nebo podporovatelů odlišit podle skutečnosti, že mají formální organizační přidružení ke straně založené na povinnostech, jako je placení členského příspěvku, a privilegií, jako je právo účastnit se interního rozhodovacího procesu strany (Mazzoleni a Voerman 2017). Vykonávají několik funkcí v politických stranách. Při integraci různých zájmů a požadavků ve společnosti do více či méně soudržné stranické platformy mohou místní členové hrát roli pozemních antén vedení strany a informovat ji o názorech voličů. Strany navíc získávají a vybírají ze svých kandidátů na členství ve veřejné funkci (Mazzoleni a Voerman 2017) a členové se mohou účastnit jako místní aktivisté a pomáhat tak hlasovat. Členové mohou navíc působit jako věrní „vyslanci“ strany, což přispívá k legitimitě strany. Mohou také hrát roli při šíření stranického poselství a mají velký význam kvůli finančním prostředkům, které poskytují prostřednictvím svých členských příspěvků. Nakonec přispívají k organizační kontinuitě strany (Mazzoleni a Voerman 2017).

V posledních desetiletích však politologové stále více zdůrazňují pokles členství, rostoucí personalizaci stranického vedení, stejně jako význam kapitálově náročných volebních kampaní – poukazují na posun směrem k novým stranickým modelům: catch-all, kartelové a strany typu firmy (Krouwel, 2006). Navzdory svým odlišným rysům tyto stranické modely zpochybňují jakékoli formy participativní nebo deliberativní demokracie, místo toho posilují konkurenční nebo schumpeterovské pojetí demokracie

(Mazzoleni a Voerman 2017) a kombinují elitářské a plebiscitární rysy při prezidentizaci politické moci.

Nejde jen o to, že se strany v praxi obejdou bez členů, ale také o to, že mohou vnímat pádné důvody, proč se bez nich obejít. Členové mohou být přínosem, protože usnadňují a zefektivňují stranu při plnění výše uvedených úkolů, ale mohou být také odpovědností, která povzbuzuje politické podnikatele, aby se bez nich obcházeli. V naší perspektivě se zaměřením na západoevropské demokracie předpokládáme, že podmínky pro vznik a vytrvalost bezčlenné strany se v posledních desetiletích zlepšily a vytvořily nová nastavení pro rozvoj strany.

I když se pojem členství ve straně může mezi zeměmi a stranami koncepčně lišit, což je poněkud komplikované srovnání, zdá se, že politologové souhlasí s poklesem *formálního* členství ve straně (např. Young, 2013; Mazzoleni a Voerman 2017). V literatuře je definována řada průvodních jevů tohoto fenoménu, jako je rozčarování občanů, vznik nových sociálních hnutí, rostoucí síla nestraničské politické komunikace a rostoucí tok finančních zdrojů jiných než členské příspěvky. Literatura také poukazuje na důsledky tohoto úbytku členství, jako je slábnoucí organizační kapacita a síla volební strany (Young 2013).

Zdá se tedy, že pokles členství souvisí s oslabením masového stranického dědictví. Zatímco všestranné volební prostředí nabízí méně příležitostí pro angažovanost členů, protože stranická organizace je stále kapitálově náročnější a neustále se profesionalizuje (Panebianco, 1988: 264 – 266)

Takový přístup odpovídá podnikově-firmitní straně, vytvořený prostřednictvím individuálního podnikatelského vedení a na rozdíl od kartelové strany podporovaný hlavně zdroji soukromého sektoru (Hopkins a Paolucci, 1999; Krouwel, 2006). Tato strana postrádá přesnou ideologickou orientaci a je silně utvářena personalistickým vedením. Upřednostňuje volební arény a volební a profesionální techniky vedení kampaní, přičemž byrokratickou stranickou organizaci považuje za druhořadou. Pro agregaci a integraci společenské požadavky, strany podnikových firem využívají průzkumy veřejného mínění a přijímají strategii založenou na médiích a prezentují kandidáty prostřednictvím médií. Ačkoli se tento model v mnoha ohledech jeví jako alternativa ke kartelové straně a obnovení staré elitní strany, strana obchodní firmy

nevylučuje formální místní členství: „Členství na místní úrovni je [...] omezené, s vysokým podíl členů strany na funkčních pozicích (Hopkins a Paolucci, 1999: 333).

2.5. Model strany typu firmy

2.5.1. Vymezení modelu

Jonathan Hopkin a Caterina Paolucci (1999: 308 - 310) vycházeli při vymezení modelu strany typu firmy zejména ze zjištění Angela Panebianca, která popsal ve svém volebně profesionálním organizačním modelu. Panebiancovo pojetí akceptovali v podobě tvrzení, že organizačně profesionalizované strany se zcela orientují na vítězství na volebním trhu, ale dále z toho vyvodili důsledek ve formě nástupu politických podnikatelů, kteří zavedením spravování strany jako obchodní firmy zaručí úspěch na volebním trhu. Hopkin a Paolucci kladli svůj model do kontextu společensko-politické situace, kdy došlo k rozsáhlé deideologizaci voličů i politických stran, oslabení vazeb mezi stranou a voliči, k centralizaci moci u lídra či úzkého vedení strany a profesionalizaci stranické organizace, nyní tím více závislé na outsourcingu. Jako zásadní viděli roli lídra - politického podnikatele - který buď řídí politickou stranu jako obchodní firmu nebo přemění stávající obchodní firmu v politickou stranu (Hopkin, Paolucci 1999). Vít Hloušek (2012: 325) aktualizoval toto vymezení v roce 2012 ještě třetí možností, a to tím, že do již fungující strany vstoupí firma a zcela ji ovládne.

Hopkin a Paolucci (1999: 332 - 334) za charakteristiky modelu strany typu firmy stanovili:

1. nízkou míru institucionalizace strany a malý zájem o její posilování
2. nezájem o etablování či udržení početné stranické základny a koherentní voličské základny
3. tendenci k outsourcingu aktivit strany spojenou s udržováním omezeného stranického aparátu
4. vnímání voličů jako konzumentů politiky bez nutnosti stranické identifikace
5. zásadní roli lídra (politického podnikatele) a tím vysokou míru centralizace rozhodování o politické linii a financování

6. absenci oficiální ideologie spojenou s flexibilitou v politických postojích dle měnících se nálad voličů tak, jak je ukazují průzkumy veřejného mínění a jak je ovlivňují nástroje politického marketingu.

André Krouwel (2006) reflektoval model strany typu firmy v roce 2006 v krátké stati, ve které napsal, že strana typu firmy se od kartelové strany odlišuje hlavně soukromým financováním a od catch-all strany reprezentací konkrétních idejí oproti orientaci na zájmové skupiny, což způsobí pragmatismus a programatickou pružnost, ale zároveň i křehkost a závislost na popularitě u voličů.

Vít Hloušek (2012) k tomu dodává, že model strany typu firmy je lépe použitelný na pravicové než levicové politické strany a s těmito stranami se spíše setkáme v systémech zemí, které mají krátkou nebo přerušovanou tradici demokracie a tím nízkou kontinuitu politických stran a stranického systému.

2.5.2. Odlišení od jiných modelů

Hopkin a Paolucci publikovali svůj článek o modelu strany typu firmy již v roce 1999, lze tedy říci, že se jedná o jeden z prvních pokusů o vymezení nového modelu politických stran. Ve své práci se hluboce inspirovali (jak již bylo naznačeno výše) A. Panebiancem a jeho volebně profesionálním organizačním modelem strany z roku 1988. Především se shodli na profesionalizaci organizace, malém důrazu na růst členské základny, financování pomocí zájmových skupin i veřejných zdrojů a na klíčové roli lídra. K tomuto pojetí v podstatě přidali chápání politiky jako obchodní strategie a koncept politického podnikatele.

Můžeme zde nalézt podobnost s jiným modelem stranické organizační struktury a profesionalizace, který jsme představili výše, a sice *stratarchii* Maira a Katze. Hopkin a Paolucci tento termín nepoužili, ale jejich myšlení je obdobné. Zatímco Katz a Mair se soustředili na moc centra a utváření kartelů, Hopkin a Paolucci sledovali přenášení PR a marketingových strategií a firemních struktur z obchodních firem do politických stran. Katz a Mair tedy spíše hledali odpověď na obecné změny v organizaci politických stran,

zatímco Hopkin a Paolucci se pokusili vysvětlit vznik nových stran propojených s mediálně populárními lídry přicházejícími ze světa byznysu.

Je zde patrné, že množství modelů přináší pouze různý popis obdobného obecného trendu. Odlišnosti jsou způsobeny různorodým důrazem, který autoři kladli na sebou vybrané charakteristiky. Lze konstatovat, že model strany typu firmy nezpůsobil revoluci ve vnímání organizace politických stran a zůstal spíše jedním z několika možných konkrétních podtypů, než samostatným vývojovým modelem, který by byl obecně platný a akceptovatelný pro další teoretiky jako samostatný bod vývoje politické organizace. Je tak přínosný pro studium pronikání politických podnikatelů do politiky, ale již méně použitelný pro studium celého stranického systému jako takového.

Jako jeden z chronologicky prvních případů se podíváme na práci Roberta Harmela a Larse Svasanda. Ti ve svém výzkumu norských a dánských pokrokových stran přicházejí s termínem tematické podnikatelské strany (*entrepreneurial issue parties*). Podnikatelský původ spojují se zakladateli těchto stran. Ti nemají být nositeli vládních funkcí, ve straně zastávají úlohu jedince formujícího tematický a organizační ráz strany. Pro stranu samotnou je důležité, aby nebyla produktem jakéhokoliv sociálního hnutí (Harmel a Svasand 1993). Posledně uváděná charakteristika se objevuje i u dalších autorů. Nicole Bolleyer a Evelyn Bytcek zde mluví o tzv. Sociální nezakořeněnosti. Tato skutečnost má podnikatelské strany odlišovat od jiných nových typů stran, jež mají mít vazby na určité společenské hnutí.

David Arter, který stejně jako Harmel a Svasand vycházel ze skandinávského prostředí, další terminologickou modifikaci. Mluví o tzv. pružných podnikatelských stranách (*resilient entrepreneurial parties*). Pro jejich etablování považuje za podstatné osobu charismatického vůdce. Ten má mít zásadní význam pro vytvoření dlouhodobě udržitelné organizace kopírující vzor tradiční masové strany s územními strukturami. Pružnost strany je v jeho konceptu spojována s adaptabilitou strany a její odolností (Hloušek a Kopeček 2018).

2.5.3. „Bezčlenné strany“ / Koncept „Memberless parties“

Mazzoleni a Voerman (2016) si pokládají otázku, zda bezčlenná strana představuje radikalizaci strany obchodní firmy z hlediska pokračující rozšířené marginalizace místních členů. V zásadě musíme uznat, že v praxi neexistují zcela bezčlenné strany. Za předpokladu, že strana je nějakým způsobem sdružením, měl by vždy existovat alespoň jeden člen – vůdce – který by založil nebo vedl stranu soutěžící v demokratických volbách. Zdá se, že na straně bez členů je originální to, že taková strana také poskytuje členství, ale pouze to, co zde nazýváme „neformální členství“, tj. Dobrovolníci, kteří jsou nezbytní jako dobrovolníci kampaně, pro finanční zdroje a výběr kandidátů. Vzhledem k tomu, že lze rozumně očekávat, že strany, které vydrží bez rozšířeného formálního členství a pouze jednoho formálního člena, jsou vzácné, vyvstává otázka, za jakých podmínek jsou v současných západoevropských demokraciích možné trvalé takové členské strany.

Rostoucí rozmanitost stranické příslušnosti závisí na kontextových rysech a stranických strategiích. Mazzoleni a Voerman (2016) definují čtyři kontextové faktory ovlivňující volební úspěch a dlouhodobou existenci takovýchto stran:

1) Dominantní sociální normy

Individualizace a diferenciací stranické příslušnosti, jakož i oslabující síla místních členů v rámci mainstreamových organizací podkopávají význam a pobídky tradičního formálního členství. Přestože formální a trvalejší členství se stává překážkou, je svobodné připojení se či nepřipojení ke straně výrazem skutečné osobní volby. Vzhledem k měnící se povaze a diverzifikaci stranických vztahů se existence členství ve straně již nepovažuje za samozřejmost.

2) Prostředky komunikace

Komunikační technologie a rostoucí zprostředkování demokratické politiky v posledních desetiletích zvýšily příležitosti k oslovení jednotlivců mimo místní, územní a osobní politiku. Zvyšování mediálního pokrytí voleb ovlivňuje politické otázky a programy, upřednostňuje kampaň zaměřenou na vůdce a / nebo kandidáty. Snadný přístup k velkým mediálním systémům – jak tradičním, tak novým – zvyšuje možnosti

vůdce oslovit občany a obejít tak organizaci strany. Média nabízejí zásadní příležitosti, díky nimž mohou politici osobně promluvit k širšímu publiku než k malému počtu členů strany.

3) Státní regulace

Od šedesátých let v západní Evropě a od devadesátých let ve východní Evropě se politické strany často staly předmětem vnější regulace (Mazzoleni a Voerman 2017). Skutečnost, že strany musí mít členy, je zjevně tak samozřejmá, že takový požadavek není v těchto předpisech obecně zahrnut v tolika slovech. Státní regulace samozřejmě omezuje svobodu sdružování; ovlivňuje stranu „jako dobrovolné a soukromé sdružení“ (Van Biezen a Piccio, 2013: 48), což omezuje organizační možnosti, které mají k dispozici. Z tohoto důvodu by byl model bezčlenné strany formálně nemožný alespoň v třetině evropských demokracií (a velmi pravděpodobně ve více zemích, protože vnitřní fungování strany může být regulováno i jinými obecnými zákony).

4) Volební pravidla

V poměrném systému, kde se volby konají v jednom volebním obvodu, se pozornost zaměřuje na vůdce strany nebo prvního kandidáta a mnohem méně na kandidáty níže v seznamu. Posledně jmenovaní jsou voleni v návaznosti na prvního kandidáta, takže ve skutečnosti nemusí být populární, získávat velkou pozornost médií nebo mít za ně dobrovolnické kampaně. Ve většinových systémech naopak musí kandidáti sami kandidovat ve svých okresech, aby byli zvoleni. Efektivní volební kampaň je náročnější na práci a vyžaduje organizaci na místě (Young, 2013: 71).

Stejně jako v případě stran s klesajícím členstvím na místní úrovni bývá strana bez členů silně závislá na vedení. Stejně jako ve straně obchodní firmy představuje zakládající vůdce skutečného „vlastníka“ štítku strany a je schopen utvářet politické seskupení, které je více sítí činností nebo funkcí než formálně strukturovaná strana. Lze si klást otázku, proč by byl vůdce strany motivován k trvalému vyhýbání se formálnímu členství a jaké jsou výzvy, které by musel vzít v úvahu.

Pro Mazzoleniho a Voermana je hlavním důvodem to, že formální členství je vnímáno jako nepřijatelné omezení. Je tomu tak zejména při výběru kandidátů a vedení kampaní, ale také při legislativním chování a nastavení stranické agendy (Young, 2013). Formální členové, zejména v kombinaci s vnitřní demokracií, omezují akční rádius vedení a jeho schopnost reagovat, právě v době, kdy kvůli větší volební nestálosti potřebuje větší prostor pro reakci. Hledání potenciálních kandidátů je samozřejmě bez členů problematičtější, protože hledání mimo stranu by mohlo vést k ideologicky méně angažovaným a následně méně loajálním kandidátům. Paradoxně je pro vůdce nečlenské strany paradoxně jednodušší rozhodovat o výběru kandidátů a strategii kampaně, vypracovávat manifesty a měnit agendu strany a řešit interní frakcionalismus mezi představiteli (Mazzoleni a Veorman 2016).

Strana bez členů zpochybňuje společné názory na vztah mezi stranou v ústředí a ve veřejné funkci. Ačkoli literatura má tendenci definovat členství ve straně jako členství na místní úrovni, členy jsou i držitelé veřejných funkcí. Jelikož zástupci nejsou formálně členy strany, co se s nimi stane? Z volebních důvodů musí být zástupci připraveni následovat vůdce a posílit soudržnost zpráv, aby se dostali k voličům. Mezi usilováním o vnitřní stranickou demokracii a potřebou vnitřní soudržnosti, disciplíny, efektivity a jednoty existuje napětí (Young 2013).

Vliv členů na tvorbu volebního programu strany by mohl poškodit nejen její vnitřní soudržnost, ale také její reprezentativnost a mohl by vést k méně vyváženým seznamům kandidátů v nominačním procesu. Taková skutečnost by mohla mít za následek méně prostoru pro, na volebních listinách již podreprezentované, skupiny příznivců i méně aktivní straníky (Mazzoleni a Voerman 2017; 4). Místní členové proto mohou pro stranu (v rámci centrálních a veřejných úřadů) představovat riziko, pokud jde o omezení jejího vedení, narušení její jednoty a narušení její reprezentativnosti. To je o to důležitější pro strany, které usilují o hlasování jako svůj první cíl. V takových voličsky motivovaných stranách lze vnitřní demokracii vnímat jako překážku při uskutečňování jejich cílů a strana bez členů se může zdát logickým způsobem, jak tento problém vyřešit (Mazzoleni a Voerman 2017).

Tato ujednání však představují zásadní omezení z hlediska legitimacy. Pro legitimizaci této strategie pro příznivce nebo sympatizanty se popularita vůdce strany jeví jako *conditio sine qua non* (Mudde 1996: 269). Členská strana – jako strana se

členy – musí zásobovat kandidáty místní a regionální samosprávy a mobilizovat pravidelné finanční zdroje. Hlavním způsobem, jak zvýšit popularitu vůdce, je, aby byl tento vůdce vnímán jako (poněkud) výjimečný a poskytoval jasnou a soudržnou zprávu. Paradoxně musí trvalá členská strana nabídnout vysoké ideologické pobídky. Na rozdíl od „flexibilní ideologie“ strany obchodního podniku (Krouwel, 2006: 261) se zjevně znovu připojuje k ideologickému soudržnému vzoru masových stran. Jako vrchol členství ve straně v expresivní formě zvyšuje masová strana „iluzi komunity“ jako stabilní kolektivní identity. Podobně musí bezčlenná strana vyvinout performativní, antagonistický diskurz vytvářející symbolické hranice mezi „našimi“ a „ostatními“, mezi „lidmi“ a „mocí“, zaměřená na poněkud virtuální a zprostředkovanou komunitu kompenzující sociálně a teritoriálně zakořeněnou příslušnost poskytovanou členskými stranami, a především masovými stranami.

S cílem populární a volební legitimace se může strana bez členů prostřednictvím populistických tvrzení snažit prezentovat jako demokratičtější než její konkurenti. Mudde (1996: 269) poukazuje na „populistický antistranismus“, který (ve jménu lidu) stigmatizuje „stranický centrismus“, „korupci“ a „antidemokratické chování“ zavedených stran. Rozsah je dvojitý: strana na jedné straně hájí nedostatek byrokratů, kteří by ve straně rozvíjeli své vlastní zájmy, a na druhé straně působí dojmem blízkosti mezi zástupci strany a voliči - linie uvažování, ve kterém formální členství vytváří překážky ostatním občanům.

2.5.4. Zachycení rozdílů mezi podnikatelskými stranami

Pro podložené a systematické zachycení rozdílů mezi podnikatelskými stranami nemá podle nás velký smysl zaměřovat se na ideologii a politické apely, protože se mohou v čase pružně měnit, ani nemá smysl snažit se o nějaké „měření“ či kategorizaci míry jejich centralizace. Domníváme se ale, že jsou identifikovatelné dva prvky, a to vnitřní a vnější organizace těchto stran, které umožňují navrhnout vhodnou typologii.

Zaměříme se nejprve na vnější organizaci, kde je nejdůležitější finanční, ekonomické a mediální zázemí konkrétního politického podnikatele. Zjednodušeně

řeceno existují političtí podnikatelé „s firmou“ a „bez firmy“, což je velmi podstatná vstupní informace z hlediska zdrojů, jimiž disponují. Rozdílná velikost zdrojů samozřejmě *nolens volens* ovlivňuje strategii podnikatelských stran. Zcela jiné možnosti prosadit se v pluralitním politickém systému má magnát jako Berlusconi a miliardář Stronach, než majitel psího útulku Lange či zkrachovalý novinář Zīgerist, byť všichni ve své kampani rozdávali voličům jejich oblíbené pochoutky.

Pro vnější organizaci má dále hlavně v zakládajícím období značný význam intenzita veřejné poptávky po nové politické nabídce, tedy existence velkého nebo naopak omezeného množství „volných“, tedy straně „dostupných“ voličů. Jak upozorňují dřívější badatelé, například Forza Italia výrazně uspěla nejenom díky lidrovým zdrojům, ale také kvůli enormní diskreditaci stávající politické elity země a kolapsu stranického systému, což jí při oslovení voličů nabídlo velkou příležitost (např. Vercesi 2015). Naproti tomu ve skandinávských, holandských či rakouských podmínkách se o kolapsu místních stranických systémů nedá hovořit, vazby mezi dlouhodobě působícími stranami a voliči byli či jsou „pouze“ výrazně oslabeny a okno příležitosti pro politické podnikatele je proto přirozeně menší (Arter 2016).

Dalším prvkem je výše probíraná problematika straníků (tj. jejich množství a s tím související zájem politických podnikatelů o budování lokálních struktur). V předchozích kapitolách jsme diskutovali úbytek členů v souvislosti s typologickou proměnou politických stran. Jedním extrémem, na nějž upozorňují Mazzoleni a Voerman (2017), jsou Wildersova Strana pro svobodu a Bignascova Liga Ticina – strany bez instituce formálního členství vnímané jako „bezčlenné“. Na druhém konci spektra si můžeme představit Berlusconiho Forza Italia disponující početnou a po celé zemi rozprostřenou členskou základnu a tvářící se tak, že stále platí pravidla z doby masových a catch-all stran. Jak ukazuje Hloušek (2012) na případu Věcí veřejných, může takový přístup alespoň po nějakou dobu vytvářet zdání značného vlivu členů na rozhodovací proces. Neznamená to ovšem, že by uvnitř podnikatelských stran se členy a rozvinutějšími územními strukturami reálně panovala větší vnitrostranická demokracie.

Existence členů a územních struktur vytváří základ poměrně robustní vnitřní organizace strany a možnosti pro politickou expanzi na rozličných rovinách politiky včetně komunální a regionální sféry. Stejně tak náhlá ztráta lídra nemusí ohrozit přetrvání strany. Avšak současně to zvyšuje rizika vnitrostranického rozkolu, neboť

navzdory silné pozici leadera se ve stranách s členy a územními strukturami logicky mohou objevit zárodky konfliktních vnitrostranických zájmů nebo dokonce myšlenkového pluralismu a opozičního disentu. Závísí pak na autoritě a schopnostech leadera, jestli je schopen stranu od těchto polí napětí „očistit“, nebo jestli dojde k její fragmentaci a vnitrostranické explozi, což může skončit marginalizací strany. (O tomto problému pojednává poslední část této kapitoly věnovaná institucionalizaci podnikatelských stran.)

Naproti tomu riziko destruktivního rozkolu je u stran s jedním členem a malým počtem reprezentantů menší. Avšak i u nich pochopitelně existují hrozby plynoucí z chybné organizační strategie lídra zvláště jeho neschopnosti, nezkušenosti či neochoty investovat čas a energii do budování soudržnosti strany.

Níže přiložená tabulka shrnuje nabízenou typologii do přehledné podoby zahrnující příklady stran, které ho reprezentují. Je třeba zdůraznit, že se jedná o typologii, do níž jsou jednotlivé strany přiřazovány na základě celkové podobnosti s jedním z ideálních typů. Empiricky se tak některé strany danému typu „pouze“ blíží. Například miliardář Frank Stronach sice nevytvořil stranu jednoho člena, ale ve svém politickém projektu nepřisoudil členské základně a územním strukturám prakticky žádnou roli, proto je příkladem prvního typu.

	Politický podnikatel “s firmou”	Politický podnikatel “bez firmy”
Strana bez členů a územních struktur	Team Stronach (Rakousko)	Strana pro Svobodu (Nizozemsko) Liga Ticina (Švýcarsko) Zigeristova strana (Lotyšsko)
Strana se členy a územními strukturami	Forza Italia (Itálie) Demokratická změna (Panama) Strana práce (Litva)	Pokroková strana (Norsko) Dánská lidová strana (Dánsko)

Tabulka 2: Typologie podnikatelských stran. Zdroj: Hloušek a Kopeček 2018; 40

Tento náčrt čtyř typů podnikatelských stran nám poslouží jako teoretické východisko pro vlastní analýzu. Základní otázky, které si přitom klademe, zní: Jaké organizační strategie využili zakladatelé těchto stran, v čem se jejich strategie lišily, a jaký typ podnikatelské strany reprezentují jejich strany? Mimo toho se zamyslíme nad příčinami kolapsu stran jako BZÖ, respektive odolností jiných podnikatelských stran. Podobně jako Hloušek a Kopeček (2018) budeme i my v této otázce vycházet z modelu institucionalizace podnikatelských stran Harmela a Svasanda (1993) popsaného výše.

3. Představení sledovaných stran

3.1. Team Stronach

Příkladem strany politického podnikatele, na kterou jsme mohli v evropských systémech narazit je rakouský Team Stronach. Jedná se o případ výborně demonstrující snahu o striktní aplikaci podnikatelského myšlení na stranickou organizaci, a pozoruhodný střet, který to vyvolalo s realitou světa politiky. Strana na sebe upozornila před volbami do *Nationalratu* v roce 2013.

Mecenášem této strany založené v létě 2012 byl Frank Stronach. Miliardář rakouského původu žijící a podnikající v Kanadě investoval do svého politického projektu nemalé finanční prostředky. Jako většina jeho současníků mezi politickými podnikateli i Frank Stronach se veřejně prezentoval jako někdo, kdo je ochotný a schopný rozbít mocenský monopol tradičních stran¹. Nevyhýbal se ani jiným tématům, se kterými přicházejí podobná politická hnutí. Stronach si tak budoval image bojovníka proti korupci a autora reformy, která promění rakouskou politický a společenský život k lepšímu. Mimo tradičního anti-establishmentového apelu² Stronach ve svých projevech reflektoval i tradičně liberální témata, zejména ekonomického charakteru. Jedná se o soubor vlastních Stronachových hodnot (Stronach 2012a), které se pokoušel již dříve prezentovat při kandidatuře do kanadského parlamentu za Liberální stranu v roce 1988³ (Braune 2012).

Navzdory financím, profesionálnímu marketingu a populistickým slibům však ve volbách příliš nepřesvědčil. Team Stronach získal jen necelých 6 % hlasů, vesměs od nespokojených voličů rakouských lidovců, krajně pravicových Svobodných a Svazu pro budoucnost Rakouska (Pühringer a Ötsch 2013). S jedenácti parlamentními křesly pak

1 Lidovci i sociální demokraté, kteří vládli v Rakousku dlouhá léta, často ve velkých koalicích, čelili masivnímu odlivu voličů (Pühringer a Ötsch 2013).

2 Ten se u Stronacha neomezoval pouze na ÖVP a SPÖ. Terčem byly i (zejména mezinárodní) bankovní společnosti (Stronach 2012a).

3 Frank Stronach ve svých prvních volbách, na rozdíl od své dcery, neuspěl. Belinda Stronach, předsedkyně správní rady Stronachovy Magna International, postupně kandidovala za kanadské konzervativce i liberály. Působila ve vládě Paula Martina coby ministryně pro státní správu a ministryně pro demokratickou reformu (Braune 2012).

skončil v opozici. K lepšímu výsledku nepomohl ani fakt, že Stronach oficiálně deklaroval, že nebude respektovat limit 7 milionů euro na výdaje na volební kampaň, který o polovinu překročil (Luther 2014). Relativnímu neúspěchu strany velmi nahrály vnitřní spory. Ve volební kampani Stronach vsadil na známé osobnosti a do čela kandidátky instaloval někdejší generální ředitelku veřejnoprávní televize (ÖRF) Moniku Lindnerovou. Lindnerová se však stihla ještě před koncem kampaně se Stronachem politicky rozejít, což neprospělo image seriózní strany starající se o skutečnou práci v poslaneckých lavicích (Hloušek a Kopeček 2018: 32).

Stronachova strana byla organizačně řízena skutečně jedním mužem. Podle stanov mohl Stronach komukoliv ve straně ukončit členství, a to bez udání důvodu, případně, „za neplnění hodnot stanovených Frankem Stronachem“, což byl postup jednoznačně rychlejší, než norská „aktivní rezignace“. Řada stranických aktivit, včetně psaní programu pro volby 2013, byla zadána externím expertům, a tak strana fungovala v podstatě jen jako jakýsi agregát profesionální administrativy a profesionálních politiků, kteří za ni byli zvoleni již v zemských volbách, nebo kteří za ni kandidovali ve zmíněných parlamentních volbách 2013 (Pühringer a Ötsch 2013: 16).

3.1.1. Stranická organizace

Stranická organizace byla minimální a sestávala jen z předsedy, předsednictva, shromáždění členů, finančního auditora a rozhodčí komise. Reálnou moc mělo jen předsednictvo, shromáždění členů sloužilo podle stanov jen jako sbor „odkávající“ rozhodnutí přicházející shora. Strana tak byla řízena zcela centralizovaně. Stanovy strany nebyly ve výčtu pravomocí stranického předsedy příliš explicitní a určovaly mu roli jedince „zastupujícího stranu navenek“ (Luther 2014). Stronach však osobně dělal před volbami veškerá důležitá rozhodnutí. Zajistil si ve straně mimo jiné výhradní pozici aktéra, který může z TS vyloučit jednotlivé členy strany či zrušit celé lokální organizace, zejména pokud „nejsou dodrženy hodnoty specifikované Frankem Stronachem“, a to vždy bez udání důvodu (Luther 2014). Pro zásadní politické otázky, které se mají promítnout do stranického programu, který byl zveřejněn v dubnu 2013, byla vytvořena rada „nezávislých odborníků, kteří nám poradí se svými znalostmi“ (TS

2013, 4). Jednou z prvních publikací think-tanku Institut Franka Stronacha pro socio-ekonomickou spravedlnost (*Frank Stronach Institut für sozialökonomische Gerechtigkeit* – FSISÖG), který byl založen v roce 2011, byla brožura vydaná osobně Stronachem s názvem „Revoluce pro Rakousko“, která v osnova již obsahuje základní příkazy, které budou později také zastoupeny v základním programu TS. Celkově Stronach uvádí následující navrhovaná řešení pro šest oblastí, ve kterých Stronach identifikuje „obrovské strukturální chyby“ (Stronach 2012c: 1), které by ohrozily budoucí prosperitu Rakouska:

- potřeba posílení demokracie. Posílení demokratických principů na národní úrovni má vést k oslabení politické moci stran a „stranické politiky“ jako takové
- budoucnost bez dluhů. Musíme podporovat hospodářský růst a snížit dluh
- podpora ekonomického růstu. Zjednodušíme daňový systém – současný systém je komplikovaný, nespravedlivý a má mnoho mezer
- vytváření bohatství. Sociální propast mezi zaměstnanci a zaměstnavateli se musí zmenšit
- zdravá a silná Evropa suverénních států

3.1.2. Stronachův ideál rakouské politiky

Ještě před tím, než Stronachův think-tank publikoval první ucelený soubor politických vizí rakouského podnikatele, seznamoval zakladatel FSISÖG veřejnost se svými politickými představami v novinách. Od jara 2010 vycházely v *Kronen Zeitung* jeho pravidelné sloupky nazvané *Franks Welt* (Frankův Svět). Jak uvádí Pühringer a Ötsch (2013), jednalo významný první strategický krok pro Stronachovo *foré* do rakouského politického života. Vzhledem k obzvláště vysoké koncentraci médií v Rakousku dokázal Stronach v dominantním deníku *Kronen Zeitung* po téměř dva a půl roku stručně představovat své myšlenky o politice a společnosti široké veřejnosti. S nákladem přibližně 1 milion během týdne a dokonce 1,6 milionu výtisků v neděli a o svátcích a přibližně třemi miliony čtenářů denně (Arendt 2010) je *Kronen Zeitung* jedním z určujících médií pro rakouský politické diskurz. I když je obtížné posoudit

skutečný vliv Kronen Zeitung, Arendt (2010) poukazuje na to, že novináři a politici i samotné mediální publikum hodnotí politický vliv Kronen Zeitung jako velmi vysoký. Politické elity proto mají tendenci přizpůsobovat své chování, zejména pokud jde o emocionálně nabitá témata, jako je evropská politika (Schoen 2010), základním politickým pokynům Kronen Zeitung. To bylo zvláště patrné například v podpoře Kronen Zeitung pro Wenera Faymanna ve volební kampani v roce 2008 (Pühringer a Ötsch 2013).

Díky pravidelným sloupkům v Kronen Zeitung měl Stronach příležitost připravovat si každý týden po dlouhou dobu půdu pro své politické ambice a získávat potenciální podporovatele a voliče se snadno srozumitelnými sloupci o jedné nebo dvou stránkách pojednávajících o základních hodnotách pravdy, transparentnosti a spravedlnosti. S pozdějšími vydáními Frankova světa bylo stále jasnější, že Stronachovým záměrem je realizovat své představy přímo v politice. Jeho poslední sloupec „*Franks Abschied und Neustart*“ v Kronen Zeitung uzavírá slovy: „*Das ist meine letzte Kolumne aus ‚Franks Welt‘, jetzt geht es für mein Team und mich an die Umsetzung. Ich hoffe Sie im TEAM STRONACH FÜR ÖSTERREICH wieder zu treffen.*“ („*Toto je můj poslední sloupec z ‚Frankova světa‘, nyní jej se svým týmem začínám implementovat. Doufám, že se znovu setkáme v TEAM STRONACH FÜR ÖSTERREICH.*“ – Stronach 2012: 203)

Do politické debaty mimo prostor Kronen Zeitung vstoupil Stronach v čase, kdy zuřila debata o ESM (*European Stability Mechanism*). Dne 2. července napsal všem poslancům a vyzval je, aby Smlouvu odmítli, a argumentoval v televizních zprávách následujícího dne, že „... nemá smysl pumpovat peníze, které banky skim off a který pak nenechá nic pro rakouské občany,“ O jeho anti-establishmentu a protistranické orientaci svědčily jeho prohlášení, že: „*politici si chtějí sloužit sami. Já chci sloužit Rakousku,*“ (ZeitimBild 2 [ZiB2] 03.07.2012).

Rostoucí pravděpodobnost, že Stronach vytvoří svou vlastní populistickou politickou stranu, představovala významnou hrozbu pro FPÖ a BZÖ, jak opakovaně zdůrazňovali ti, kteří vedli rozhovory s vůdci stran (Luther 2014). Týden před tím, než formálně vznikl „Team Stronach“ (TS), průzkumy veřejného mínění naznačovaly, že 10 procent Rakušanů by hlasovalo pro stranu vedenou Stronachem, a do března 2013 se

tento údaj zvýšil na 15 procent (Luther 2014). Načasování vzniku strany mělo málo společného s hospodářskou krizí. Stronach nebyl schopen přesvědčit stávající a nově se formující strany, aby přijaly jeho značnou finanční podporu výměnou za to, že do svého programu zanesou jeho vlastní myšlenky (Luther 2014). Vzhledem k neúspěchu této snahy tak bylo jeho poslední příležitostí k uskutečnění dlouholeté vlastní ambice přijít od příštích voleb s vlastní politickou stranou

Po vydání posledního Stronachova příspěvku pro *Kronen Zeitung* na podzim 2012 byl v září téhož roku představen základní třicetistránkový program nové strany (TS 2012). V dubnu 2013 byl tento dokument aktualizován na šedesátistránkový *Grundsatzprogram* (TS 2013). V mezidobí vydal Stronach soubor svých novinových sloupků jako knihu nazvanou *Franks Welt: Wahrheit, Transparenz und Fairness in Politik und Gesellschaft* (Stronach 2012). Právě zde jsou vyloženy Stronachovy základní postoje k roli ekonomiky v politice a společnosti jsou nejjasněji. Chceme-li tak lépe pochopit Stronachovy politické ideje, mě-li bychom provádět případné diskurzivní analýza právě odtud⁴.

Stronachova kniha se skládá ze 125 sloupků *Franks Welt*, které byly publikovány v období od dubna 2010 do září 2012 v *Kronen Zeitung*. Autor se v nich věnuje celé řadě témat. Silně zastoupeny jsou obzvláště ty z oblasti ekonomie a politiky. Pühringer a Öster definují čtyři hlavní kategorie v této oblasti:

- „Etika podnikání / Dobrý podnikatel“
- „Demokracie a řád“
- „Politika, správa a jejich aktéři“
- „Správné ekonomické porozumění“

V první fázi, která trvá do podzimu 2010, Stronach nejprve popisuje svou vlastní kariéru jako ideál pro společenský postup („Oba moji rodiče byli tovární dělníci,“ Stronach 2012: 14), aby se stal úspěšným průmyslníkem. Příkládá zvláštní důležitost neustálému propojení svého osobního rozvoje s rozvojem skupiny Magna. Osobní angažovanost a nadprůměrná ochota podávat výkony („V prvních letech jsem pracoval

⁴ Stronach je sice ve svém smýšlení o politice značně konsistentní a zásadní myšlenky jeho novinářských sloupků jsou přeneseny takřka 1:1 (srov. TS 2013 a Stronach 2012a) do dubnové programu jeho strany, vlastní kniha podává jeho myšlenky v obsáhlejší podobě.

velmi tvrdě, až 40 hodin, 40. Takže Stronach věnuje dva sloupce své vášni pro koně nebo potvrzuje svůj osobní závazek k ekologickému zemědělství. Kniha Franks Welt (Stronach 2012), který obsahuje revidovanou verzi všech sloupců, je v této kapitole zkrácena jako FW. 19 dní, sedm dní v týdnu. Spal jsem na skládací posteli v dílně „, Stronach 2012: 57) jsou považovány za předpoklad ekonomické prosperity. I když Stronach opakovaně zdůrazňuje zapojení zaměstnanců do skupiny Magna Group a například často zmiňovaná podniková ústava je žalostně označována jako „Magna Charta“, Mappes-Niediek (2004: 57) popisuje pracovní atmosféru v Magna Group v důsledku nadměrných výkonnostních požadavků na zaměstnance jako „diktaturu schopných“ Ve Stronachově dikci (zejména v jeho veřejných vystoupeních) na jedné straně vždy existuje „morální právo“ dělníků podílet se na zisku a na druhé straně „morální povinnost“ podnikatelů k této účasti. Stronachův veřejný profil je obrazem „dobrého podnikatele“, který se stará o svou společnost, jako by se otec staral o své děti.

Pokud jde o hospodářskou politiku, Stronach v zásadě popisuje svou vizi úspěšného státu analogicky k úspěšné společnosti. Například vláda je popsána jako „řídící tým země“ (TS 2013: 3). Podle Hayekových ordoliberalních konceptů by měl stát poskytnout ekonomický a politický rámec, ale jinak by měl zůstat zcela mimo „ekonomiku“, protože státy nemohou podnikat (Hayek 2012). Ve Stronachově myšlení se ideál efektivní společnosti v globální hospodářské soutěži vždy aplikuje přímo na státy a politiku obecně. Například ve sloupci s výmluvným názvem „*Nadměrně řízené, nadměrně zdaněné, nadměrně regulované*“:

„Klíčem k úspěchu v dnešním světě je účinnost a efektivita, ať už jde o společnost nebo vládu. Úspěšný bude pouze ten, kdo to uznává, a především tomu rozumí, že bude úspěšný.“ (Stronach 2012: 33)

TS obchodovala se Stronachovým statutem „*self-made*“ miliardáře; prohlašoval, že je jedním z nejúspěšnějších podnikatelů na světě, investoval miliardy v Rakousku, vytvořil 13 000 pracovních míst, vybudoval řadu továren a přispěl nemalými prostředky do sociálního systému Rakouska (např. ZiB2 29.11. 2012). Profitoval také z toho, že byl považován (alespoň zpočátku) za skutečného politického outsidera (Luther 2014). Opravdu se snažil zdůraznit, že není politikem a neměl v úmyslu se jím stát, ale

chtěl sloužit Rakousku tím, že bude strážcem hodnot „*pravdy, transparentnosti a spravedlnosti*“ (TS 2013), které měly být prováděny jménem občanů Rakouska nepolitickými odborníky.

Ve Stronachově pojetí by měla být hlavními principy pro všechny politické oblasti – jako je sociální systém, vzdělávací systém, zdraví – efektivita a nákladová soutěž. V návaznosti na vizi „společnosti vlastníků“ by měla být ekonomická prosperita zajištěna prostřednictvím ekonomizované sociální soutěže: „*Společnost vlastníků by byla v každém případě vhodným způsobem k vytvoření silnější, pyšnější a produktivnější země.*“ (Stronach 2012: 103)

Dalšími ústředními argumentačními modely ve Stronachových sloupcích jsou jeho chápání omezené demokracie (s odkazem na Hayeka) a odmítání stranické politiky, zejména (profesionálních) politiků (Stronach 2012). Stronach používá negativní stereotyp (profesionálních) politiků (např. „*zkorumpovaní vládcí*“, Stronach 2012: 10) a stran obecně, které popisuje jako „vládce“, kteří „*nechtějí být odstaveni od koryta*“ a za každou cenu chtějí zachovat nebo dokonce rozšířit systém udržování energie “(Stronach 2012: 9).

Protistranický sentiment TS byl stručně vyjádřen v předmluvě jejího programu: „*Vláda je řídicím týmem země. Tento řídicí tým se bohužel skládá z politiků. Mandát politika má být zvolen nebo znovu zvolen. Země se tedy řídí spíše politickými než socioekonomickými principy*“ (TS 2013: 4). Od samého počátku byl hlavním cílem „*hněvu TS*“ rakouský, údajně samoúčelný a nekompetentní, duopolní „systém“ SPÖ-ÖVP, který zahrnoval neo-korporativistické aktéry, jako jsou odbory a komory práce a obchodu. Tento systém měl padesát let údajně nejenom v Rakušanech vyvolávat strach, ale také zvýšit veřejný dluh na neudržitelnou úroveň. Stronach tvrdil, že tento systém byl podporován a podporován zpolitizovanými rakouskými médii a komorní žurnalistikou (Stronach 2012).

TS sdílela touhu BZÖ po malém státě, snížila veřejný dluh a politiky zaměřené na pomoc malým a středním podnikům, ale také bránila větší podniky a argumentovala ve prospěch spoluvlastnictví pracovníků. Toto téma bylo umocněno krizí bankovního sektoru a státního dluhu v eurozóně, která sama byla v diskurzu TS prominentní (TS 2013, Stronach 2012). Stejně jako BZÖ a FPÖ připisoval TS vinu především bankám

jako údajným spoluviníkům (TS 2013). Jeho recepty však postrádaly jasnost a konzistenci. Stronach občas prosazoval návrat Rakouska k Schillingu, jindy však TS upřednostňovala výzvu BZÖ k vytvoření alternativní tvrdé měny Eurozóny (srov. TS 2013 a Bucher 2013).

Stronach se i přes problémy, které spatřuje u bank, zaměřuje v podobných otázkách hlavně na stát. Ten navíc kategoricky odmítá jako ekonomického aktéra a staví jej do kontrastu s ideálem ekonomické svobody a iniciativy: „*Historie ukazuje, že stát není dobrým hospodářem a že problémy se nevyřeší, pokud je předáte státu*“ (Stronach 2012: 55). Stronach předpokládá, že zavedeným stranám jde pouze o udržení jejich moci. Jejich neustálým „tlačení se ke korytu“ (Stronach 2012: 9) by byl vytvořen systém udržování moci, který brzdí pokrok a inovace a vede k ekonomickému zastavení. Verdikt nad rakouskými politiky je jasný: „*Naši politici se většinou dostávají k moci prostřednictvím intrastranických dohod (...) Hlavním zájmem politiků je být znovu zvoleni. Jen málo z nich se zajímá o dlouhodobé zájmy naší země*“ (Stronach 2012: 155).

3.1.3. Základní program týmu Stronach pro Rakousko

Představením 61stránkového základního programu týmu Stronach by mělo být vyjasněno umístění politického hnutí Franka Stronacha. Programu předchází čestný kodex, ke kterému se musí zavázat všichni političtí představitelé týmu Stronach. Obecně je Stronachův program často zaměřen na politiky nebo vládu, kterou Stronach popisuje jako „*řídící tým země*“ (TS 2013: 3). Je například požadováno, aby bylo povoleno maximálně jedno znovuzvolení poslanců, aby se zabránilo profesionální politice. Za tímto účelem Stronach rovněž navrhuje přidat „*nezávislé zástupce občanů*“ k profesionálním politikům, aby zahrnovaly stranické politické zájmy zatlačit zpátky. Kromě čestného kodexu předchází základnímu programu diskuse o základních programových hodnotách TS. Pravdou se rozumí, že „*občané (...) musí získat nefalšovaná data a fakta, aby si vytvořili názor*“ (TS 2013: 9). TS obviňuje politiky, že záměrně uvádějí nepravdy jako fakta, aby zajistili znovuzvolení. TS chápe transparentnost v tom smyslu, že občané musí „*mít úplný přehled o politických*

procesech“. Veškerá zasedání orgánů a výborů by měla být zpřístupněna veřejnosti a měla by být vždy zveřejněna veškerá propojení mezi politiky a stranami a hospodářskými organizacemi nebo zájmovými skupinami.

Třetí ústřední hodnotou v TS je „*spravedlnost*“, což je „*mysl pro spravedlnost ve společnosti*.“ Spravedlnost znamená, že státy by se neměly zadlužovat, protože by to vedlo pouze ke stále vyšším nákladům pro veřejnost. TS implicitně využívá rétorickou postavu švábské ženy v domácnosti, vytvořenou německou kancléřkou (Pühringer a Ötsch 2013), aby zdánlivě intuitivně vysvětlila, proč by vládní výdaje nikdy neměly převyšovat vládní příjmy. Zároveň je morálně odsouzeno záchranné programy pro banky i aktuálně „*nespravedlivý daňový systém s „bezpočtem mezer a privilegií*“ (TS 2013: 11).

Poté, co jsou principy TS vysvětleny v základním programu, následuje závazek svobodného podnikání, který charakterizuje celou logiku Stronachova politického hnutí. Prosperita může být vytvářena pouze prostřednictvím svobodných podnikatelů, a proto musí být vliv politiky na ekonomiku co nejvíce omezen. Ústředním sloganem je: „*Úspěšná ekonomika vyžaduje systém tržního hospodářství s konkurencí a svobodným podnikáním. Stát a jeho orgány musí zajistit přátelské klima pro podnikání, které začíná založením společnosti*.“ (TS 2013: 13)

Stronachova argumentace následuje (jak již bylo založeno na analýze Frankova Weltgesagta) ordoliberalní myšlenkou (minimální) ekonomický rámec, musí být poskytnut státem. Ekonomické procesy by pak měly být navrženy bez jakéhokoli politického vlivu, přičemž Stronach zdůrazňuje roli podnikatelů jako ústředních orgánů pro hospodářský a sociální pokrok. Základní poselství je, že pouze ve „svobodné ekonomice“ Bohatství lze vytvářet – ve Frankově světě se již říká: „*Víme, že největší možná prosperita se vytváří ve svobodné ekonomice*.“ (Stronach 2012: 155).

Každá z nich má maximálně tři stránky a vyznačuje se silným zaměřením na ekonomické otázky. Prvních osm tematických oblastí zahrnuje nejméně šest s jasnou ekonomickou převahou: budoucnost bez dluhů, správní reforma, daňová reforma (osobní příjem, podnikatelé), zaměstnanci, Evropa a euro a banky. Dominantní diskurzivní vzorce, které jsme prezentovali ve Frankově světě, lze nalézt také v jednotlivých politických otázkách.

3.1.4. Volební úspěch a zánik strany

TS se volbách do spolkového parlamentu podařilo uspět se ziskem 6 % hlasů. Straně se podařilo spolu s dalším novým politickým subjektem v podobě NEOS svést se na vlně společenské nevole vůči tradičním volebním vítězům ÖVP a SPÖ vyvolané zejména skandály kolem financování těchto stran. Dalším významným faktorem volebního úspěchu Stronachovy strany bylo oslabení BZÖ po smrti Jörga Haidera a neschopnost této strany adekvátně reagovat na ztrátu předsedy (Dolezal a Zeglovits 2014).

Po volbách 2013 Stronach navštívil parlament jen dvakrát, politika ho rychle přestala bavit, a vrátil se do Kanady řídit svůj koncern Magna. Jak byl zvyklý ze svého manažerského působení, vedení ve „firmě“ Team Stronach předal své asistentce Kathrin Nachbauerové. Vztahy mezi Stronachem a Nachbauerovou ovšem velmi rychle dostaly obrovskou trhlinu. Stronach vyhodnotil své podnikání v rakouské politice jako ztrátové a začal požadovat vrácení deseti milionů euro, a to postupně ze státních příspěvků, které strana dostávala díky svému volebnímu výsledku. Zároveň zastavil financování strany z peněz koncernu Magna, což Team Stronach finančně položilo.

3.1.5. Shrnutí

Již v průběhu roku 2013 se stranický poslanecký klub TS v podstatě rozpadnul a v srpnu 2017 strana ukončila svou činnost. Team Stronach představuje extrémní variantu podnikatelské strany v tom smyslu, že byla vnímána nejen jako nástroj propojení politické a ekonomické moci, ale také jako prostředek ke generování finančního zisku. Když se zvolená ekonomická strategie ukázala jako nefunkční, byla „firma“ bez milosti zlikvidována. Organizačně se jednalo o vysoce centralizovaný agregát několika málo profesionálních politiků zcela závislý na svém zakladateli a vůdci, jak o tom svědčil rychlý rozpad poslaneckého klubu.

3.2. Strana svobody

Jiná forma dovedení organizačního modelu politické strany vystavěného kolem lídra a sloužícího jako jeho nástroj do extrému, se dá najít v Holandsku u Strany pro svobodu (*Partij voor de Vrijheid*) Geerta Wilderse. Její základní programová orientace se od TS relativně liší. Zatímco u obou subjektů můžeme vyzorovat jednoznačný anti-establishmentový apel, PVV na rozdíl od svého rakouského „protějšku“ příliš neakcentuje myšlenky volného trhu či omezení státní byrokracie. Nedisponuje ani vlastní alternativou k „ideálu dobrého podnikatele“ (srov. Wilders 2012 a Stronach 2012). Programově přibližně odpovídá norským pokrokářům či Dánské lidové straně. Jde tedy zejména o rétoriku útočící na islám a muslimy, kteří zneužívají holandský sociální systém a svými hodnotami destruuji místní kulturu (Hloušek a Kopeček 2018). Wilders také ve svých apelech vykresluje politickou elitu země jako sobecké kosmopolity, kteří zaprodávají zájmy obyčejných lidí a bezuzdně vydávají Holandsko napospas evropské integraci, a zvláště masové migraci (Mazzoleni a Voerman 2017). Avšak velmi odlišný od skandinávských podnikatelských případů je Wilders tím, že vytvořil stranu jednoho člena.

Označení PVV jako strany typu firmy není v odborné literatuře jednoznačné. Zatímco Bolleyer (2013) ji mezi strany podnikatelského typu vůbec nezařazuje, De Lange (2011) píše o PVV jako o radikálně pravicové straně. Naopak ji ve svém článku týkajícím se stran podnikatelského typu zmiňuje Arter (2013) a podobně se k ní staví i Hloušek a Kopeček (2018).

3.2.1. Vznik strany

Snahy o vybudování hnutí Geert Wilders a Strany pro svobodu v Nizozemsku se pomalu rozběhly v březnu 2005, kdy Wilders spustil web, zveřejnil manifest a začal přijímat kandidáty na parlamentní funkce. PVV byla „uvedena na trh“ v únoru 2006 poslancem Geertem Wildersem, který se odtrhl od konzervativně-liberální strany VVD. Důvodem odchodu ze strany byla jeho preference přísnějšího postoje k islámu a integraci a nelibost k podpoře potencionálního zapojení Turecka do evropského integračního procesu (Lucardie a Voerman, 2013). Svůj mandát v parlamentu si však dokázal udržet. Měl na tom také osobní zájem, protože si nedokázal představit život, aniž by byl politicky aktivní na nejvyšší úrovni (Hloušek a Kopeček 2018).

Z jeho vyjádření lze odvodit, že se na vytvoření vlastní politické strany, která by odrážela jeho politické myšlení a představy o fungování takového subjektu, připravoval delší dobu. V rozhovorech totiž přiznal, že se při tvorbě strany nechal inspirovat jiným politickým projektem, konkrétně LPF Pima Fortuyna, která ovšem po jeho smrti v mžiku zanikla „*Poučil jsem se z chyb LPF a vím, co vše se může pokazit, když se strana otevře příliš rychle novým členům.....Proto PVV nebude mít žádné členy a nebude tento rok přijímat žádné příspěvky*“ (Wilders cit. De Lange 2011) Wilders tedy prakticky ihned po vzniku PVV rozhodl stranu zcela uzavřít, čímž se vymezil vůči ostatním stranám z organizačního hlediska, protože se jednalo na politické scéně o něco zcela nového.

V národních volbách v listopadu 2006 získala Strana svobody 5,9 % hlasů; následně získala PVV mezi 10 a 17 procenty hlasů v zemských, národních a evropských volbách. Hlavním tématem volební kampaně před předčasnými parlamentními volbami v roce 2012 byl postoj Nizozemska k Evropské unii. PVV chtěla odchod z Evropské unie. Strana obviňovala Unii ze zasahování do záležitostí finanční politiky Nizozemska, do imigrační politiky a do ekologické ochrany. Geert Wilders vsadil na antievropskou kampaň a těsně před volbami vydal krátký spot, ve kterém vyjadřoval kritický postoj k Evropské unii. Kritizuje EU za islamizaci Evropy kvůli otevřeným hranicím a nemožnosti každé země řídit si svoji přistěhovaleckou politiku. Dále vyjmenovává státy,

za které Nizozemsko musí platit (Řecko, Španělsko apod.). Viní EU ze ztráty suverenity Nizozemska a euro považuje za projekt, který selhal, a dokonce vyzývá k odstoupení Nizozemska z eurozóny a z celé EU. Vládní strany kritizoval za to, že podporují Evropskou unii jako takovou (Wilders 2012). Také chtěl, aby si lidé v referendu volili premiéra a členy Nejvyššího soudu (Lucardie a Voerman 2013).

Pro veřejnou prezentaci strany slouží zejména web strany a Wildersův twitterový účet. Ve zbývajících částech je strana závislá na bezplatné publicitě. Tuto pozornost ještě zvyšovaly Wildersovo trestní stíhání kvůli nenávisným projevům a soudní procesy, které ještě zvyšovaly podporu jeho strany (Akkerman 2016).

Wilders má velmi selektivní a efektivní mediální strategii, která mu umožňuje pravidelně určovat zpravodajskou agendu. Díky konfrontačnímu stylu, který se dokonale hodí k jeho populistické pozici, a radikálním názorům na islám či migranty, dokáže přilákat více pozornosti médií než většina ostatních stran. Obecně odmítá poskytnout jakékoli další vysvětlení (nebo to dělá pouze na Twitteru), stal se miláčkem médií, což mu umožnilo vytvořit jeho vlastní možnosti interakce s médii, kdy a kde se mu líbí (Akkerman 2016). Wilders je tedy ve všech ohledech středem Strany svobody a je operacionalizací stranické politiky (Vossen, 2013: 185–187). Paradoxně zakázal formální členství ze strachu před konflikty, ale zavedl tak strukturální nestabilitu a potenciál nejednotnosti, protože neformální členové nemají ve stranické organizaci vůbec žádné slovo. Wilders má navíc represivní způsob řešení konfliktů. Vzhledem k tomu, že strana je velmi závislá na svém vůdci, a protože neexistují žádné mechanismy, na které by bylo možné obrátit se při řešení vnitřních konfliktů, jediným východiskem pro neformální členy, kteří nesouhlasí, je odchod.

Mediální prezentace a osobní vedení Wilderse zajišťovaly jeho straně v průběhu druhé dekády 21. století ve volbách mezi 10 až 15 procenty hlasů. V rozdrobeném nizozemském stranickém spektru jí to umožnilo hrát poměrně velkou roli. Pro úspěch strany byla velmi důležitá Wildersova dlouholetá politická zkušenost.

3.2.2. Stranické členství a struktura

Tradičně hlavním předmětem zájmu o PVV je vnitřní stranická struktura a zejména otázka členství ve straně. Formálně má sice Strana pro svobodu členy dva: jeho samotného a právnickou osobu ve formě nadace, ale tuto nadaci Wilders rovněž ovládá (Akkerman 2016). Vytvoření strany téměř bez členů je možné díky liberálnosti holandského právního řádu. Pro registraci stačí, pokud má právní formu občanského sdružení, aby mohl být registrován název strany (Akkerman 2016). V řadě jiných evropských států včetně Česka by něco takového možné nebylo. Pokusy o „stranický minimalismus“, jak si ukážeme na příkladu OL'ANO, nejsou v současných evropských systémech raritou. PVV se však od podobných příkladů jako Liga Ticina (*Lega dei Ticinesi*) liší nejenom reáliemi nizozemského právního pořádku. Pro nastínění logiky vytvoření „strany bez členů“ si na tomto místě dovolíme krátký historický exkurz.

Již jsme uvedli, že Geert Wilders dříve působil jako poslanec VVD. Jako politik tak mohl sledovat nástup a rychlý kolaps Seznamu Pima Fortuyna (*Lijst Pim Fortuyn*, LPF), který časově předcházel založení jeho vlastního stranického „podniku“. Protože LPF byl jistým vzorem pro samotného Wilderse (Vossen 2011), v krátkosti zde představíme Fortuynův politický projekt, z něž čerpal předseda PVV své první politické zkušenosti.

V roce 2002 vytvořil nizozemský novinář a intelektuál Pim Fortuyn krátce před tehdejšími volbami vlastní politickou formaci zpochybňující dosavadní multikulturní politický konsensus a kritizující příliš vstřícnou přistěhovaleckou politiku Nizozemska (De Lange 2011). Tematicky tak lze považovat Fortuyna za Wildersova předchůdce. V tamním prostředí tehdy ještě nepřivklém této rétorice dokázal Fortuyn zaujmout natolik, že po třech měsících od svého vzniku se podařilo LPF získat 17 % hlasů a stát se druhou nejsilnější parlamentní stranou. Fortuyn však byl několik dní před volbami zastřelen fanatickým ochráncem práv zvířat (De Lange 2011). Strana se po ztrátě své klíčové integrující postavy dostala do vnitřních rozporů. Vzhledem ke krátké době vlastní existence neměla LPF ve svých řadách členy, kteří by se se stranou výrazněji identifikovali, či vzájemně znali natolik, aby utvořili semknutou skupinu ochotnou

dosahovat společného cíle (Art a De Lange 2011). V důsledku rozporů uvnitř LPF se rozpadla i Balkenendeho koaliční vláda, jejíž součástí byla spolu s Lidovou stranou i LPF. Seznam Pima Fortuyna záhy ztratil většinu příznivců a s rokem 2008 zanikl.

Wilders si z tohoto varovného kolapsu odnesl poučení o potřebě koheze strany a jejího postupného a promyšleného budování. S odkazem právě na negativní zkušenost Fortuynovy strany nehodlal v prvních letech její existence členům „otevřít příliš rychle dveře“ (Art a Lange 2011: 1237). Reálně tak neučinil nikdy a jeho strana také nemá žádné lokální či regionální organizace, ani přidružené organizace v podobě nějakého mládežnického či seniorského sdružení. Dokonce ani členové parlamentního klubu strany se nikdy nestali jejími členy. I když to působí na první pohled zvláště, strana bez členů neznamenala zavržení budování stranické organizace v širším slova smyslu. Wilders má samozřejmě svoje spolupracovníky, kandidáty na politické pozice či administrativní aparát. Místo členů je ovšem nutné hovořit o *politickém personálu* strany. Wilders si tyto lidi pečlivě vybíral a dbal na to, aby se jednalo o nováčky „nezatížené“ předchozím politickým působením v jiných formacích a mající profesní zkušenosti, nejčastěji z veřejného sektoru. Typicky šlo o policisty, učitele či státní zástupce. Současně tyto kandidáty podroboval důkladnému školení, a to i poté, co získali politickou funkci. Například u poslanců dbal na jejich aktivitu a poskytoval jim zpětnou vazbu k jejich vystoupením v parlamentu. Vytvořil tak kolem sebe semknutý a profesionálně působící poslanecký klub (Vossen 2010, Art a Lange 2011). Podobný rekruční a tréninkový přístup uplatnil Wilders při výběru reprezentantů pro další politické pozice zvláště u kandidátů na starosty velkých měst. Podařilo se mu také vytvořit poměrně rozsáhlý okruh svých podporovatelů a soukromých sponzorů. V organizační práci mu velmi pomáhalo jak jeho obrovské pracovní nasazení, tak nezpochybnitelné charisma. Wildersovi se také na začátku druhé dekády 21. století podařilo dostat do pozice toho, na kom závisí jedna z menšinových holandských vlád. Avšak tato situace zůstalo jen krátkou politickou epizodou a jeho strana byla mnohem izolovanější než norští pokrokáři nebo Dánská lidová strana.

Z organizačního hlediska nebyla PVV ve skutečnosti stranou, protože měla pouze dva formální členy: fyzickou osobu Wilders a právnickou osobu Stichting Groep Wilders. Wilders, který byl pod neustálou bezpečnostní ochranou, byl také jediným

členem výkonné rady nadace. To mělo zabránit tomu, aby jména a adresy dalších členů správní rady byly sledovány prostřednictvím obchodní komory (Bosma 2010, 26). Oficiálně se tedy vedení PVV sestávalo z Wilderse a Wilderse. Což je pozoruhodná právní konstrukce, podle které byla strana povinna tančit podle Wildersových not. Podobu stranické platformy, stejně jako konkrétní jména kandidátů vybírá sám Wilders. PVV nepřijímala žádné členy, zpočátku ze strachu z infiltrace pravicovými extremisty a výtržníky, ale později také z ideologických důvodů. Wildersův ideolog a pravá ruka Martin Bosma poskytl teoretické zdůvodnění a tvrdil, že „virtuální“ nebo „síťová“ strana bez členů by byla odpovědná pouze nizozemskému voliči, nikoli „podivné, nezvolené mezivrstvě“ stranických aktivistů, kteří by vyvolávali roztržky uvnitř stranické organizace (Bosma 2010). Podle Bosmy by se straničtí aktivisté snažili udržet na uzdě jakékoli nové myšlenky vznikající ve společnosti a zajímaly by se především o svou vlastní moc. Ve zkratce tak má mít jakákoliv „řádná“ struktura členské strany rušivý účinek na demokracii jako takovou (Bosma 2010). Podle jeho názoru byla PVV první moderní stranou v Nizozemsku, mnohem demokratičtější než tradiční politické strany. „Členská strana znamená přidat prvky přímé demokracie k nepřímé (zastupitelské) demokracii“ (Bosma 2010, 215). Zatímco rozhodnutí o vytvoření virtuální strany bylo původně diktováno praktickými úvahami, pokud by to bylo na Bosmovi, model by se v zásadě zachoval. Předpovídal, že PVV je modelem budoucnosti. Spíše než sdružením by se PVV měla ve skutečnosti stát nadací, která by nevyžadovala vůbec žádné členy.

Jediným problémem bylo, že volební zákon to neumožňoval, pokud by PVV chtěla volby zpochybnit svým vlastním jménem. Tato antipatie vůči politickým stranám ze strany Wilderse, a zejména Bosmy, se zdá být charakteristická pro všechny populisty, i když jen málokdo jde tak daleko, že odmítá jakoukoli formu členské organizace. PVV ve skutečnosti přijal neformální členy, pokud k nim přidáme také zaměstnance, dobrovolníky a kandidáty na parlamentní sbory. To však nebyla snadná záležitost, neboť se očekávala rizika pro jejich osobní bezpečnost a možné důsledky pro jejich veřejnou kariéru (Vossen 2011). Od jara 2005 Wilders přijímal a vyslyšel potenciální kandidáty na parlamenty na velmi tajné adrese. Ti, kteří se ukázali jako vhodní, poté absolvovali politické školení. V srpnu 2006 představil Wilders 19 kandidátů: 4 ženy a 15 mužů. Z politického hlediska to byli spíše amatéři než politici nebo straničtí aktivisté; pouze tři

měli jakékoli politické zkušenosti na místní nebo provinční úrovni (Locardie a Voerman 2013).

V letech 2006 až 2010 se Wildersovi podařilo udržet pozice uzavřené; pokud došlo k nějakým vnitřním konfliktům, téměř žádný z nich se nedostal ven. Dva poslanci se zapletli do skandálů, ale Wilders je nevykázal a podařilo se jim omezit politické škody. Party disciplína byla velmi přísná. Po předčasných všeobecných volbách v červnu 2010 se však počet poslanců zvýšil z 9 na 24. Ukázalo se, že několik kandidátů na seznamu má pochybnou pověst; někteří se stáhli, jiní vstoupili do parlamentu a udrželi si svá křesla. Wilders je ze strany nevyloučil, možná také proto, že potřeboval všechny své poslance, aby pomohli menšinovému kabinetu k většině v dolní komoře parlamentu. Mezitím PVV rovněž zpochybnila evropské volby v červnu 2009 a komunální volby v březnu 2010 v Haagu a Almere.

V každém případě na kandidátních listinách stál poslanec. Prostřednictvím svých důvěrníků mohl Wilders kontrolovat nominace i aktivity kandidátů v Evropském parlamentu a ve dvou městských radách. Původně sám vůdce PVV nadále držel místo v městské radě v Haagu, ale brzy se ukázalo, že mu zabere příliš mnoho času. Vedle problému s hledáním vhodných kandidátů pravděpodobně ovlivnil jeho strach napadnout místní volby právě v těchto dvou městech strach ze ztráty kontroly. PVV také potřeboval být zastoupen v horní komoře parlamentu nebo Senátu, pokud chtěl mít možnost podporovat tam také menšinový kabinet.

Vzhledem k tomu, že horní komora je nepřímou vybírána členy zemských zákonodárných sborů (*Provinciale Staten*), PVV v zemských volbách v březnu 2011 postavila kandidáty ve všech 12 provinciích. Strana získala 69 křesel, což stačilo na 10 křesel v Senátu. Udržovala si disciplínu a jednotu v Senátu, ale neučinila tak v provinčních zákonodárných sborech; během roku se ze strany vystřídalo devět členů. Podobné problémy Geert Wilders a Strana za svobodu v Nizozemsku se vyskytly na místní úrovni, v městských radách v Almere a v Haagu a v Evropském parlamentu, kde byl jeden z pěti členů zvolených v roce 2009 vyloučen poté, co způsobil nehodu, zatímco řízení pod vlivem alkoholu. Wilders doufal, že se vyhne problémům tohoto druhu, a to nejen přísným výběrovým procesem, ale také úzkou hierarchickou organizací, v níž nově zvolení členové zákonodárných sborů řídili a kontrolovali zkušenější poslanci, jinými slovy blízcí kumpáni strany vůdce se záznamem loajality.

Vzorec však nefungoval podle očekávání. V praxi dvojí role zabíraly příliš mnoho času a energie a řada poslanců brzy ustoupila od městských rad a provinčních zákonodárných sborů. Hierarchický model tedy nefungoval tak dobře, jak se očekávalo, a v provinciích se objevovaly stížnosti na nedostatek směru. Parlamentní skupinu vedl její formální předseda Wilders; jeho důvěrník Bosma, který byl tajemníkem strany a měl na starosti kázeň; a místopředsdkyně Fleur Agema, která byla odpovědná za kontakty, i když velmi omezené, s médii. Wilders měl velkou moc, zejména proto, že všichni poslanci, ti, kteří vstoupili do parlamentu v roce 2006, a ti, kteří tak učinili v roce 2010, věděli, že za své křeslo vděčí hlavně Wildersově popularitě.

Přesto i zde se jednota ukázala křehkou. Na jaře roku 2010 zahájil Hero Brinkman, bývalý policista, kterého Wilders zařadil na kandidátní listinu pro všeobecné volby, veřejný útok na Wildersovo vedení. Brinkman uvedl, že PVV bylo postaveno příliš mnoho kolem jednoho muže a pokud by Wilders vypadl, bude čelit velkým obtížím. Brinkman rovněž vyzval k větší transparentnosti uvnitř strany a k zápisu členů, jakož i k založení mládežnické organizace (AD 2012). Brinkman se setkal s malou podporou a parlamentní strana odmítla jeho návrhy na podzim roku 2010. Po své porážce Brinkman pokračoval jako poslanec za stranu až do března 2012, kdy ho web, který spustila PVV, vyzval k ukončení členství (Mazzoleni a Voerman 2017). Web povzbuzoval občany, aby hlásili stížnosti na imigranty ze střední a východní Evropy v Nizozemsku. Brinkman později založil vlastní stranu Demokratický politický zlom (*Democratisch Politiek Keerpunt*, DPK), která v září 2012 získala pouze 0,1 % hlasů a žádná parlamentní křesla. V létě roku 2012 tři další poslanci z různých důvodů opustili PVV. Dva z nich vyjádřili ostrou kritiku ohledně nevyzpytatelného vedení, nedostatečné transparentnosti a oportunistu uvnitř PVV (Mazzoleni a Voerman 2017).

3.2.3. Financování

Stejně jako ostatní strany v parlamentu dostává parlamentní skupina PVV vládní prostředky na podporu činnosti skupiny, které musí být vynaloženy pouze na zaměstnance a pomoc sekretariátu. V roce 2011 činila tato částka téměř čtyři miliony eur. Skupiny v jiných zastupitelských orgánech rovněž dostaly v různé míře finanční podporu. PVV jako strana není způsobilá pro jiné veřejné financování z důvodu svého

rozhodnutí nezapsat členy. Nedostatek členů také znamená, že strana nemá žádné výnosy z příspěvků. Ve výsledku je zcela závislá na darech z domova i ze zahraničí. Wilders vždy odmítl v této věci zveřejnit jakékoli informace. Dary jsou poskytovány prostřednictvím nadace, Přátelé svobody (*Vrienden van de Vrijheid*), takže neexistuje žádná zákonná povinnost zveřejnění (Akkerman 2016). Podle některých pozorovatelů dostává tato strana velké částky peněz od konzervativních organizací a jednotlivců v USA a možná i v Izraeli, ale bez přesvědčivých důkazů zůstávají zprávy tohoto druhu spekulativní.

Ačkoli parlamentní skupina Strany svobody dostává vládní prostředky na podporu svých aktivit, strana nemá ze zákona nárok na jiné veřejné financování, protože nemá žádné členy. Jelikož se také musí obejít bez příjmů z členství, je zcela závislá na darech. Tyto dary jsou poskytovány prostřednictvím nadace, která nemá žádnou zákonnou povinnost zveřejnění. Podle některých pozorovatelů však strana může dostávat velké částky peněz od konzervativních organizací a jednotlivců ve Spojených státech a pravděpodobně i v Izraeli, chybí však důkazy (Vossen, 2013: 210–219).

3.2.4. Ideologie a programatika PVV

Ideologie PVV může být považována za směs nacionalismu, antiislamismu, populismu, konzervatismu a liberalismu. Postupem času liberální prvky ve straně oslabovaly, zatímco nacionalismus, antiislamismus a populismus zesiloval (Hloušek a Kopeček 2018). Před parlamentními volbami v roce 2006 se Strana pro svobodu věnovala spíše tématům jako snížení daní, kriminalita a bezpečnost než imigraci. Strana požadovala snížit vládní dotace, zeštíhlit občanský sektor a najmout více policistů, aby se zlepšila úroveň vnitřní bezpečnosti v Nizozemsku, dále více zdravotních sester a učitelů. Zaobírala se také tématy, jako jsou práva gayů nebo eutanazie. Po roce 2006 liberální prvky v programatice PVV ustoupily do pozadí. V socioekonomické oblasti se přikláněla k sociálnímu státu, tím pádem byla proti snižování penzí a proti omezování výdajů na zdravotní péči (Lucardie a Voerman 2013).

Náplň její činnosti spočívala v boji proti imigraci, islámu a evropské integraci. Islám nepovažovala za náboženství, ale za politickou ideologii a v očích PVV byl islám

v mnoha ohledech podobný dokonce fašismu. Korán přirovnává k Mein Kampf a měl by být zakázán. Islámské školy by měly být zavřeny, mešity by neměly být stavěny a imigrace z islámských zemí by měla být zastavena. Naopak imigrace z ostatních zemí se musí podporovat, zejména pokud jde o lidi migrující kvůli práci. Imigranti, kteří se nedokážou adaptovat na nizozemskou společnost, musí být vyhoštěni (Lucardie a Voerman 2013). Radikálně pravicově populistické strany jsou typické mj. právě tím, že obviňují imigranty z ohrožení jejich národní identity, ze zvýšené kriminality, dále, že jsou příčinou nezaměstnanosti a v neposlední řadě využívají výhod sociálního zabezpečení (Vossen 2011).

Dlouhodobě je jedním z hlavních bodů volebního programu strany téma „zákon a pořádek“. Holandské ulice jsou podle PVV přeplněné zločinci a všemožnými kriminálními živly a díky tomu se musí najmout více policistů (PVV 2010, PVV 2017). Obecně se ale její kampaně nesou v duchu antiimigrační noty. Strana v programech upozorňuje na problémové začleňování cizinců.⁵ To má s sebou přinášet problémy, které se přenášejí na nizozemskou společnost a negativně se projevují na finanční situaci země, především v dobách ekonomické krize státu a eurozóny (PVV 2010).

Ačkoliv strana bývá řazena mezi populistické, jsou tu určité rozdíly mezi ní a ostatními stranami, které se řadí do této skupiny. Především je to Wildersova otevřená odtažitost od ostatních stran v této stranické rodině. Dále je to záměr Strany pro svobodu inklinovat k Izraeli a ke Spojeným státům, což pro krajně pravicově populistické strany v Evropě není obvyklé. Další odchylkou je velmi liberální postoj strany k některým morálním tématům. Strana pro svobodu je zastáncem práva na potrat a eutanazie a prezentuje se jako strana, která je silným obhájcem emancipace gayů. Je téměř nepředstavitelné, že by tohle podporovaly i ostatní politické strany (Vossen 2011). Na druhou stranu lze u ní najít charakteristiky, které jsou obdobné s ostatními krajně pravicovými populistickými stranami. Jedná se o její antiimigrační postoj a averzi k nadnárodním organizacím (Vossen 2011).

⁵ Zvláštní pozornosti se dostává obzvláště Maročanům a marockým uprchlíkům (Vossen 2011).

3.3. ANO 2011

Vznik hnutí ANO je zcela provázán s podnikatelem a miliardářem Andrejem Babišem, vlastníkem a do ledna 2014 i předsedou představenstva koncernu Agrofert. Právě Andrej Babiš začal v červnu 2011 mediálně vystupovat s kritikou korupce a nefunkčnosti státu. V září 2011 nastal zlom, když v pořadu Show Jana Krause oznámil, že zakládá občanské sdružení s názvem Občanské fórum proti korupci, nekompetentnosti a za vymahatelnost práva, současně vyzval občany, aby mu prostřednictvím emailů psali své názory (Hloušek a Kopeček 2018). Tehdy však odmítl, že by sám uvažoval o vstupu do politiky. Již v říjnu upustil od původního názvu odkazujícího na původní Občanské fórum a nechal si na patentovém úřadu zaregistrovat značky ANO 2011 a Akce nespokojených občanů, tedy původní význam zkratky ANO. Druhou tváří občanského sdružení ANO byla Anna Veverková, tehdejší šéfka komunikace Všeobecné zdravotní pojišťovny a bývalá mluvčí Špidlovy vlády. Zatímco Babiš vystupoval v médiích, Veverková koordinovala komunikaci občanského sdružení jako takového (Hloušek a Kopeček 2018). Nejsilnější fáze Babišovy kritiky korupce nastala v listopadu v pořadu Otázky Václava Moravce, kde Babiš poukázal, že korupce zasahuje i do nejvyšších míst politiky a že život v Česku je život bez perspektiv. Současně pronesl, že ANO nemá ambici vstupovat do politiky a on sám nemůže, protože ho diskvalifikuje slovenský původ a členství v Komunistické straně Československa (KSČ) (ČT24 2015).

Přes původní vyjádření nechal Andrej Babiš v květnu 2012 na ministerstvu vnitra zaregistrovat ANO 2011 jako politické hnutí. Na začátku srpna poté proběhl ustavující sjezd, na kterém byl Andrej Babiš v tajné volbě zvolen předsedou hnutí se ziskem 73 ze 76 hlasů. Anna Veverková již při této proměně v hnutí nefigurovala. Na tomto sjezdu byl na post místopředsedy zvolen i Jaroslav Faltýnek, člen představenstva Agrofertu. Členem představenstva hnutí ANO se stal i Richard Brabec, někdejší šéf Lovochemie (spadající pod Agrofert) a budoucí ministr životního prostředí (Hloušek a Kopeček 2018).

Celkově lze říci, že hnutí ANO vzniklo jako protestní hnutí vystupující proti korupci ve státní správě a neefektivitě tradičních politických stran. Patrné jsou i prvky

populistické strategie založené na antistranickém sentimentu, proto ANO vzniklo jako politické hnutí a ne jako politická strana. To je patrné i ve vymezení se proti tradičním politickým stranám a v obecné antipolitické rétorice hnutí, například ve zmíněných volebních sloganech, ale také v mediálních výstupech (Drahokoupil 2013). Klíčovou roli ve zrodu hnutí ANO sehrál Andrej Babiš, který hnutí vybudoval od začátku do dnešní podoby. Současně s sebou do hnutí přivedl další lidi ze svého koncernu Agrofert, a proto, v případě, že by se jednalo o stranu typu firmy, by bylo možné hnutí ANO zařadit k podtypu modelu obchodní firma, která se stala politickou stranou.

3.3.1. Profesionalizace strany a outsourcing marketingových aktivit

Zázemí strany tvořené profesionálními jedinci i skupinami zaměřenými na volební kampaně a politický marketing není dnes nic neznámého. Svůj realizační tým si spolu s vlastní marketingovou značkou vybudovalo hnutí v polovině roku 2013. Ke spolupráci si najalo českou konzultantskou společnost Campaigns. a americkou agenturu Penn Schoen Berland (PSB). Žádná ze zmíněných společností nebyla v českém politickém prostředí nováčkem. Campaigns se do té doby mimo jiné podílela na prezidentské kampani Karla Schwarzenberga a PSB se vedle kampaní Billa Clintona, Michaela Bloomberga, Tonyho Blaira nebo Hillary Clinton podílela v letech 2006 až 2008 i na kampaních ČSSD (Králová 2014).

Do běžného chodu hnutí byli zapojeni i profesionálové D. Kysela a M. Prchal. Ačkoliv byl volební tým složen ze samých expertů, zcela chyběl volební manažer. V určitém smyslu tuto pozici obsadil sám Andrej Babiš, čímž vytvořil velmi netradiční strukturu, protože ve většině profesionálních volebních kampaní nebývá kandidát sám sobě volebním manažerem. (Králová 2014: 43).

3.3.2. Ideologické vymezení

Hnutí ANO se dlouho odmítalo vymezit, jak ideově, tak na pravolevém politickém spektru. Původní profil strany byl založen na protestní rétorice hnutí vystupující proti korupci a neefektivitě státní správy. Dlouho také převládalo především negativní vymezení. ANO vystupovalo jako alternativa k tradičním stranám a jeho členové se odmítli označovat za politiky. Vymezení na tzv. pravici či levici považoval Andrej Babiš za pouhé politikaření a dlouho odmítal sdělit, kde se dle něj hnutí ANO nachází (Babiš 2013).

Změna nastala po úspěchu v říjnových volbách roku 2013 a po sestavení vlády s ČSSD a KDU-ČSL. V únoru 2014 Andrej Babiš prohlásil, že hnutí ANO není členem levicové vlády, ale spíše vlády ve formě opoziční smlouvy (Novinky.cz 2014). Vymezil se tedy opět negativně, ale je patrné, že své hnutí zařadil spíše na pravici. Otázka ideologie hnutí však zůstala nezodpovězena i se vstupem hnutí do vlády ve volbách 2013, ačkoliv je možné, že přítomnost ve vládě s ČSSD nutila hnutí ANO se ideologicky vymezit „pravicověji“, například hájením rozpočtové odpovědnosti (protikladně k ČSSD). V květnu 2014 Andrej Babiš poprvé v médiích uvedl, že se chápe jako politik (Kamberský 2014). Současně slevil ze svého záměru řídit stát jako firmu, jelikož by k tomu dle svých slov potřeboval většinovou jednobarevnou vládu. Úspěch v květnových volbách do Evropského parlamentu také znamenal další možnost vymezení ideologie hnutí ANO. Po volbách se totiž přidali k evropské politické skupině i straně Aliance liberálů a demokratů pro Evropu (ALDE), která se hlásí k ideologii liberalismu (Aldeparty.eu 2015).

V roce 2014 založil Babiš pro hnutí ANO jeho vlastní think-tank s názvem Institut pro politiku a společnost. Cílem think-tanku má být utváření dlouhodobých strategií pro hnutí ANO a má fungovat jako ideologická a programová základna hnutí. Současně má vychovávat nové mladé politiky (ČT24 2014). Think-tank, který má ve správní radě členy ANO a je propojený jak se stálými strukturami hnutí, tak i skupinou původních expertů na volební kampaně. V Institutu působí např. europoslankyně Martina Dlabajová, vedoucí Úřadu vlády Tünde Bartha či novinář Lidových novin Jan Macháček - předseda správní rady think-tanku (Politikaspolecnost.cz 2021).

V poslední době se hnutí vrátilo k ideologickému nezařazování. „*Naši kritici říkají, že jsme takové vlastně nic. Ani nalevo, ani napravo. Že nemáme ideologii, nejsme zakotveni. A já bych rád konečně v této polemice řekl něco zásadního. To je, že my jsme hnutí, které se orientuje na všechny občany České republiky, bez ideologie,*“ řekl Andrej Babiš při vystoupení na sněmu hnutí v roce 2019, kde hovořil o ANO jako o hnutí, které je určeno pro všechny občany (Český rozhlas, 2019).

Právě absence jednoznačného ideologického vymezení bývá považována za podstatný znak strany typu firmy (Hloušek 2012, Bolleyer 2013). ANO vstupovalo do politiky s příslibem boje proti korupci a tvorby politiky ve prospěch občanů. Jeho program byl cílen na co nejširší okruh voličů, čemuž bylo podřízeno vše, od marketingu po rétoriku předsedy a řadových členů strany. Programové zásady prezentované na republikových sjezdech bývají zpravidla značně obecného charakteru a konkrétnější podoby získávají až s výsledky veřejného mínění, které pomáhají utvářet podobu finálního programu strany. Pro udržení potenciálu oslovit co nejširší masy voličů tak, jak jsme zmínili výše, balancuje na středové hranici (Hloušek a Kopeček 2018).

Řádné ideové a prioritní vymezení mimo protikorupční rétoriky lze vysledovat až s programem pro sněmovní volby 2013. V něm ANO určuje své první politické priority, jakými jsou např. solidární společnost bez zneužívání sociálního systému, prestiž školství, zrušení imunity poslanců, prosazení zákona o státní službě, omezení hazardu a exekucí, snížení DPH, nezvyšování přímých daní, nebo prosazení investic do infrastruktury (ANO 2013b). Vizemi do budoucna byla pouze vágní hesla v souladu s vyzněním sloganů „Aby tu chtěly žít i naše děti“ a „ANO, bude líp“.

Během září a října 2013, po zveřejnění, se také program ještě proměňoval a doladřoval do finální podoby. Dle politologa Tomáše Lebedy to znázorňovalo, že hnutí ANO vzniklo kolem Babiše a že svůj program začalo utvářet teprve později, což je pravý opak běžné praxe tradičních stran, které vznikají kolem ústřední ideje (Pokorný 2013).

Ve stanovách hnutí ANO, přijatých na III. celostátním sněmu v březnu 2015, se programové cíle zredukovaly na čtyři. Ve zkratce jde o cíle svobody jedince a občanské odpovědnosti se solidárním cítěním, vytvoření nezátěžujícího, ale zodpovědného státu, hledání řešení a politická spolupráce bez ideologických nálepek, byrokracie a plýtvání

veřejných prostředků, a konečně vytvoření podmínek pro spokojené a soběstačné rodiny (ANO 2015b). Na témže sněmu Andrej Babiš ve svém projevu uvedl základní hodnoty hnutí, kterými jsou:

1. svoboda a vlastní odpovědnost jedince,
2. solidarita s méně úspěšnými,
3. snaha hledat řešení (bez ideologických nálepek a byrokracie).

Dále uvedl, že cíle hnutí jsou vytvořit nezatěžující a efektivní stát, nezvyšovat daně a podporovat obchodní firmy a živnostníky (ANO 2015a). Původní konkrétní programové body tak byly nahrazeny jakýmsi liberálními hodnotami, avšak bez ideologického vymezení. Tento zůstává realitou i po následujících úpravách a novelizacích stanov (srov. ANO 2015b, ANO 2017b, ANO 2021).

Stanovy z roku 2015 jsou jakýmsi prvním pokusem o vyjádření hodnot, které má hnutí zastávat. Stále však nedosahují konkrétních podob, jaké mají tradiční strany (srov. ANO 2015b, ANO 2017b, ČSSD 2018). Hnutí ANO tak stále chybí samostatné hodnotové či ideové dokumenty. Souhrnem je zřejmé, že co do koherence programatiky, hnutí ANO prošlo řadou proměn.

Je však patrné, že v roce 2013 hnutí ANO představilo pragmatický program řešící konkrétní politické body, a to bez ideologické zátěže. Naopak se silně protestním akcentem. K tomu byl volební program představen těsně před volbami, a to nejdříve jen v krátké a heslovité podobě. V roce 2014 však již strana vypracovala tradiční, avšak opět neideologický, program (ANO 2014). Ve stanovách roku 2015 se již hnutí ANO pokusilo vyjádřit zastávané hodnoty a přihlásit se k určitým tradicím, ale stále se ještě zcela nezbavilo protestních a populistických dozvuků (ANO 2015). V souvislosti s modelem strany typu firmy lze tvrdit, že alespoň v roce 2013 hnutí ANO odpovídalo vytyčeným charakteristikám, ale již od roku 2014 se jim začalo vzdalovat. .

Zájem vyhýbat se jasnému ideologickému ukotvení lze vysledovat i v programu hnutí ANO 2011 pro volby do Poslanecké sněmovny v roce 2017. Podle hnutí je důležitá efektivita, které má být dosaženo implementací prvků, které využívají podnikatelé – řízení státu jako firmy. Mezi nástroje v programu zmiňuje centrální

nákup, koncentraci majetku státu na jedno místo, centralizaci IT a digitalizaci. Do sekce efektivita v programu spadá zavedení klouzavého mandátu, změna volebního systému do Senátu z dvoukolového většinového systému na jednokomorový většinový, tím se má zvýšit volební účast a také snížit vynaložené finance na druhé kolo. Součástí programu bylo i snížení počtu ministrů z 16 na 13 (ANO 2017a).

Dále má v programu hnutí zahrnut boj proti korupci a nehospodárnosti. Rovněž uvádí, že hnutí chce prosadit zákon o whistleblowingu⁶. Lidé mají podle hnutí právo vědět, jak stát nakládá s finančními prostředky a jak rozděluje daně. V programu je zahrnuto že hnutí se bude snažit zjednodušit administrativu úřadů. Přinést to má úspory také pro občany, aby nemuseli navštěvovat úřady opakovaně (ANO 2017a).

V oblasti hospodaření prezentují snahu o vyrovnaný rozpočet, investice a chtějí snižovat provozní náklady státu. Za klíčové považují snížení daní, konkrétně zrušení superhrubé mzdy a snížení daně z příjmu fyzických osob (ANO 2017a).

Hnutí se snažilo v kampani (pro poslední sněmovní volby) rezonovat i řadu témat, která se ve veřejné diskuzi opakovaně objevují. *"Já ani nechci euro. Chci, abychom si zachovali korunu, a mohli tak zásadním způsobem ovlivnit ekonomiku, pokud bude nějaký problém. Jakékoliv další integrace bych určitě nechtěl,"* řekl Babiš podle webu Echo 24 (Vilímová, 2017). Tímto výrokem jsme mohli pozorovat, jakou cestou se hnutí v této problematice směřovalo. Podle ekonoma Lukáše Kovandy Andrej Babiš nemá jednoznačný názor, ale rozhoduje se na základě svých marketingových průzkumů a prosazuje názory veřejnosti, které převažují (Vilímová 2017).

Kniha, *O čem sním, když náhodou spím*, se stala součástí předvolební kampaně hnutí ANO 2011 před volbami na podzim 2017. Andrej Babiš ji začal rozdávat v červnu 2017 při setkáních s voliči. Kniha je ideální vizí budoucnosti v České republice v roce 2035 podle Andreje Babiše, jak by v té době měl vypadat dobře fungující stát (Neprašová a Topek, 2017). Kniha je už podle názvu a obálky vedena ve „snovém“ duchu, kdy představuje, jaké by to mohlo být, kdyby se naplnily všechny základní možnosti rozvoje země.

⁶ Definici termínu lze nalézt ve vyhlášce ČNB č. 163/2014[1], v níž je whistleblowing definován jako „mechanismus sdělování významných obav zaměstnanců ohledně funkčnosti a efektivnosti řídicího a kontrolního systému“

Na začátku knihy Babiš vysvětluje a popisuje, proč se rozhodl jít cestou politika a co je v České republice špatně. Vyzdvihuje své úspěchy ve vládě na pozici ministra financí mezi roky 2013-2017. Jak jsem již zmiňoval na začátku kapitoly, stát by se měl podle Babiše řídit jako rodinná firma. Víze se týkají mnoha okruhů např. školství, zdravotnictví, ekologie, bezpečnosti státu, otázky týkající se role v EU, ale i nových technologiích (Babiš, 2017).

3.3.3. Organizační struktura hnutí

Dle aktuálních stanov z února 2021 má hnutí ANO standardní organizační strukturu tvořenou místními, oblastními a krajskými organizacemi, které jsou zastřešeny orgány s celostátní působností. Jimi jsou: Celostátní sněm, Předsednictvo, Výbor, Kontrolní komise a Rozhodčí a smírčí komise. Každá z podúrovní (tj. krajská, oblastní a místní) disponuje vlastním orgánem sněmu, předsednictva a revizorem hospodaření (respektive krajskou kontrolní komisí). Na celorepublikové úrovni je nejvyšším orgánem hnutí Celostátní sněm. Ten se koná nejméně jednou za dva roky za účelem volby člen orgánů (včetně předsedy strany) a schvalováním úprav stanov hnutí. Statutárním orgánem hnutí je Předsednictvo složené z předsedy, prvního místopředsedy, až čtyř místopředsedů a dalších až osmi členů⁷. Předsednictvo rozhoduje o hospodaření hnutí a o stanovení či zrušení členství a organizací. Výbor je nejvyšším orgánem hnutí ANO mezi zasedáním Celostátního sněmu. Tvoří jej Předsednictvo a předsedové Krajských předsednictev. Pravomocemi Výboru jsou schvalování rozpočtu, finančních zpráv, kandidátních listin a to do všech voleb, není-li tato pravomoc delegována na nižší předsednictvo (ANO 2021).

Je tedy patrné, že hnutí ANO buduje obdobné struktury jako tradiční politické strany, nicméně otázkou je, zda i v praxi tyto struktury fungují stejně jako v oficiálních dokumentech. Z již řečeného je zřejmá dominance ústředního vedení a centralizace pravomocí na centrální úrovni. K tomu podrobněji v následující části.

⁷ V současnosti čítá Předsednictvo hnutí 13 členů – z toho 3 místopředsedy, 8 členů předsednictva a předsedu strany (Anobudelip.cz)

Na II. celostátním sněmu konaném v březnu 2013 byli za místopředsedy zvoleni namísto doporučených kandidátů Andreje Babiše (J. Faltýnek, J. Jermanová, R. Maxová) lidé z krajských organizací, kteří si dokázali zajistit podporu krajských lídrů. Avšak do května 2013 kvůli vnitrostranickým sporům rezignovali místopředsedové Jan Hammer, Jana Valinčičová, Hana Greplová, Peter Havránek a člen Předsednictva Jan Síla. (Koděra 2013a) Z místopředsedů tak zůstala pouze první místopředsedkyně Věra Jourová, která ovšem rezignovala v říjnu 2014 z důvodu zvolení do Evropské komise. Z obav z centralizace moci v rukou předsedy a demokratickému deficitu uvnitř strany ještě před změnou stanov v roce 2017 vystoupila z ANO Hana Greplová (Koděra 2013a).

Kritizován byl i údajný nezájem o nábor členů a vedení hnutí ANO jako firmy, ve které Andrej Babiš platil některé funkcionáře jako své zaměstnance (šlo o Martina Komárka, který zastával funkci programového manažera, Věru Jourovou, která byla manažerkou hnutí a Jaroslava Faltýnka, který je zaměstnán v Agrofertu). Andrej Babiš v srpnu odpověděl prohlášením, ve kterém potvrdil placení zmíněných osob, ale odmítl jakoukoliv kritiku. Naopak označil hledání podpory kandidátů na místopředsedy u krajských lídrů za kmotrovské praktiky (ANO 2013b).

Výsledkem rezignací bylo, že vzrostla role centra a hlavně Andreje Babiše. V období od května 2013 do října 2014 řídil hnutí ANO pouze s první místopředsedkyní Věrou Jourovou a od října 2014 do února 2015 dokonce samostatně. Na III. celostátním sněmu konaném na konci února 2015 byli zvoleni noví místopředsedové, a to prvním místopředsedou Jaroslav Faltýnek a řadovými místopředsedy Petr Vokřál (brněnský primátor), Jaroslava Jermanová (místopředsedkyně Poslanecké sněmovny), Radmila Kleslová (předsedkyně pražské krajské organizace ANO) a Jan Volný (poslanec)(ČTK 2015).

Ke změnám ve vedení strany dochází často i „na přání“ Andreje Babiše⁸ (iDnes 2017) nebo kvůli rezignaci místopředsedů. K nim dochází mj. kvůli osobnímu zklamání z liberálního deficitu hnutí a některým nedemokratickým principům uplatňovaným v rámci vnitřního fungování strany (např. zmiňovaná centralizace moci). Jedním z

⁸ Andrej Babiš se například nechal slyšet, že není spokojený „...s tím, jak pracují někteří členové našeho vedení. Bohužel se někteří z nich práci v hnutí příliš nevěnovali. Řeknu to natvrdo: potřebujeme změnu,“ (tamtéž).

posledních takovýchto odstoupení významného člena hnutí byl odchod bývalého kandidáta na jihomoravského hejtmána, Petra Vokřála (Aktuálně.cz 2020).

Z podobných důvodů z hnutí odstoupili i řadoví členové strany. Od parlamentních voleb opustila stranu řada jejích výrazných a mediálně známých tváří⁹. Například Martin Komárek opustil stranu poté, co neobhájil svůj post v předsednictvu strany (Adámek 2018). Po sporech s předsedou opustili stranu i bývalí ministři Karla Šlechtová, Dan Ťok či Robert Pelikán (Zpěváčková 2020). Nelze však tvrdit, že by odchod významných jmen hnutí na výsledcích v parlamentních volbách ublížil. Lze se ale domnívat, že se podobné případy negativně projevují na reputaci strany v rámci jeho frakce evropských liberálů, coby otevřeného a progresivního hnutí.

Z výše uvedeného je patrné, že v období let 2013 a 2014 fungovala organizační struktura hnutí ANO doložitelně jinak, než jak bylo napsáno ve stanovách. Konkrétně zcela netradiční absencí místopředsedů, kteří mají působit v důležitých orgánech hnutí¹⁰. Následující příklon k organizaci po vzoru tradičních stran dokládá i založení mládežnické frakce s názvem Mladé ANO, která sdružuje členy do třiceti pěti let věku. Frakce Mladé ANO byla založena dne 1. května 2015 a v den svého vzniku čítala 120 členů. (ČT24 2014).

Mimo své mládežnické frakce zaměstnává strana rovněž široký tým, sestávající z expertů na volební marketing, ekonomii či právo, který má za úkol co nejlépe vystihnout nálady ve společnosti v programu hnutí. Dalším ze znaků spojovaných se stranou podnikatelského typu je kontrola médií. Rovněž tento bod lze aplikovat na hnutí ANO, jelikož lídr ANO, Babiš, vlastní mediální skupinu Mafra. Ohledně tohoto střetu zájmů vznikaly velké kontroverze. Dá se také říct, že hnutí ANO je řízeno dle manažerských principů, co se týče členství či vybírání členů pro povýšení do vyšších pozic, což naplňuje další znak. Hlavním znakem ovšem je již zmíněný vliv lídra hnutí na dění ve straně. Veškeré rozhodování pochází z ústředí organizace a osoba lídra má klíčovou roli. Babiš je hlavní tváří strany a zajišťuje podporu elektorátu promyšlenou

⁹ Kromě politických jmen se od Babiše odvrací i spřízněné celebrity. Takto jej postupně opustili dřívější podporovatelé jako pivovarník Bernard, majitel Regiojetu Radim Jančura, matematik a vizionář Karel Janeček nebo šéf české pobočky Transparency international David Ondráčka. Na webu hnutí už delší dobu rovněž ani nevisí seznam známých tváří, které jej podporují (Adámek 2018).

¹⁰ Tato stranická struktura je nahrazena tradičním modelem po III. Sjezdu hnutí v roce 2015 (srov. ANO 2013a, ANO 2015b).

rétorikou a apelem na aktuální témata zasahující společnost. Své hnutí přitom zařadil na pravý střed s odkazem k liberální politice ALDE. Obdobně hnutí ANO dříve zařadili i další členové poslaneckého klubu ANO (ANO 2015a).

ANO se v předvolebních kampaních vždy spléhalo na svůj marketingový a PR tým sestávající se zřady odborných poradců, o nichž jsme se zmiňovali výše. Tento tým tvořili volební manažéři, političtí marketéři, analytici volebních průzkumů a kreativci. Tým funguje od začátku jako dynamická skupina a většina zásadních rozhodnutí vzniká ve skupinové diskuzi (Ryšavá a Dolejší 218). Členové týmu si rozdělují úkoly ad hoc a jsou v každodenním kontaktu. Vznikají i menší *ad hoc* taktické týmy. O návrhy kreativní řešení se stará převážně Petr Topinka, který tuto funkci zastává od voleb v roce 2013. Je to autor známých klíčových hesel například „Ano, bude líp!“ nebo „Nejsme jako politici, makáme“. Součástí týmu byl od ledna 2013 „image maker“ Marek Prchal, který má na starosti komunikaci na sociálních sítích a tvorbu „pocitu“, čili nastavení tónu a naladění komunikace, ale v průběhu času se začal podílet i na kampani a celkovém směřování jak komunikace, tak politického programu a také přinesl koncept a tonalitu (tón) knihy „*O čem sním, když náhodou spím*“, klíčového volebního materiálu, kterého se vydalo a zdarma rozdalo 350 000 kusů (iRozhlas 2017).

Vladimír Vořechovský měl na starosti PR oddělení společně s tiskovou mluvčí Lucií Kubovičovou, která byla výraznou tváří po boku Andreje Babiše. V roce 2016 se do týmu připojil jeden z nevlivnějších PR expertů, „spin doctor“ Marek Hanč. Tým tak byl schopen pracovat se všemi hlavními médii v zemi (Ryšavá a Dolejší 2018). Posílil i analytický tým, do kterého přibylo více politologů. Zadání a vyhodnocení průzkumů a stanovení základního směru kampaně měl na starosti Alexander Braun, který s ANO spolupracoval už od roku 2013 (Ryšavá a Dolejší 2018).

Zásadním aktérem je také fotograf Jiří Turek, který není součástí týmu, ale začal spolupracovat na klíčových fotografiích volebních kampaní hned po příchodu Marka Prchala, je tedy druhým služebně nejstarším a stálým dodavatelem. Základ práce týmu je monitoring, rozhovor o zadání a výsledcích výzkumu, každodenní intenzivní práce s médii, rozhovory s představiteli cílových skupin, analýza velkých dat ze sociálních sítí a „nekonečná“ porada prostřednictvím nástrojů na výměnu rychlých zpráv (Ryšavá a Dolejší 2018).

3.3.4. Vedení strany a a centralizace moci

Aby nedošlo k opakování, uvedu zde z výše uvedeného textu body, které zasahují i do této části. Předně bylo ukázáno, že centrální orgány jako Předsednictvo a Výbor mají hlavní rozhodovací pravomoc ve většině správních otázek hnutí, od správy hospodářství, přes schvalování programu, přijímání i vylučování členů, utváření i rušení místních, oblastních i krajských organizací, až po schvalování a zasahování do sestavování kandidátních listin do všech typů voleb. To vše ukazuje na silnou roli centra. Navíc, jak se zdá, centrum v nových stanovách z března 2015 ještě posílilo.

S rolí centra souvisí i vznik hnutí, které, jak bylo ukázáno, vzniklo okolo Andreje Babiše a až posléze začaly vznikat územní struktury. To se odráží i v podobě stanov, kde je struktura hnutí představena od shora dolů (tedy od ústředních orgánů po místní organizace). Ve stanovách z března 2015 (vycházejících ze stanov z března 2013) je v článku 13 také zdůrazněna role předsedy, který například dle bodu 1 zastupuje hnutí navenek a stojí v jeho čele, nebo dle bodu 3 jmenuje a odvolává Hlavního manažera hnutí a manažery krajských organizací. V bodu 1 článku 9 je dále napsáno, že při „zastupování hnutí jedná samostatně předseda hnutí, a to ve všech záležitostech“. Předseda, dle stanov, může být odvolán pouze Celostátním sněmem, ovšem klíč pro sestavování delegátů sněmu vybírá Výbor (ANO 2015b).

Je tedy zřejmé, že hnutí ANO staví na silném a vlivném centru a prozatím odmítá decentralizaci moci. Vrcholem centralizace jistě byla éra bez místopředsedů, kdy se již tak silné pravomoci centra, dané stanovami, koncentrovaly do rukou Andreje Babiše. Jako další z případů centralizace jistě poslouží příklad schvalování stanov na III. celostátním sněmu, kde byly stanovy přijaty bez diskuse a bez hlasování o předložených pozměňovacích návrzích. Verze Předsednictva byla schválena 164 ze 173 hlasů. Nové stanovy přitom posílily především lídry, a to jak lídry územních organizací, tak především předsedu hnutí. (ČTK 2015b) Současně byl ještě více zpřísněn výběr členů, k čemuž bude více řečeno v další části.

Pozice předsednictva byla ještě výrazněji posílena stanovami vydanými po IV. Celostátním sněmu. Centralizace moci v rukou lídra a jeho nejužšího vedení strany po novelizaci stanov v roce 2017 byla v domácích médiích hojně diskutovaná (např. Echo24 2017, Hlídacípes.org 2017). Nejvýznamnější změnou bylo rozšíření pravomocí

Předsednictva a *de facto* Andreje Babiše, který nově získal moc upravovat kandidátní listiny a přímo se tak podílet na nominacích strany. Předseda nově může dle libosti vyškrtnout kandidáty z listiny, doplnit na kandidátní listinu úplně nová jména, či měnit pořadí jednotlivých kandidátů. Jedná se o zásahy do kandidátek na všech úrovních organizační struktury. Tuto pravomoc měl doposud pouze výbor. Místní a regionální stupně tím znovu ztratily na síle ve prospěch centrálního vedení strany.

Změny sklidily velkou kritiku veřejnosti a často byly označovány jako nedemokratické. Vznikaly obavy, že Babiš bude přes kandidátky eliminovat „neposlušné“ členy, odměňovat své oblíbence a takto si vynucovat poslušnost uvnitř strany. Stejně jako u úpravy kodexu ve prospěch Babiše přišel údajně podnět zdola z členské základny. Kritiky se však tato změna nedočkala uvnitř strany. „*Je dobře, že možnost předsedy ovlivňovat kandidátky tam je. Dosud mu to stejně umožňovaly vnitrostranické regule,*“ uvedla například na adresu nových pravomocí stranického předsedy tehdejší místopředsedkyně Jaroslava Jermanová (Aktuálně.cz 2017). Upraven byl postup při vzniku a zániku členství. Změn doznaly i oblastní organizace, které nově nemusí být svázány s okresy.

Stanovy z roku 2017 přicházejí s ještě jednou podstatnou změnou, článkem 23. Ten uvádí přechodná a závěrečná ustanovení, která absentují jak v původních stanovách z roku 2013, tak i ve stanovách z roku 2015. Článek vyhrazuje předsednictvu hnutí provádět úpravu těchto stanov bez jakékoli kontroly jinými orgány Hnutí ANO 2011.

Výše popsané změny zůstaly ve stanovách i po jejich novelizaci z konce února 2021. Poslední obměna nepřináší žádné nové pravomoce žádné ze stranických institucí, ani neupravuje podmínky členství (srov. ANO 2017b, ANO 2021). Jedinou novinkou uvedenou v pozměněných stanovách je možnost užití technických prostředků pro potřeby hlasování (ANO 2021).

3.3.5. Členská základna hnutí

V srpnu 2013 v reakci na dřívější kritiku místopředsedů hnutí ANO, kteří v květnu rezignovali, Andrej Babiš prohlásil, že před volbami do poslanecké sněmovny 2013 skutečně upřednostňuje tisíce sympatizantů před řádnými členy, u kterých nezná jejich skryté zájmy. Za hlavní úkol hnutí tehdy nepovažoval rozšiřování členské

základny, ale získávání sympatizantů, známých osobností a sponzorů (ANO 2013c). V reakci na vnitrostranické spory z roku 2013 došlo k zpřísnění přijímání členů a další centralizaci, která již tak byla vysoká. To vše bylo potvrzeno ve stanovách z března 2015.

Z původních stanov z března 2013 vyplývá, že členem se může stát každý občan České republiky, plně způsobilý k právním úkonům a starší 18 let, který není členem jiného politického hnutí nebo politické strany a souhlasí se stanovami hnutí ANO a Morálním kodexem hnutí. Podmínkami přijetí je pravdivé vyplnění přihlášky, splnění čekatelské doby a kladné rozhodnutí Předsednictva. Předsednictvo přitom má pravomoc stanovovat délku čekatelské doby. Uchazeč se o status čekatele hlásí u oblastního předsednictva, ale současně potřebuje doporučení místní organizace. K tomu také prohlášení o bezdlužnosti a beztrestnosti. O vyloučení z hnutí rozhoduje Předsednictvo, které může současně rušit i status uchazeče (ANO 2013a).

Ve stanovách 2015 došlo k přidání dalších podmínek, jako přiložení životopisu a vedle prohlášení o bezdlužnosti a beztrestnosti i výpisu z trestního rejstříku. Proces se zkomplikoval i tím, že nyní předává oblastní předsednictvo posudek a přihlášku uchazeče krajskému předsednictvu, které je se svým vlastním posudkem předá centrálnímu Předsednictvu. Nově přibyla věta o možnosti se odvolat výhradně proti rozhodnutí o vyloučení ve formě písemného odvolání k Rozhodčí a smírcí komisi (ANO 2015b). Tyto skutečnosti zůstávají v platnosti i po novelizacích stanov strany v letech 2017 a 2021.

Z uvedeného je patrný komplikovaný, přísný a centralizovaný postup ve výběru členů. V porovnání, například politická strana ČSSD nevyžaduje žádná čestná prohlášení (vyjma souhlasu se stanovami), výpis z trestního rejstříku, ani doporučení předsednictev. Navíc o přijetí členů v ČSSD rozhodují místní organizace, proti jejichž rozhodnutí se může uchazeč odvolat. (ČSSD 2018)

3.3.6. Role politického podnikatele

Zásadní podmínkou modelu strany typu firmy je, aby faktickým lídrem uskupení byl politický podnikatel, což je spojeno s vysokou centralizací rozhodování o směřování politické linie a financování (Hloušek 2012: 324). Hopkin a Paolucci (1999: 311) dodávají, že cílem politického podnikatele je v politice prosadit vlastní zájmy a politická síla přeměněná ve stranu typu firmy mu v tom má pomoci.

Andrej Babiš vstupoval do politiky jako úspěšný podnikatel, předseda představenstva a majitel koncernu Agrofert, který zaštiťuje celkem 201 firem v deseti zemích (z toho 153 v České republice; Hloušek a Kopeček 2018). Těmto firmám mělo být vyplaceno z 800 státních zakázek téměř 8 miliard korun. Tato statistika byla vypracována Českou pirátskou stranou podle údajů z veřejného registru smluv a zahrnuje všechny státní zakázky, které získal Agrofert od doby platnosti zákona o střetu zájmů (Šustr 2018). Dle tohoto zákona nesmí politik podnikat, ale přitom může dál vlastnit své podniky. Proto Andrej Babiš rezignoval na své funkce v předsednictvech a dozorčích radách, ale zůstal majitelem Agroferty. Spekulacím o střetu zájmu se však nevyhnul a navzdory závěrům auditu Evropské komise, je Babiš popírá dodnes (Junek 2021). Kvůli možnému střetu zájmů se totiž musel předseda ANO v roce 2014 zodpovídat i Výboru Evropského parlamentu pro rozpočtovou kontrolu (Bednárová 2014). Poslance Evropského parlamentu zajímal možný střet zájmů, neboť 94 firem Agroferty čerpalo evropské dotace, přestože Andrej Babiš zastával post ministra financí, tedy šéfa jednoho z ministerstev pověřených kontrolou čerpání dotací¹¹ (ČT24 2014; Bednárová 2014).

Celý problém pokračoval i poté, co se po volbách v roce 2017 stal Andrej Babiš premiérem. V červnu 2018 Transparency International (TI) upozornila na to, že ve slovenském Registru partnerů veřejného sektoru je Andrej Babiš, předseda vlády ČR, stále uveden jako ovládající osoba společnosti Agrofert, a.s. Na začátku srpna 2018 podala TI podnět českým úřadům ohledně obcházení zákona o střetu zájmů v souvislosti s vlastnictvím médií (o něm níže). O měsíc později byl TI podán druhý podnět spolu otevřeným dopisem Generálnímu ředitelství Evropské komise pro regionální politiku

11 Tím druhým je v tomto případě Ministerstvo pro místní rozvoj (tamtéž).

(DG Regio) a Generálnímu ředitelství pro zemědělství (DG Agriculture). O několik měsíců později došlo Evropskou komisí k zastavení evropských dotací pro holding Agrofert a Evropský parlament přijal rezoluci, kde požaduje rychlé a kvalitní řešení střetu zájmů premiéra ČR, a to s ohledem na evropský rozpočet, kdy ochrana evropských i českých daňových poplatníků je absolutní prioritou (TI 2019).

Načasování, kdy bylo oznámeno zahájení trestního stíhání, mohlo Babišovi paradoxně přijít vhod, protože mu umožnilo celou kauzu rámcovat jako předvolební kampaň, která byla vedena politickou konkurencí proti jeho osobě (Eibl a Gregor 2019: 17).

Stručně shrnuto se v osobě Andreje Babiše snoubí obrovský střet zájmů a jeho politickou dráhu lemují kauzy povětšinou navázané na jeho podnikatelskou činnost a majetek – Čapí hnízdo, nesrovnalosti v příjmech a daních, „lex Babiš“, nebo majetkové vazby k holdingu Agrofert (TI 2019). Od září 2017 je Andrej Babiš trestně stíhán v kauze Čapího hnízda, české i evropské úřady pak rozhodují o jeho střetu zájmů (Junek 2021). Český premiér však dlouhodobě namítá, že v žádném střetu zájmů není a být nemůže, protože své impérium Agrofert vložil do svěrenských fondů (tamtéž).

V dubnu 2021 na nátlak TI zveřejnila Evropská komise závěrečnou zprávu¹². Ta konstatuje, že Česká republika při přidělování dotací koncernu Agrofert několikanásobně pochybila (EK 2020). A hlavně, že český premiér porušuje pravidla o střetu zájmů (EK 2020). Přímé napojení Babiše na svěrenské fondy, do nichž předseda ANO vložil svůj majetek, pak dokládají například přes roli premiérovou manželky Moniky. Ta zasedá v radě protektorů – tedy těch, kteří dohlížíjí na svěrenské správce, že plní své povinnosti (Junek 2021).

Lídr hnutí ANO po celou dobu průběhu auditu volal po tom, že žádné z takto nabytých financí vracet nebude, v čemž ho podpořili vládní i sněmovní členové strany. I jejich role v celé věci si Evropská komise ve svém auditu všímá, když kritizuje postup Ministerstva financí a Ministerstva pro místní rozvoj¹³, když si všímá řady jejich procesních chyb při schvalování dotací (EK 2020). Závěr auditu Evropské komise

¹² Jedná se o výjimečné rozhodnutí. Jak je totiž uvedeno v poznámce ke krátké zprávě na stránkách bruselské administrativy: „Evropská komise obvykle nezveřejňuje své zprávy o auditu nebo informace související s auditem, kromě výjimečných situací, kdy existuje důležitý veřejný zájem na transparentnosti informací“ (Junek 2021).

¹³ Oba resorty, které sledované dotace spravují neměly dostatečně prověřovat vlastnickou strukturu velkých firem, zatímco u malých a středních podniků postupovaly důsledněji (EK 2020). Obě ministerstva byla od vstupu hnutí ANO do koaliční vlády Bohuslava Sobotky obsazena jeho členy.

zároveň nepřímo vyhověl volání Andreje Babiše po tom, že žádnou z proplacených dotací vracet nebude, informoval o tom mluvčí Evropské komise Balázs Ujvari (Junek 2021). Tuzemské úřady totiž podle něj nepožádaly o proplacení žádných dotací, které byly předmětem auditu (iRozhlas 2021).

Dalším faktorem je postavení lídra ANO na domácím mediálním trhu. Andrej Babiš (dnes druhý nejbohatší občan České republiky) koupil v červnu 2013 mediální skupinu MAFRA, a.s., která vydává celostátní deníky Mladá fronta DNES a Lidové noviny, řídí internetové portály iDNES.cz a Lidovky.cz, vydává bezplatný deník Metro, týdeník 5plus2 a vede hudební televizi Óčko a rádio Impuls. (Hloušek a Kopeček 2018). Toto jednání bylo opět kritizováno, tentokrát jako možná manipulace s médii a Andrej Babiš začal být některými novináři připodobňován k italskému mediálnímu magnátovi Silviu Berlusconi, který založil politickou stranu Forza Italia, kterou Hopkin a Paolucci (1999) vyhodnotili jako stranu typu firmy a Berlusconiho jako politického podnikatele. Někteří zahraniční novináři dokonce začali používat přezdívku Babisconi (Hloušek a Kopeček 2018). O otázkách využívání vlastní sítě kontaktů, vytváření týmu a centrálního řízení hnutí již bylo v této práci řečeno mnohé či alespoň naznačeno. Centrální řízení bylo potvrzeno a snaha o aplikování firemního řízení taktéž.

V neposlední řadě to byl právě Andrej Babiš, na kterém stála již, pro hnutí první celorepubliková, volební kampaň v roce 2013, a to jak mediálně, tak finančně. Jeho postavení v samotném hnutí ANO jde také ukázat vyslovenou podporou při volbě předsedy hnutí. Doposud na žádném celostátním sněmu Andrej Babiš ani jednou neměl protikandidáta na předsedu hnutí. Na ustavujícím sněmu v srpnu 2012 získal v tajné volbě 73 ze 76 hlasů, na II. celostátním sněmu v březnu 2013 získal 169 ze 172 hlasů, na III. celostátním sněmu z konce února 2015 obdržel dokonce 186 ze 187 hlasů, kdy jediný hlas proti němu byl jeho vlastní. (ČTK 2015a; Šustr 2019). Podobně se hlasovalo i na pozdějších sněmech. Poslední volba předsedy hnutí v únoru 2019¹⁴ – opět pouze s jediným kandidátem na tuto pozici – skončila v Babišův prospěch poté, co pro něj hlasovalo 206 z 238 delegátů¹⁵ (Šustr 2019). Lze tedy tvrdit, že Andrej Babiš splňuje

14 Vzhledem k pandemické situaci bylo v letošním roce funkční období vedení hnutí automaticky prodlouženo o jeden rok, tedy do 17. února 2022 (ČTK 2021).

15 Proti hlasovalo 13 delegátů. Zbývajících 19 se zdrželo hlasování (tamtéž).

koncept politického podnikatele, jak ho chápou Hopkin a Paolucci (1999) pro potřeby modelu strany typu firmy, a že má v hnutí zásadní roli.

3.4. Obyčejní lidé a nezávislé osobnosti

3.4.1. OĽaNO jako strana bez členů

Matovičovi Obyčejní lidé vstupovali do politiky se silným anti-establishmentovým apelem. Ten se neprojevoval pouze tím, že by stávající politické elity označoval za původce krizí současné slovenské politické a společenské reality (např. OĽaNO 2020). S odporem hnutí OĽaNO k tradičním politickým stranám souvisí i logika jeho organizační struktury. Ta je na slovenské poměry v mnoha ohledech výjimečná. Hnutí se nikdy nechtělo prezentovat jako skutečná politická strana a jeho členové tak podpořili rozhodnutí podstoupit v mezích vnitřní organizace pouze absolutní minimum. I to bylo považováno spíše za ústupky systému než vnitrostranický konsensus (Dolný a Malová 2016). Technicky vzato tedy vlastně politickou stranou byli, ale formálně využívali svého specifického uspořádání k tomu, aby se prezentovali jako jakýsi cizorodý prvek mezi „zlými politickými stranami“, který na rozdíl od nich „reprezentuje zájmy obyčejných lidí“.

Zástupci hnutí měli ve straně působit pouze po dobu nezbytně nutnou pro založení stran. K dalšímu rozšiřování členské základny, či budování lokálních struktur docházet nemělo. Jak uvádí Dolný a Malová (2016), OĽaNO mělo fungovat spíše jako platforma pro nestraničné kandidáty, která by podle Matovičových představ navázala po volbách 2010 spolupráci se Stulíkovou SaS. Po nezdaru tohoto plánu Matovič přehodnotil pojetí svého politického projektu. OĽaNO se mělo nově angažovat politice jako samostatný subjekt (Dolný a Malová 2016). Počet členů však byl nadále omezen takové minimum, které Matovičovi slovenský zákon umožňoval.

Jádro stran už od počátku tvořil pouze on sám a tři nejbližší spolupracovníci. Mimo ně existovali (a, i po novele zákona upravující počet členů politických stran kandidujících do Slovenské národní rady, stále existují) tzv. sympatizanti. Ti spolu se zástupci tvoří jediný další orgán stran, kongres, a suplují tak chybějící členskou základnu (OĽaNO: Stanovy: Článek VI). Ten rozhoduje o programu strany a je rovněž

platformou pro volbu předsedy. Reálné možnosti jak kontrolovat lídra strany, ale kongres nemá a stanovy se o nich nezmiňují (OL'aNO: Stanovy).

Podle stanov strany (Článek VI) je pro usnášenišchopnost tohoto orgánu vyžadována nadpoloviční účast většiny členů strany. Vzhledem k tomu, že OL'aNO nikdy nedisponovali více než třinácti oficiálně deklarovanými členy (Šimička 2020), jedná se pro Matoviče o značnou výhodu vnitřního institucionálního nastavení jeho hnutí. Zatímco pro stranu s širší členskou základnu by podobné podmínky vedli k paralizování v rámci jednání sněmu, pro OL'aNO to znamená, že se s účastí všech jejích členů dá počítat.

V obecné rovině neexistence členské základny tradičně přináší značné výhody postavě jejího předsedy, ať již z hlediska vnitrostranické stability, či jeho vlastní mocenské pozice. S minimem potencionálních stranických rivalů se totiž snižuje riziko vnitrostranického konfliktu. Pokud hrstku členů tvoří kromě samotného předsedy i jeho blízcí spolupracovníci, je velice nepravděpodobné, že by si někdo z nich troufl předsedovu pozici zpochybnit (Hloušek a Kopeček 2018).

I přes to je však potřeba brát na paměti, že strana funguje i na úrovni jednotného poslaneckého klubu, který zastřešuje mimo čtveřici členů i často poměrně různorodou směs nezávislých osobností nebo členy menších politických stran, které s nimi spolupracují (Obyčajniludia.sk 2018). Vztahy v rámci něj mohou být někdy velice bouřlivé, jak se budeme blíže zabývat v jedné z následujících kapitol. Typické také je, že strana má logicky málo reprezentantů v politických funkcích (Hloušek a Kopeček 2018).

To umožňuje předsedovi snáze kontrolovat a usměrňovat jejich politický vývoj tak, aby pracovali v jeho prospěch. Stranická organizace tak může být sice velice malá, ale o to více soudržná a pevná. To samozřejmě nemusí nutně znamenat stoprocentní jistotu loajality vůči předsedovi. Struktura takové strany však potencionálnímu nespokojenci nedává moc prostoru k tomu, aby mohl vůči postavě předsedy nějakým rozhodujícím způsobem vystoupit. Nabízí se tak pouze alternativa odejít jako jediný myslitelný výsledek vnitrostranického konfliktu uvnitř takto uspořádané strany. (Hloušek a Kopeček 2018).

Pokud tedy mluvíme o členech Obyčejných lidí, jsou to až do roku 2016 pouze čtyři lidé. Obyčejní lidé tehdy poprvé rozšířili svoji členskou základnu. Nedá se však

nedá mluvit o tom, že by se strana otevřela pro širší okruh potencionálních zájemců, a tedy nějaký zásadní posun jiným směrem od stávajícího uspořádání. Stávající čtveřici totiž doplnil pouhých devět nových členů. Ti ovšem nebyli rekrutováni z řad zvolených nestraníků z kandidátek OL'aNO. Mělo se jednat o osobnosti „zvenčí“. Podle Josefa Viksupiče, mimochodem jednoho ze čtyř zakládajících členů Obyčejných lidí, byli noví straníci vybíráni podle údajně velice přísných kritérií pro zájemce o členství. Na dotazy novinářů však nedokázal tato kritéria blíže specifikovat. (Kysel 2017).

Strana se rovněž snažila jména svých nových členů zatajovat. Opět se jedná o velice nestandardní postup i s ohledem na to, že noví členové se zřejmě nerekrutovali z řad výrazných nezávislých osobností, které se pod hlavičkou Obyčejných lidí už dříve výrazně profilovali v různých funkcích, ale mezi lidmi z vnějšku (Daniš 2019)¹⁶.

Důležitou otázkou, kterou musí každá politická strana kandidující ve volbách řešit je, jak zaplnit kandidátky do různých typů voleb. Pro většinu stran, které mají širší členskou základnu, je postup jasný. Roli při nominacích kandidátů mají stranická struktury, které vybírají kandidáty zpravidla mezi členy strany. Konkrétní výběr bývá následně podřízen systému schvalování na základě interních pravidel. Jak však takovou záležitost řeší strana, která členskou základnu nemá? To lze nejlépe demonstrovat na příkladech voleb do Národní rady a Evropského parlamentu¹⁷.

Obecnou tendencí ze strany obyčejných lidí je snaha nahrazovat chybějící členy nestraníky. V případě parlamentních voleb 2012 přitom platilo, že složení kandidátky a pořadí kandidátů bylo utvářeno na základě rozhodnutí pouhých čtyř skutečných členů Obyčejných lidí, kteří tak de facto vystupovali jako skuteční „vlastníci— kandidátky. Přesná kritéria byla přitom nejasná, i když formálně se měla zakládat na regionální reprezentaci anebo třeba i pohlaví. Zpravidla však platilo, že strana oslovovala potencionální kandidáty pro jejich veřejné aktivity. Významná přitom byla účast lidí z konzervativních a katolických organizací. (Dolný a Malová 2016: 406) Pokud bychom

¹⁶ Pozdější vývoj navíc místo představení nových členů vyvolal spíše otázku, jestli toto rozšíření nebylo spíše fiktivní. Sám Matovič se totiž následně v březnu 2019 vyjádřil, že strana má opět jenom čtyři členy (Daniš 2019).

¹⁷ Zvláštními případy pak jsou přirozeně volby do žup i volby do měst a obcí, kde je bez opory v místních organizacích ještě obtížněji představitelné hladké sestavování kandidátek.

se obecně podívali na profil kandidátů Obyčejných lidí, tak se mimo čtyři jediné plnohodnotné členy jedná o ideologicky mimořádně pestré směs osobností (Dolný a Malová 2016: 407).

Ke změně ve strategii sestavování kandidátek došlo před volbami 2020 v reakci na nový zákon¹⁸ stanovující, že pokud chce strana kandidovat do parlamentu, musí mít její rozhodovací orgán nejméně 45 členů, anebo musí mít alespoň dvojnásobek členů, než kolik je míst na kandidátce. Nevyžadoval ovšem zveřejňování jmenného seznamu konkrétních členů.

Minimalistická členská základna samotná je navenek obhajována tím, že Obyčejní lidé chtějí být v první řadě platformou pro nezávislé kandidáty spíše než tím co chápou jako politickou stranu. Jedná se pozůstatek myšlení zakladatelů strany z doby jejich spolupráce s SaS před vstupem OL'aNO do politiky, kdy se zrodila původní myšlenka nestranických kandidátek, ve které je stranické členství jen nutným zlem (Dolný a Malová 2016). I přesto je však patrné, že takové uspořádání značně usnadňuje politický život Igora Matoviče.

Po přiblížení reálné podoby organizační struktury hnutí OL'aNO a jeho minimální členské základny se téměř automaticky nabízejí paralely s dříve vzpomínanou PVV Geerta Wilderse z předchozích kapitol. Lídři obou těchto stran zvolili minimální počet členů s ohledem na právní řád daného státu a cestu naplnění volebních lístků nezávislými kandidáty. Poslanecké kluby obou stran tak zastřešují poslance, kteří většinou nejsou členy strany. Můžeme však v tomto směru namítat, že vzhledem k nastavení organizační struktury obou stran jejich posledním volebním výsledkům, je Wildersův poslanecký klub přeci jenom početně kompaktnější. Také platí, že zatímco Wilders vstupoval se svojí stranou na politické kolbiště už jako veterán holandské politiky, Matovič kandidoval s OL'aNO v roce 2010 coby politický nováček. Jak jsme již vzpomínali, Wildersova strategie stála do značné míry na tom, že své zkušenosti může zúročit při přípravě kandidátů, což Matovič nabídnout nemohl. V obou případech se přitom ukázala jako nutnost určitá, i když v obou případech veskrze vágní, ideová nadstavba.

18 Jedná se o novelizaci zákon č. 181/2014 Z.z., zákona o volební kampani a o změně a doplnění zákona č. 85/2005 Z. z. o politických stranách a politických hnutích v znění pozdějších předpisů. Konkrétně jde o zákon č. 280/2020 Z.z. - zákon, kterým se mění a doplňuje zákon č. 181/2014 Z.z.

Zatímco Wilders šel cestou boje proti islámu a migraci, Matovič cílil na voličskou frustraci z reálné i vnímané korupce ve slovenském politickém systému. Platí ovšem, že Matovičům projekt prokázal životaschopnost podobně jako Wildersův.

Jako jednu z hlavních výhod udržování strany v takovémto uspořádání je z pohledu Matoviče a jeho blízkých spolupracovníků snažší kontrola nad stranou a jejím fungováním. Neznamená to automaticky absenci sporů. To koneckonců neplatilo ani pro PVV. Dá se však říct, že spory nemohou končit odchodem Matoviče jako předsedy, ale jedině odchodem rebelujícího poslance. Po zmíněných legislativních změnách se však stal nábor členů nutností, tudíž současná situace je neudržitelná.

I pro takto výjimečné vnitřní uspořádání se Obyčejní lidé odmítají označovat jako „klasická politická stranu a (podobně jako dříve prezentovaného hnutí ANO 2011) se považují za hnutí. Na druhou stranu nelze u Obyčejných lidí přehlédnout dominantní postavení předsedy a jeho úzkého kruhu věrných. V mnoha ohledech se tak Obyčejní lidé nepodobají ani hnutí tak jak je běžně chápáno (např. Fiala a Strmiska 2009). Matovič tak do značné míry využívá tento pojem jako další formální nástroj, jak se distancovat od konkurence.

Obyčejní lidé se v žádném případě neprezentují jako nějakou institucionalizované uskupení, ale jako skupina nezávislých kandidátů, které spíše než nějaká úzká ideová a programová profilace, spojuje kritika toho, co Dolný a Malová (2016: 393) označují jako *partokracii* – tj. jev, který lze chápat jako klasické klišé o tom, jak se o osudu obyčejných lidí rozhoduje na stranických sekretariátech.

Vše dosud zmíněné vyvolává otázku, jak vlastně může strana se čtyřmi členy vůbec působit ve slovenském stranickém systému. Pokud se vrátíme k době založení strany, tak je faktem, že pozici Igora Matoviče a jeho spolupracovníků při utváření takto netradičně pojatého uskupení, značně zlepšovaly relativně nízké požadavky slovenské ústavy pro založení nové strany. Navrhovatelé jsou povinni doručit minimálně deset tisíc podpisů, což ve slovenských podmínkách je velice nízké číslo, které bývalo v minulosti dokonce ještě menší. Dále je nutné vytvořit zakládající výbor s minimálně třemi členy. To vytváří spolu s postavou zakladatele a navrhovatele nutnost existence minimálně čtyř členů strany. Po splnění takových podmínek je pak možné dosáhnout

schválení ministerstvem vnitra v souladu s druhým článkem slovenské ústavy (Dolný a Malová 2016: 394).

Matovič tak musel počítat s čtveřicí členů jako s nutností, ale následně neusiloval o další náборы. Vrátime-li se v krátkosti ke srovnání s PVV, je kompaktnost Wildersovy strany dána spíše nizozemskými zákony, které jsou v tomto směru ještě benevolentnější než ty slovenské. V obou případech je každopádně členství nutností pro vznik platformy, které by komunikovala jejich politické sdělení. Můžeme se tedy domnívat, že za liberálnější právní úpravy by byl reálný počet členů OL'aNO ještě menší.

Jsou tu samozřejmě určité formální předpoklady členství. Ty jsou obsaženy ve stanovách strany. Podle nich se může stát členem občan Slovenska s trvalým pobytem v zemi starší osmnácti let a se způsobilostí k právním úkonům. Podstatné je, že se musí písemně zavázat, že bude dodržovat stanovy a program hnutí, což je také pochopitelné. Nemůžeme tedy říct, že by se jednalo o něco, co není u politických stran obecně běžné (Stanovy: článek III).

Tyto podmínky jsou vesměs podobně jako pro stranické sympatizanty. U sympatizantů se přitom předpokládá, že se budou podílet na činnosti hnutí umístěním na její kandidátce nebo připomínkami podobně jako regulérní členové. Stanovy dávají takovým lidem právo ucházet se o funkce stejně jako kandidovat za stranu na všech úrovních. Také mohou dávat podněty a připomínky předsedovi a jednotlivým orgánům strany. Vážou se k tomu pochopitelně i povinnosti (OL'aNO: Stanovy: Článek V).

Musí dodržovat stanovy a respektovat rozhodnutí orgánů uskupení stejně jako neohrožovat jeho zájmy a plnění programu. Počítá se i s tím, že nebude nikomu sdělovat nějaké důvěrné informace související s hnutím. Sympatizanti tak v podstatě nahrazují z pohledu strany v mnoha zmiňovaných oblastech chybějící členskou základnu. (OL'aNO: Stanovy: článek V) V praxi se to projevuje především ve volbách na nižších úrovních jako města a župy, kde by Obyčejní lidé bez sítě sympatizantů mohli jen obtížně sestavovat vlastní kandidátky. Sám Matovič se zdůrazňoval důležitost sympatizantů, kteří mají pomáhat kompenzovat neexistující stranické struktury. Sám se s nimi přitom v minulosti snažil organizovat setkání (Gyrfášová 2018).

3.4.2. Vedení strany

Jak je vzhledem k počtu členů patrné, OL'aNO nedisponuje žádnou robustní strukturou širšího vedení. Od doby svého vzniku strana neimplementovala ani instituci místopředsedy strany. Sporné je i označení Matoviče, jako předsedy strany. V návaznosti na svůj antagonistický vztah vůči (tradičním) politickým stranám a jejich běžným strukturám odmítá být prezentován jako předseda nějakého hnutí (Šimečka 2020). Matovič tak vystupuje spíše jako mediální tvář strany a zároveň její jediný funkcionář disponující výsostným rozhodovacím právem v řadě oblastí správy strany (např. nakládání se stranickou kasou; tamtéž).

Jak jsme již uvedli v předchozí kapitole, jediným orgánem hnutí mimo jeho předsednictva je kongres sestávající se z členů strany a sympatizantů. Jeho účelem je volba předsedy a dalších představitelů strany na nižších funkcích stejně jako schvalování programu (Stanovy: článek VI). Jeden z jejich zakladatelů OL'aNa, Viskupič, zdůrazňoval, že samotné volby s přihlédnutím k roli preferenčních hlasů jsou náhrada za stranický kongres. Znamená to tak, že Matovič obhájí svoji pozici předsedy nejvyšším počtem preferenčních hlasů ve volbách, a ne na nějakém hlasování sezvanými účastníky kongresu (Šimečka 2020).

3.4.3. Ideologie a programatika strany

Obyčejní lidé jako typická protestní strana oslovovali voliče primárně na základě ideje znechucení tradičními politickými stranami. Tomu přispívá jejich organizační struktura, kterou jsme popisovali výše. Ve stručnosti můžeme OL'aNO označit spíše za jakousi „antistranu nebo „kvazistranu“ bez zájmu na budování vlastní členské základny a sítě lokálních struktur, která se zároveň snaží prezentovat do podoby nového aktéra přicházejícího do zkažené politické arény z vnějšku a coby protipól politickým stranám působícím na národní úrovni (Gyárfášová 2018).

Otázka užšího ideového vymezení je velkým tématem mezi osobnostmi spojenými s Obyčejnými lidmi zvláště od doby, kdy se poprvé dostali do parlamentu. Platí, že Obyčejní lidé a nezávislé osobnosti nikdy neměli nějaké jasnější programové

vymezení. Zpravidla reagovali na aktuální události či dlouhodobé společenské problémy (OL'aNO 2020). Programovou nevyhraněnost hnutí byla vyhnána téměř *ad absurdum* během kampaně pro parlamentní volby v roce 2020, kdy podoba volebního programu byla vystavěna téměř výhradně na výsledcích celorepublikové referenda, které se strana rozhodla zorganizovat (Obšitník 2020).

V obecné rovině ovšem platí, že Obyčejní lidé se prezentují více jako „platforma pro aktivistky“ než ucelená politická strana s jednoznačným ideologickým ukotvením a koherentním programem z ní vyplývajícím. Již od svého vzniku naráží strana na skutečnost, že jí na kandidátkách prezentuje relativně (ideově) nesourodá skupina lidí bez politických zkušeností a zpravidla pouze minimem praxe v oblasti občanského aktivismu (Gyárfášová 2018).

Postupem času se OL'aNO pokouší prezentovat samo sebe jako centristickou sílu. Důvod je značně pragmatický. Na jedné straně se tak snaží bilancovat politické spektrum reprezentované vlastními kandidáty a jejich ideovým ukotvením, na druhé straně nepůsobit jako ideový rival již etablované politické strany. Ve snaze zalíbit se voličům a zajistit si programový průnik se subjekty na obou stranách politické osy tak OL'aNO tíhne ke všeobjímajícím tématům jakým je boj s korupcí a vágním heslům o lepším Slovensku¹⁹. Takové nastavení umožňuje, aby mohli najít shodu liberálové zastávající se práv menšin i konzervativci. Primárním smyslem jejich spolupráce měla být snaha reprezentovat „obyčejné lidi“²⁰ (Gyárfášová 2018: 121) Představitelé reprezentující stranu tak své uskupení veřejně prezentovali jako „stranu zdravého rozumu“. Což může působit jako poutavý slogan pro voliče, ale v zásadě to o straně samotné nevypovídá vůbec nic. I přes to je však možné nalézt případy, kdy se ani oni užší charakterizaci své politiky a identity vyhnout nemohli.

Volební lídři Obyčejných lidí tak například před volbami 2012 veřejně proklamovali, že jejich program je v souladu s tím, jaké priority mají pravicové strany. Tím naznačili, že jejich ukotvení je možné hledat spíše na pravé části stranického spektra. Takové rozhodnutí se mohlo zdát jako správné vzhledem k tomu, že pozice

19 Často nedoplňovaném (nebo jen částečně popsaném) návodu na zajištění takového cíle, zejména po finanční stránce (např. OL'aNO 2020).

20 Matovič a jeho spolupracovníci tak chápali občany Slovenska, kteří jsou ignorováni ze strany ostatních politických stran působících dlouhodobě na parlamentní úrovni. (Gyárfášová 2018) 121)

nalevo od středu byla jasně dominovaná SMERem a pravý střed byl vnímán jako oblast pro formování jakékoliv relevantní vládní opozice. Podobná deklaráce tak dávala výrazně větší šanci na úspěch, zejména pro nové strany (Mesežnikov 2012: 40).

Ačkoliv se strana samotná snaží programově i parlamentním chováním působit jako středová, její předseda je ve svých vyjádřeních relativně vyhraněnější. Igor Matovič dlouhodobě, alespoň formálně, a pravidelně operuje s pojmem konzervativismus. I když připouští, že jeho strana je neukotvená a její další vývoj, co do její programatiky, je otevřený, sám sebe neměl problém označit za konzervativce se silným sociálním zaměřením. Konzervativismus Igora Matoviče se projevuje v klasických tématech střetu mezi liberály a konzervativci jako práva homosexuálů, otázka potratů nebo regulace/legalizace drog (např. SME 2013). Zásadní je i důraz na roli rodiny obsažený přímo v programu Obyčejných lidí (OL'aNO 2020). Ačkoliv vyjádřil respekt k hodnotám liberálněji založených poslanců svého poslaneckého klubu, pohrával si na počátku roku 2017 s myšlenkou na transformaci OL'aNO na konzervativně-sociální stranu (Šimečka 2020). Narazil přitom na nekompatibilitnost nejen podstatné části reprezentantů, ale i voličské základny Obyčejných lidí, která se, na základě výzkumů profiluje spíše liberálně (Šimečka 2020).

Palčivou otázkou slovenské společnosti je dlouhodobě postavení její romské menšiny koncentrující se na periferiích a v osadách s enormní úrovní kriminality, nezaměstnanosti a chudoby. Pro každou slovenskou politickou stranu by tak bylo velice obtížné se tomu vyhnout. S jedním návrhem přišel sám Matovič v roce 2012. Podle něj nebylo možné hledět na obyvatelstvo romské osady jako na jediný celek. Ne základě faktorů jako vzdělání rodičů, kriminalita apod. chtěl Matovič rodiny v osadách „lustrovat“ a na základě toho k nim také přistupovat. S přihlédnutím ke zmíněnému by se pak mohlo přistoupit k odebrání dítěte. (SME 2012) Asi není nutné blíže popisovat hysterii, která na slovenské politické scéně po tak radikální myšlence vytryskla. Igor Matovič se problematice Romů a otázky jejich začlenění věnuje dlouhodobě. I tady přišli jeho Obyčejní lidé s dalšími vlastními návrhy řešení. Požadovali například zavedení systematické koordinace s romskými komunitami (SME 2012).

V červnu 2012 se dokonce Igor Matovič a jeho tehdejší poslanecký kolega Alois Hlina rozhodli, že blíže se seznámí s romským problémem. Zvolili proto kuriózní

formu. Rozhodli se odjet na dovolenou do těch nejproblematictějších oblastí s koncentrací romských osad. Mělo se jednat o putovní kempování v karavanu. Vyjádřili přitom přesvědčení, že jim takový přístup umožní blíže se seznámit s Romy a jejich problémy, aby je mohli efektivněji řešit. (SME 2012) V programu z roku 2012 chtěli Matovičovci řešit romský problém reformou sociálního systému, ale i zamýšlenou postupnou kultivací prostředí, ve kterém Romové žijí. (SME 2012). Po neúspěchu tzv. „rómské reformy“²¹ v roce 2014 od tohoto tématu na čas upustili. Do voleb 2020 ale téma romské menšiny vrátili s programem, který takřka kopíroval obsah původní reformy (srov. SME 2012 a OL'aNO 2020).

3.4.4. Volby 2012

Pro první samostatné volby byl pro OL'ANO důležitý především fenomén kroužkování. Slovenský volební systém postavený na proporčním systému kandidátních listin, totiž povzbuzuje voliče, aby se kroužkování snažili aktivně využívat (Mesežnikov 2012). Ten je aplikovaný v rámci jednomandátového obvodu, ve kterém se na jedné kandidátce „tísni“ až sto padesát potencionálních poslanců. „...*Aby tak mohli preferenční hlasy výrazně zamíchat kartami, je jejich vliv velký. Volič může zakroužkovat až čtyři kandidáty. Tím ovlivňuje jejich pořadí mezi dalšími kandidáty, kteří získali minimálně tři procenta preferenčních hlasů*“ . (Dolný a Malová 2016: 392) To umožňovalo čtyřem jediným skutečným členům Obyčejných lidí včetně Igora Matoviče proniknout do parlamentu, i když na obsáhlé kandidátce tvořené vesměs nezávislymi kandidáty zaujali poslední čtyři místa (Mesežnikov 2012).

Ačkoliv OL'aNO vstupovalo do těchto voleb jako relativní nováček, podařilo využít obecné nespokojenosti se stavem politické scény, který panoval ve slovenské veřejnosti po korupčních kauzách a skandálech. Do Národní rady se tak jako samostatný politický subjekt dostalo coby třetí nejsilnější parlamentní strana poté, co ve volbách

21 Akční program nazvaný Správná cesta: romská reforma byl zpracovaný ministerstvem vnitra úřadem zplnomocněnce vlády Slovenské republiky pro rómské komunity Peterem Pollákem (OL'aNO) spolu s Igorem Matovičem. Šlo o komplexní systémovou reformu s více jak 90 opatřeními v oblasti školství, sociální péče a státní politiky zaměstnanosti (SME 2012). Reforma se měla týkat především rizikových rodin. Faktory, na základě nichž byly tyto rodiny identifikovány vycházely z poznatků, které Hlina a Matovič objevili během zmiňovaného putování.

získalo 8,55 % hlasů (Krivý 2012). Během svého prvního parlamentního působení tvořilo OĽaNO opozici vládnímu SMERu.

V té době rovněž čelili Obyčjení lidé tlaku ostatních parlamentních stran, aby se plně transformovali v politickou stranu a přiblížili svou organizační strukturu slovenskému standardu (Krivý 2012: 50).

3.4.5. Volby 2016

Kampaň pro volby v roce 2016 se nesla pro OĽaNO v tradičním duchu. Program strany byl vystavěný na proti-establišmentovém apelu (zosobněném v postavě Roberta Fica) a *image* obránce zájmu „obyčejných lidí“. Ačkoliv se jí energie vynaložená na zdůrazňování antagonismu vůči vládnímu SMERu nedala upřít, nenabízela Matovičovana strana smysluplnou vizi, která by byla jasnou alternativou právě k Ficově programu (Vlčej 2016: 186).

Strana se v kampani snažila především vyhranit vůči SMERu, který zcela ovládal dosavadní jednobarevnou vládu. Součástí této strategie byl i výběr osobností, které se strana v čele s Matovičem pokoušela získat na svoji kandidátku. Snažila se při tom zaměřovat na jednotlivce, kteří se již v minulosti angažovali v rozkrývání politických i korupčních kauz, které byly nějak spojené s lidmi ze Směru nebo dokonce s jeho lídrem a tehdejším premiérem Robertem Ficem. Konkrétně se jednalo o případy předražené CT nebo kauzy kompa. Mezi těmito postavami asi nejvíce vyčníval Daniel Lipšic, politik s předchozími zkušenostmi z vládních angažmá (SME 2015). Klíčovým tématem se pro něj stala snaha o rozkrytí údajných oligarchických sítí, které měly být spojené dokonce přímo s osobou Roberta Fica. Sám Matovič během volebního boje musel ustát obvinění z daňových podvodů ze strany premiéra (Vlčej 2016: 182).

Co do volebních výsledků se však OĽaNu tato strategie vyplatila. V koalici s hnutím Nová většina (NOVA) se mu podařilo získat na svou stranu část konzervativních voličů a získat 11 % hlasů. Anti-elitářský postoj strany a značně excentrické

vystupování však přivodily Obyčejným lidem problémy s ohledem na jejich koaliční potenciál navzdory zisku hlasů²² (Vlčej 2016).

3.4.6. Úspěch ve volbách 2020

Změnu přinesly volby v roce 2020, které přinesly straně vítězství se ziskem 25,03 % (53 mandátů) a Matovičovi post ministerského předsedy. OL'aNO se v nich opět stylizovalo do role bojovníka proti korupci. Program pro tyto volby byl představen v únoru 2020. Obsahoval víc než 900 návrhů a řešení. Největší pozornost budilo především soubor 11 otázek, o který mělo být v referendu rozhodnuto, zda budou podmínkou strany pro vstup do případné vládní koalice (SME 2020). Návrh těchto otázek byl považován mnohými za nerealizovatelný a populistický krok (např. Obšitník 2020, Šimečka 2020) a podle některých politiků, mj. Andreje Kisky, tím OL'aNO odbočovalo od hlavního tématu voleb – porážky Smeru (Gdovinová 2020). Do samotného hlasování se mělo zapojit na 44 tisíc lidí a dostat na program strany například téma bezplatného objednání pacientů a urychlení čekací doby na lékařské zákroky (Gdovinová 2020). Přestože se tato témata v konečném programu objevují, nejsou v něm nikterak rozvedeny (srov. OL'aNO 2020).

V celém volebním programu se vinula myšlenka, že se v celé veřejné sféře Slovenska krade. Hnutí upozorňovalo na korupci jako obecný problém slovenské politiky a státní správy, tak i konkrétní případy. Upozorňováno bylo mj. na kauzu Gorila i problémy nakládání s evropskými finančními prostředky určenými na politiku pro rómskou menšinu (OL'aNO 2020). Řešení vidí např. v zavedení hmotné odpovědnosti veřejných činitelů za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci²³ (OL'aNO 2020: 21). Strana si tak držela svůj anti-establišmentový apel z předchozích voleb a svoji protikorupční rétoriku cílila především na představitele vládního Smeru.

Kromě korupce se volební program věnoval mj. i otázce digitalizace státní správy, klientelismu ve zdravotnictví, dopravě zdarma pro důchodce a studenty či politice na podporu rodiny. V řadě otázek byl představen cíl či vize. Absence

22 Igor Matovič "proslul" svým způsobem komunikace a častým užíváním nespisovných výrazů a vulgarismů, čehož nezanechal ani po jmenování premiérem (např. Hlavatovič a Janšćová 2020).

23 Jedná se o další z bodů programu, který prošel výše uvedeným veřejným hlasováním.

konkretizace prostředků, které je mají zajistit, se dá u OL'aNO vykládat jako nástroj pro zajištění flexibility při hledání kompromisů v případných jednáních o budování vládní koalice. Příkladem budiž téma nájemního bydlení, které dříve vyvolávalo neshody mezi SaS a Sme rodina. OL'aNO deklaruje zájem zatraktivnění nájemného bydlení a podporu jejich výstavby (OL'aNO 2020: 100). Ponechává si tak otevřené dveře k podpoře silnějších státních intervencí – tedy nástroji bližšímu straně Borise Kollára – i tržních mechanismů – tradičně preferovanými Sulíkovým hnutím. Právě tato výše zmiňovaná hnutí se po loňských volbách staly jedním z členů slovenské koaliční. Spolu s nimi se do vlády Igora Matoviče dostala i strana ZA ĽUDÍ ex-prezidenta Andreje Kisky. Relativně zdlouhavá vyjednání měla brzdit údajná neochota Matovičových partnerů vyjednat s jeho stranou a otázka rozdělení vládních resortů. Z dřívějších vyjádření zástupců nové koalice vyplynulo, že jednání v tomto směru zkomplikovala snaha SaS o obsazení funkce ministra financí. Tento úřad nakonec připadnul hnutí OL'aNO a lídr SaS Richard Sulík, který o tento post původně usiloval, se stal ministrem hospodářství a vicepremiérem pro ekonomiku (ČTK 2020).

V dubnu 2021 došlo ke změně v obsazení ministerstev. Stalo se tak v reakci na „krizi“ v rámci vlády vyvolaná kritikou koaliční SaS na adresu Igora Matoviče²⁴. Sulíkovi poslanci si stěžovali především jeho konfrontační způsob vedení politiky, který stěžoval již povolební vyjednávání. Zpochybňována je i „*osobnostní, manažerské a komunikační schopnost*“ dnes již bývalého premiéra vést Slovensko (ČT24 2021).

24 V době psaní této práce není tato krize stále zažehnána. V návaznosti na zmiňované spory došlo obměně na postu ministerského předsedy – Matovič z tohoto postu dobrovolně odstoupil a ujal se resortu ministerstva financí, do funkce premiéra byl k 1. 4. 2021 jmenován za OL'aNO dřívější ministr financí Eduard Heger. Koalice zůstává v původním složení se zachovanou ústavní většinou ve slovenské Národní radě (tamtéž).

4. Shrnutí a závěrečná diskuze

V rámci této kapitoly bychom chtěli určit a dále rozvést rozdíly mezi představenými politickými stranami a na jejich základě se pokusit definovat vlastní definici základních charakteristik společných pro všechny typy stran politických podnikatelů (stranám-firmám).

Pro naši práci jsme zvolili jako příklad strany působící v různých stranických systémech zemí západní a středovýchodní Evropy. Záměrem bylo představit uvést jako příklad ty strany, které jsou v odborné literatuře klasifikované jako různé mutace podnikatelské strany. Snažili jsme vybrat strany s – na první pohled – rozdílnou mírou institucionalizace²⁵, charakterem lídrů i podobou územní struktury, respektive mírou centralizace.

Určité základní zachycené rozdíly ilustruje následující tabulka:

	Politický podnikatel “s firmou”	Politický podnikatel “bez firmy”
Strana bez členů a územních struktur	OL’ANO	PVV
Strana se členy a územními strukturami	ANO 2011 TS	LPF

Tabulka 1: Typologie sledovaných politických stran; zdroj: autor, podle Hloušek a Kopeček (2018)

V předchozí kapitole jsme představili čtveřici politických stran považovaných za podnikatelské (např. Kysel 2017, Hloušek a Kopeček 2018). Jedním ze sledovaných znaků byl profil lídrů jednotlivých stran. Ve většině případů vstupovali předsedové-zakladatelé do politiky z podnikatelského prostředí. Například Igor Matovič původně roky provozoval úspěšnou firmu ve formě vydavatelství novin. I když se jeho možnosti nemohou měřit s některými nejproslulejšími příklady politických podnikatelů jako Babiš, Berlusconi nebo Stronach, disponoval dostatečnými zdroji pro vybudování

²⁵ od zaniklého TS, přes PVV s klesajícím a OL’ANO s rostoucím volebním úspěchem, až po ANO 2011 jako etablovanou vládní stranu.

efektivně fungující politické strany. Určité rezervy ve svých možnostech a zdrojích si kompenzoval enormní aktivitou a rétorickou obratností, podobně Gert Wilders v PVV.

Vrátíme-li se k Igoru Matovičovi, strana OL'ANO byla od začátku spjatá s jeho osobou a na základě analýzy jejího vývoje a fungování je patrné, že je od ní prozatím neoddělitelný. Role jeho novin dokazuje vliv v médiích, který byl důležitým strůjcem jeho úspěchu v politice. Díky tomu je možné Obyčejné lidi jednoznačně určit jako příklad podnikatelské strany.

Na výše zmíněné jsme navázali, když jsme analyzovali Obyčejné lidi jako stranu bez členů. Na tomto místě se nabízejí paralely s Geertem Wildersem. I Matovič si vystačil s minimálním nutným počtem členů. Ze zmiňovaných výroků Igora Matoviče je možné vyvodit, že členství jeho samotného i jeho tří spolupracovníků vnímá jen jako nezbytnou nutnost, bez které by se obešel. To se shoduje s rétorikou, kterou využíval Geert Wilders. Rovněž jde vidět, že jak ze strany Igora Matoviče, tak nizozemského politika od začátku nebyla cítit reálná snaha členskou základnu otevřít. Takové organizační uspořádání prokázalo, že stranickým předsedům poskytuje v interních sporech, jako byl například ten podrobně vzpomínaný s Aloisem Hlinou, takřka nemožnost ohrožení mocenské pozice. Hrstka pečlivě vybraných loajálních členů a liberální právní rámec činí z Matoviče a Wilderse v podstatě neodvolatelné předsedy.

O silném mocenském postavení lídrů nelze spekulovat ani v případě TS a ANO 2011. Ačkoli jsou v otázce členství obě tyto strany otevřenější než jejich protějšky ze Slovenska a Nizozemska, zajišťují interní stanovy výrazná privilegia oběma předsedům. V případě ANO jsme zmiňovali pravomoce, které Andreji Babišovi přinesla jejich novela z roku 2017. Bez povšimnutí by neměla zůstat ani absence protikandidátů na post předsedy, ze které čerpá Babiš již od začátku založení hnutí. Najít skutečnosti, ze kterých bylo vidět podobné postavení i u Franka Stronacha, je vzhledem ke krátké existenci TS obtížnější. Ze stanov lze ale vyčíst Stronachovu zvláštní pozici aktéra, který může z TS vyloučit jednotlivé členy strany či zrušit celé lokální organizace, zejména pokud „nejsou dodrženy hodnoty specifikované Frankem Stronachem“ – Stronach tak byl výhradním tvůrcem programu a hodnot strany – a to vždy bez udání důvodu (Luther 2014). Klíčová role Stronacha coby stabilizátora uvnitř strany je zase

patrná s nárůstem vnitřních sporů a kritiky na stranu předsedy v návaznosti na jeho pasivitu vůči postavení lídra i politiky obecně po volbách 2013, které vyústily až v rozpad hnutí.

Kritika oponentů Igora Matoviče například uvnitř poslaneckého klubu může naopak vyústit maximálně v odchody, ale nikdy ve skutečné ohrožení jeho postavení (Kysel 2017). Je to možné vyložit i jako určité hlídání investic s ohledem na to, že Obyčejní lidé, opět podobně jako PVV, vznikali od počátku jako Matovičův vlastní projekt spíše než něco, za čím by stál kolektiv lidí odhodlaný reprezentovat nějakou společenskou skupinu nebo jasně vymezený ideový proud. S ohledem na určitou ideovou nekoherentnost nezávislých kandidátů vystupujících pod hlavičkou Obyčejných lidí, by otevření členské základny mohlo spíše vyvolat spory a rozkoly. Vize strany zastřešující liberálnější i konzervativnější osobnosti může úspěšně fungovat pouze pokud není nutné vytvořit stranu s členskou základnou a organizacemi na nižších úrovních. Pokud by byli takto politici a kandidáti vystupující za Obyčejné lidi se stranou přímo svázáni, vyvolávalo by to nezbytnost alespoň trochu jasnějšího ideového vyhranění.

Absence sporů v rámci strany a celková koheze jsou klíčovými prvky ve vývoji institucionalizace politické strany, kterou jsme zmiňovali v úvodní kapitole práce. Jak si ji podařilo naplnit jednotlivým stranám předvádí tabulka:

Politická strana/Fáze a role lídra	Identifikace (tvůrce a kazatel)	Organizace (organizátor)	Stabilizace (stabilizátor)
LPF	Úspěšně zvládnutá	Neúspěšná vlivem vraždy předsedy strany	Nesplněná – rozpad strany krátce po volbách
PVV	Úspěšně zvládnutá zejména díky výjimečné organizační struktuře strany	Úspěšnost dána minimální členskou základnou	Částečně zvládnutá – strana nezískává stabilně silný mandát
TS	Úspěšná vlivem konzistentnosti s dříve publikovanými politickými myšlenkami	Úspěšně zvládnutá	Neúspěšná – strana se rozpadla vlivem stranických rozkolů a ztráty zájmu předsedy strany o politiku
OL'ANO	Úspěšně zvládnutá	Částečně zvládnutá	Částečně zvládnutá – navzdory volebním úspěchům nemůžeme s přihlédnutím k současné slovenské vládní krizi hodnotit tuto fázi jako zcela úspěšnou
ANO 2011	Úspěšná navzdory kontroverzní minulosti lídra	Úspěšně zvládnutá	Úspěšně zvládnutá

Tabulka 3: Fáze vývoje sledovaných politických stran; zdroj: autor, podle Hloušek a Koupeček (2018)

Bez povšimnutí nezůstalo ani ideové ukotvení podnikatelských stran. Zájem vyhnout se jednoznačné ideologii a programově cílit na co nejširší spektrum voličů je patrný pouze u ANO 2011. Jde to vysledovat z volebních programů i výše citovaných vyjádření předsedy hnutí. V případě OL'aNO naráží zájem reflektovat populární společenská a politická témata na konzervatismus Igora Matoviče (zejména v etických otázkách). Ačkoliv nezávislí tvoří většinu kandidátek a jsou velice různorodou skupinou, do které patří například liberálně založení aktivisté podporující práva menšin. Pokud se však zaměříme na osobu Igora Matoviče jako takového, je především v hodnotové rovině jeho konzervativismus jasně patrný. Zastává nekompromisní postoje vůči aktivitám za posilování práv homosexuálů, ať se to týká manželských otázek nebo adopcí. Kontrast jeho postojů s postoji zástupců slovenských liberálních politických lídrů jako jsou Sulík či Kiska je jasný.

Naopak Stronach byl ve svých postojích výrazně liberálnější, a to i přesto, že se často omezoval pouze na ekonomické otázky, vlastní anti-establišmentový apel a image "self-made" miliardáře. Wilders svou anti-imigrační politikou cílil na vybraný segment společnosti. Ve společenských otázkách jako jsou sňatky homosexuálů apod. byl ovlivněn liberálně naladěnou nizozemskou veřejností.

Dalším výrazným znakem podnikatelských stran je široké spektrum jejich zdrojů a prostředků komunikace. Ty zůstaly jako v případě PVV omezeny pouze na vlastní webové stránky a sociální sítě a Igor Matovič zvládnul vedle Facebooku využít i svého mediálního zázemí. Rozsahem odlišným příkladem ve srovnání s PVV a OL'aNO je ovšem voličsky nejúspěšnější a dosud nejtrvalejší formace politického podnikatele v České republice: ANO 2011. Andrej Babiš měl díky svému holdingu Agrofert při zakládání svého hnutí výhodu v podobě téměř neomezených finančních i jiných zdrojů potřebných k úspěšnému startu nové strany. V tomto ohledu na tom byl jinak než Fortuyn s minimálními zdroji a Stronach, jehož oblast podnikání má globální přesah. V domácím prostředí naráželo ANO mezi politickými podnikateli pouze na Věci veřejné Víta Bárty, jehož podnikání svým charakterem přinášelo limity ve velikosti a možnostech jeho firmy, a politické projekty Tomia Okamury, který disponoval komparativně pouze minimálními zdroji. Andrej Babiš si tak mohl dovolit už v úvodní

identifikační fázi dovolit široké investice jak do územních struktur strany, tak do profesionálního zázemí volebních a marketingových specialistů.

Jak ovšem ukazují Hloušek a Kopeček (2018), bylo právě toto zázemí volebních expertů pouhým nástrojem. Expertní zázemí či alespoň outsourcing volebních analýz a konzultační činnosti jsou sice společné všem sledovaným subjektům, charakter těchto služeb, jejich míra a četnost využití se ovšem vzájemně liší a nelze je s jistotou považovat za specifickou známku strany-firmy, obzvláště vzhledem k dlouhodobému trendu profesionalizace politických stran v Evropě (např. Luther 2014, Králová 2014, Hloušek a Kopeček 2018). Stejně jako u ostatních námi sledovaných stran byl hlavním mluvčím politického poselství strany její předseda. Ten se ukázal jako velmi zdatný v tvorbě jednoduchých sloganů útočících na korupci, neschopnost politiků a nabízejících technokratickou vizi kompetentního vládnutí. Zde můžeme nalézt paralely zejména s TS. Ačkoliv Stronachovo ekonomické impérium je nesrovnatelně větší, nabízeli oba podnikatelé své vize opřené o vlastní příběhy. Wilders se na svůj životní příběh neodvolává a pouze se pasuje do role obránce hodnot a aktéra reformy.

Na základě inspirace citovanými autory a přiblíženými empirickými případy se tak můžeme pokusit o naplnění cíle práce, tedy stanovit minimální definici pro model strany-firmy jako zastřešujícího typu politické strany pro odlišné podoby projektů politických podnikatelů. Za definiční minimum z pohledu vývoje institucionalizace podnikatelských stran považujeme:

1. Strana/hnutí vzniká jako soukromá iniciativa lídra
 - strana není zakořeněna sociálně (tj. není produktem sociálního či občanského hnutí) ani politicky, tj. nevzniká odštěpením od jiné parlamentní strany ani jejím rozpadem (členové strany nebo její předseda ovšem mohou mít praxi na lokální i národní úrovni politiky).
2. Strana je formována podle hodnot lídra
 - lídr strany má klíčovou roli při formování strany z hodnotového, tematického, programového i organizačního hlediska
3. Lídr je schopen zajistit si svou pozici v rámci strany

- lídr si dokáže udržet svou pozici i po skončení identifikační fáze. Může k tomu dojít minimalizací členské základny (jako v případě PVV či OL'aNO), omezením prvků vnitrostranické demokracie či jinou úpravou stanov strany

4. Mediální a voličský zájem postavený kolem osobnosti lídra

- lídr je jedinou či nejvýraznější mediální osobností strany. *Image* strany je budována na jeho osobnosti v mediální prezentaci i dalších formách komunikace strany

5. Strana je řízena centralizovaně

- klíčovou úlohu na vedení strany má nejužší centrální orgán spravující stranu zpravidla podle manažerských principů. Existence územních struktur se odvíjí od schopností lídra zabránit fragmentaci strany, pro klasifikaci je ovšem irelevantní.

Ve své diplomové práci jsme se věnovali straně typu firmy coby modelu politické strany. Nejdříve jsme si stanovili cíle práce a její teoretický rámec. Nabídli jsme v něm shrnutí dosavadních výzkumů a příspěvků do odborné výzkumné diskuze. Tento souhrn, který sloužil jako teoretický základ vlastní práce, jsme pro ilustraci zasadily do širšího kontextu změn organizace politických stran ve snaze vysvětlit nejednotnost v modelech strany-firmy.

V následující kapitole jsme se pokusili představit čtveřici politických stran, které odborná literatura považuje za modelově příbuzné. Naše příklady pocházely ze čtyř různých evropských států. Tím jsme mimo jiné ukázali na již dávno zřejmé, tedy že podnikatelské strany nejsou fenoménem specifickým pro určitou podobu stranického systému či vybranou část Evropy.

Na příkladech stran Team Stronach, Partij vor de Vrijheid, ANO 2011 a Obyčajní L'udia a Nezávislé Osobnosti jsme sledovali jejich vnitřní a vnější charakteristiky spojované s různými variantami modelu podnikatelské strany. Snažili jsme se tak přiblížit jejich vnitřní uspořádání. Zvláštní zájem jsme kladli na postavy lídrů těchto stran, které jsme v návaznosti na zvolená teoretická východiska považovali za klíčové aktéry v rámci řízení strany, stejně jako jejího procesu institucionalizace.

Tato značně deskriptivní kapitola nám pomohla při následné komparaci. Mohli jsme se tak blíže zaměřit na otázku minimalizace členských základů těchto stran, na kterou jsme narazili při sledování PVV a OL'ANO. Ačkoliv v tomto (ilustračním) případě jsme neobjevili trend společný pro podnikatelské strany, pomohlo nám takové srovnání lépe identifikovat jiné charakterové prvky strany-firmy.

Neboť komparace stran nebyla sama cílem práce, nebyla pojata příliš extenzivně. Nejedná se nutně o kompletní výčet rozdílů a similarit mezi sledovanými politickými stranami, ostatně předchozí kapitola není ani jejich detailním profilem, ale o soubor dat z něžž jsme čerpali v konečném formování minimální definice modelu politické strany-firmy – cíle celé naší práce.

Na základě předchozího srovnání jsme identifikovali pět klíčových identifikačních znaků strany-firmy. Ty jsme definovali zejména kolem osoby lídra. Ačkoli jsme z našli podobnosti i v zájmu na outsourcingu práce na předvolebních kampaních, nepovažovali jsme je za takové znaky, které by stranu-firmu dostatečně

odlišovali od jiných modelů strany (v tomto případě od obecného trendu profesionalizace politických stran).

V závěru naší práce se při diskuzi o minimální definici strany-firmy, coby zastřešujícím modelu politické strany pro všechny typy stran, se projevila nejednotnost myšlených subkategorií modelu strany popsanych v teoretické části. Narážíme tak na problém relevance námi nastavené definice. Kvůli diskutovaným překážkám přináší naše definice pouze základní charakteristiky takovýchto stran a lze jí jen těžko vnímat jako definitivní. Vzhledem k těmto omezením je složité její užití při klasifikaci konkrétních případů. Nelze s ní mimo jiné jednoznačně rozlišit v partikulárních detailech, které jsou předmětem sporů o klasifikaci konkrétních politických stran již v dosavadní debatě, jak jsme ilustrovali na příkladu PVV.

Výsledkem celé naší práce měla být právě zmiňovaná minimální definice strany-firmy coby nového typu politické strany. Navzdory jejím (očekávaným) nedostatkům by měla dostatečně zohlednit specifické charakteristiky stran a hnutí politických podnikatelů.

Vzhledem k omezenému vzorku politických stran nemůžeme závěrečnou kapitolu naší práce prodávat jako definitivní studii podnikatelských stran v Evropě. Domníváme se ale, že odlišnost zvolených politických stran, jejich lídrů i systémů v nichž působí dodává práci jistou dávkou relevance pro budoucí extenzivnější výzkum.

5. ZDROJE

AD. 2012. "Brinkman: het ging Wilders puur om electoraal gewin" [online] 24.4. 2012 [cit. 19-03-2021] Dostupné na: <https://www.ad.nl/binnenland/brinkman-het-ging-wilders-puur-om-electoraal-gewin~a8b6475a/>

Adáamek, Oliver. 2018. „Babišovi kluci z plakátu odpadávají jeden po druhém. Zůstane mu jen Faltýnek? “ *Reflex* [online] 20.5. 2018 [cit. 19-04-2021] Dostupné na: <https://www.reflex.cz/clanek/komentare/87287/babisovi-kluci-z-plakatu-odpadavaji-jeden-po-druhem-zustane-mu-jen-faltynek.html>

Akkerman, Tjitske et al. 2016. *Radical Right Wing Populist Parties in Western Europe: Into the Mainstream?* London: Routledge

Aktuálně.cz. 2017. „ANO si zvolilo nové vedení. Musíme bojovat, aby se všichni u nás měli líp, řekl Babiš“ [online] 26.2. 2017 [cit. 19-04-2021] Dostupné na: <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/zive-zacina-sjezd-ano-strana-je-na-vrcholu-ceka-ji-extremne/r~3e16242efa7111e6bc17002590604f2e/>

Aktuálně.cz 2020. „Brněnské ANO zůstává napojeno na podsvětí." Místopředseda Vokřál končí v hnutí ANO” [online] 1.6. 2020 [cit. 19-04-2021] Dostupné na: <https://zpravy.aktualne.cz/regiony/brnenske-ano-exprimator-vokral-konci-v-ano/r~1f661798a40d11ea8b230cc47ab5f122/>

ALDE party. www.aldeparty.eu/en

ANO. 2013a. *Stanovy politického hnutí ANO 2011*, ze dne 2. 3. 2013. ANO. (2013b). *Volby 2013: Priority, východiska, resortní program, zkrácený program*. [online] [cit. 23-02-2021] Dostupné na: <http://www.anobudeli.cz/cs/o-nas/program/volby-2013/priority/>

ANO. 2013b. Andrej Babiš k březnové rezignaci místopředsedů ANO. [online] [cit. 23-02-2021] Dostupné na: <http://www.anobudelip.cz/cs/o-nas/aktuality/novinky/andrej-babis-k-breznove-rezignaci-mistopredsedu-ano-12513.shtml>

ANO. 2015a. Andrej Babiš: Vznikli jsme proto, abychom pomohli lidem, nebudeme to měnit. (*Projev Andreje Babiše z III. celostátního sněmu hnutí ANO*, ze dne 28. 2. 2015). [online] [cit. 23-02-2021] Dostupné na: <http://www.anobudelip.cz/cs/o-nas/aktuality/novinky/andrej-babis-vznikli-jsme-proto-abychom-pomohli-lidem-nebudeme-to-menit.-20478.shtml>

ANO. 2015b. *Stanovy politického hnutí ANO 2011*, ze dne 1. 3. 2015. [online] [cit. 23-02-2021] Dostupné na: <http://www.anobudelip.cz/cs/o-nas/stahnete-si/>

ANO. 2017a. *Ted' nebo nikdy: Ten jediný program, který potřebujete.*

ANO. 2017b. *Stanovy politického hnutí ANO 2011*, ze dne 26. 2. 2017. [online] [cit. 23-02-2021] Dostupné na: <http://www.anobudelip.cz/cs/o-nas/stahnete-si/>

ANO. 2021. *Stanovy politického hnutí ANO 2011*, ze dne 12. 2. 2021. [online] [cit. 23-02-2021] Dostupné na: <http://www.anobudelip.cz/cs/o-nas/stahnete-si/>

Arendt, Florian. 2010. „Wie wirkt die Krone? Ein Überblick über den Stand der Forschung über die Wirkung der Kronen Zeitung“, *Medienimpulse* 48, č. 2

Art, David a De Lange, Sarah. Fortuyn versus Wilders: An Agency-Based Approach to Radical Right Party Building, *West European Politics*, Vol. XXXIV, no. 6 1229-1249

Arter, David. 2013. “When new party X has the "X factor": On resilient entrepreneurial parties”. *Party Politics* 22, s. 15-26

Arter, David a Kekkonen, Elina. 2014. "Measuring the Extent of Party Institutionalization: The Case of Populist Entrepreneur Party". *West European Politics* 37, č. 5, s. 932-956

Babiš, Andrej. (2013). "Podporuje levici, proto volím pravici?" [online] [cit. 03-03-2021] Dostupné z: <http://andrejbabis.blog.idnes.cz/c/369510/Podporuje-levici-proto-volim-pravici.html>

Blondel, Jean a Thiebault, Jean-Louis. 2010. *Political Leadership, Parties and Citizens: The Personalisation of Leadership*. New York: Routledge.

Bolleyer, Nicole, 2013. *New parties in old party systems: persistence and decline in seventeen democracies*, Oxford: Oxford University Press.

Bolleyer, Nicole a Bytzek, Evelyn. 2013. "Origins of Party Formation and New Party Success in Advanced Democracies", *European Journal of Political Research* 52, č. 6, 773-792.

Bosma, Martin. 2010. *Schijn-e' lite van de Valse Munters*. Amsterdam: Bert Bakker

Braune, Gerd. 2012. „Auf Frank Stronachs Spuren in Kanada. *Die Presse*. Dostupné na: <https://www.diepresse.com/1293276/auf-frank-stronachs-spuren-in-kanada>

Bucher, Josef. 2013. *Die Moderne Mitte! Das BZÖ-Wirtschafts-und Sozialprogramm*.

Bureš, Jan. 2012. „Volby 2010 v České republice: fenomén nových stran TOP 09 a VV. Politics“ in *Central Europe* 8, č. 2, s. 141– 151.

Cabada, Ladislav. (2014). "Strany mezery v České republice a ve střední Evropě: Náčrt možností a limitů politologického výzkumu". In: Kubát, Michal a kol. *O komparativní politologii a současné české politice*, s. 105–122. Praha: Karolinum.

ČSSD. 2018. *Stanovy České strany sociálně demokratické.*

ČT24. 2014. “Hnutí ANO má svůj think-tank, ve správní radě Babiš, Krnáčová i Telička“. ČT24 [online] 23.4. 2014 [cit. 21-02-2021] Dostupné na:

<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/290119-hnuti-ano-ma-svuj-think-tank-ve-spravni-rade-babis-krnacova-i-telicka/>

ČT24. 2015. “Pravidla ANO: Nejužší vedení rozhoduje i o jednotlivých členech”. [online] 28.2. 2015 [cit. 21-02-2021] Dostupné na:

<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/303110-pravidla-ano-nejuzsi-vedeni-rozhoduje-i-o-jednotlivych-clenech/>

ČT24 2021. „Slovenská vládní koalice se tříští: Sulíkova SaS se po rezignaci ministrů odtrhla“ [online] 25.3. 2021 [cit. 19-04-2021] Dostupné na:

<https://ct24.ceskatelevize.cz/svet/3288409-slovenska-vladni-koalice-se-tristi-sulikova-sas-se-po-rezignaci-ministru-odtrhla>

ČTK. 2015a. “Babiš byl jasně zvolen předsedou ANO, prvním místopředsedou Faltýnek”. [online] 25.3. 2015 [cit. 21-02-2021] Dostupné na:

http://www.ceskenoviny.cz/zpravy/babis-byl-jasne-zvolen-predsedou-ano-prvnim-mistopredsedou-faltynec/1186877_78

ČTK. 2015b. “Delegáti sněmu ANO schválili úpravy stanov uskupení”. [online] [cit. 22-02-2021] Dostupné na: http://www.ceskenoviny.cz/tema/zpravy/delegati-snemu-ano-dnes-schvalili-upravy-stanov-uskupeni/1187198&id_seznam=50480

ČTK 2020. „Čtyři slovenské strany se dohodly na vytvoření koalice“ [online] 13. 3. 2020 [cit. 19-04-2021] Dostupné na: <https://www.e15.cz/zahranicni/ctyri-slovenske-strany-se-dohodly-na-vytvoreni-koalice-1367638>

ČTK 2021. „Funkční období vedení ANO se kvůli koronaviru o rok prodlouží“ [online] 15.2. 2021 [cit. 19-04-2021] Dostupné na: <https://www.ceskenoviny.cz/zpravy/funkcni-obdobi-vedeni-ano-se-kvuli-koronaviru-o-rok-prodlouzi/1996780>

Daniš, Dag. „Matovič NA ROVINU: Prepustili sme dve tretiny členov. Dočasne“. *Aktuality.sk* [online]. 7.3.2019 [cit. 24-02-2021]. Dostupné na: <https://www.aktuality.sk/clanok/673110/matovic-na-rovinu-prepustili-sme-dve-tretiny-clenovdocasne/>

De Lange, Sarah. 2011. “Fortuyn versus Wilders: An Agency-Based Approach to Radical Right Party Building”. *West European Politics* 34, č. 6, s. 1229-1249

Dolezal, Martin a Zeglovits, Eva. 2014. „Almost an Earthquake: The Austrian Parliamentary Elections of 2013“. *West European Politics* 37, č. 3, s. 644-652.

Dolný, Bronislav a Malová, Darina. “Organisation structures of political parties in Slovakia: Parties not for members”. In: Sobolewska-Myšlik, Katarzyna a Kosowska-Gastol, Beata. *Organizational Structures of Political Parties in Central and Eastern European Countries*. Krakov: Jagiellonian University Press, 2016.

Drahokoupil, Štěpán. 2013. “Volby 2013: dekonsolidace stranického systému a vzestup anti-politiky”. [online] 21.11. 2013 [cit. 02-03-2021] Dostupné na: <http://cz.boell.org/cs/2014/07/08/volby-2013-dekonsolidace-stranickeho-systemu-vzestup-anti-politiky>

Echo24. 2017. “ANO schválilo Babišovi ještě větší moc. Upravilo stanovy a může škrtat” [online] 26.2. 2017 [cit. 22-04-2021] Dostupné na: <https://echo24.cz/a/w7mXF/ano-schvalilo-babisovi-jeste-vetsi-moc-upravilo-stanovy-a-muze-skrtat>

Eibl, Otto a Gregor, Miloš. 2019. *Volby do Poslanecké sněmovny v roce 2017*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. Politologická řada.

Evropská komise. 2020. *Audit č. REGC414CZ0133*

Farrel, David a Webb, Paul. 2002. "Political parties as Campaign Organizations". In: Dalton, Russell a Wattenberg, Martin (eds.). *Parties without Partisans. Political Change in Advanced Industrial Democracies*, s. 102–128. Oxford: Oxford University Press.

Fiala, Petr a Strmiska, Maxmilián. 2009. *Teorie politických stran*. Dotisk. Brno: Barrister & Principal.

Gdovinová, Denisa. 2020. "OLaNO už má program: 11 otázok je len začiatok, chcú viac priamej demokracie", *Deník N*, [online] 10.2. 2020 [cit. 20-04-2021] Dostupné na: <https://dennikn.sk/1751205/olano-uz-ma-program-11-otazok-je-len-zaciatok-chcu-viac-priamej-demokracie/>

Gyurfášová, Olga. 2018. "The Fourth Generation: From Anti-Establishment to Anti-System Parties in Slovakia". *New Perspectives: Interdisciplinary Journal of Central* 26, č. 1, s. 109-133

Harmel, Robert a Svasand, Lars. 1993. "Party Leadership and Party institutionalisation: Three Phases of Development." *West European politics* 16, č. 2, 66-88.

Hayek, Friedrich August von. 2012. *The Constitution of Liberty*. London: Routledge

Hlavatovič, Viktor a Janščová, Kristína. 2020. "Čo Matovič naozaj povedal počas tlačovky o diplomovke". *SME* [online]. 23.7.2020 [cit. 14-04-2021]. Dostupné na: <https://fci.sme.sk/c/22452740/23-viet-ktore-matovic-naozaj-povedal-pocas-tlacovky-o-diplomovke.html>

Hloušek, Vít; Kopeček, Lubomír a Šedo, Jakub. 2011. *Politické systémy*. Brno: Barrister & Principal

Hloušek, Vít. 2012. “Věci veřejné: politické podnikání strany typu firmy”. *Politologický časopis* 19, č. 4, s. 322–340.

Hloušek, Vít a Kopeček, Lubomír. 2018. *Já platím, já rozhoduji! Političtí podnikatelé a jejich strany*. Brno: B&P Publishing.

Hopkin, Jonathan a Paolucci, Caterina. 1999. “The business firm model of party organisation: Cases from Spain and Italy”. *European Journal of Political Research* 35, č. 3, s. 307–339

iDnes 2017. “Tlačení do vedení ANO. Babiš si přeje změny ve svém týmu” [online] 26.2. 2017 [cit. 19-04-2021] Dostupné na: https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/druh-den-snemu-ano-volba-mistopredsedu.A170226_083050_domaci_kop

Institut pro politiku a společnost www.politikaspolecnost.cz

iRozhlas. 2017. “Kdo tvoří Babišův 'skvělý tým'? Marketéři ODS nebo TOP 09 i guru na sociální síti Mára”. [online] 24. 10. 2017 [cit. 14-04-2021] Dostupné na: https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/kdo-tvori-babisuv-skvely-tym-marketeri-ods-nebo-top-09-i-guru-na-socialni-site_1710241045_hm

iRozhlas. 2021. „Penam, Lovochemie, Cerea. Česko vyplatilo Agrofertu podle Bruselu na dotacích neoprávněně 155 milionů“ [online] 27. 4. 2021 [cit. 27-04-2021] Dostupné na: https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/audit-stret-zajmu-dotace-vcaceno-agrofert-babis-kolik-se-bude-vcacet-penam_2104270001_kno

Junek, Adam. 2021. „Brusel učinil nebývalý krok. Zveřejnil zprávu o střetu zájmů Andreje Babiše”, *Seznamzprávy* [online] 23.4. 2021 [cit. 24-04-2021] Dostupné na: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/brusel-ucinil-nebyvaly-krok-zverejnil-zpravu-o-stretu-zajmu-andreje-babise-151957>

Kamberský, Petr. 2014. “Některé věci jsme nedomysleli, stát nelze řídit jako firmu, přiznává Babiš”. *Lidovky.cz* [online] [cit. 20-02-2021] Dostupné na: http://www.lidovky.cz/nektere-veci-jsme-nedomyseli-stat-nelze-ridit-jako-firmu-priznava-babis-1ag-/zpravy-domov.aspx?c=A140514_132509_in_domov_ani

Klíma, Michal. 2013. “Koncept klientelistické strany. Případová studie - Česká republika”. *Politologický časopis* 20, č. 3, s. 215–235.

Koděra, Petr. 2013. “Exmístopředsedkyně ANO 2011: Ani bohatí nezabrání krádežím v politice, Babiš má dvojí tvář”. *Idnes.cz* [online] 27.8. 2013 [cit. 22-02-2021] Dostupné na: <http://domaci.ihned.cz/c1-60497990-hnuti-ano-2011-hana-grepova-miliardar-andrej-babis->

Koole, Ruud. 1996. “Cadre, Catch-all or Cartel? A Comment on the Notion of the Cartel Party”. *Party Politics* 2, č. 4, s. 507–523.

Králová, A. 2014. “Volební týmy a agentury”. In: Šíma, P.; Králiková, M. a kol. *Volební kampaně 2013*. 2. vydání e-booku, s. 39–44. Brno: Institut politického marketingu, o.s.

Krivý, Vladimír. 2012. “Výsledky volieb '12” In: Krivý, Vladimír. *Slovenské volby '12: Čo im predchádzalo, postoje a výsledky*. Bratislava: MERKURY spol. s r.o., s. 47-136

Krouwel, André. 2006. “Party Models”. In: Katz, Richard a Crotty, William (eds). *Handbook of Party Politics*, 249–269. London: Sage.

Krouwel, André. 2012. *Party Transformations in European Democracies*. New York: SUNY Press

Kuzio, Taras. 2014. *Ukraine: Democratization, Corruption and the New Russian Imperialism*. Santa Barbara: Praeger.

Kysel, Tomáš. “Matovičovci už nie sú len štyria, hnutie prvýkrát prijalo nových členov”. *Aktuality.sk* [online]. 11.7.2017 [cit. 26-02-2021]. Dostupné na: <https://www.aktuality.sk/clanok/504167/matovicovci-uz-nie-su-len-styriahnutie-prvykrat-prijalo-novych-clenov/>

Lucardie, Paul a Voerman, Gerrit. “Geert Wilders and the Party for Freedom in the Netherlands: A Political Entrepreneur in the Polder”. In: *Exposing the Demagogues: Right-wing and National Populist Parties in Europe*. Grabow, Kirsten – Hartleb, Florian (eds.). Brussels, 2013 s. 191–192.

Luther, Kurt Richard. 2014. *Austrian populism and the not-so-great Recession: The primacy of politics*. Working paper 38. Keele European Research Unit, Keele University

Luther, Kurt Richard a Müller-Rommel, Ferdinand. 2005. “Political Parties in a Changing Europe”. In: Luther, Kurt Richard a Müller-Rommel, Ferdinand (eds.). *Political Parties in the New Europe: Political and Analytical Challenges*, s. 7–10. Oxford: Oxford University Press.

Maor, Moshe. 1997. *Political Parties and Party Systems*. London: Routledge.

Mappes-Niediek, Norbert. 2004. *Let's be Frank: Die unglaubliche Geschichte des heimlichen Kaisers von Österreichs*. Frankfurt am Main: Campus Verlag,.

Mazzoleni, Oscar a Voerman, Gerrit. 2017. „Memberless parties: Beyond the business-firm party model?“ *Party Politics* 23, č. 6, s. 783-792.

Mesežnikov, Grigorij. 2012. “Vývoj systému politických strán, stranická politika a voľby '12”. In: Krivý, Vladimír. *SLOVENSKÉ VOĽBY '12 Čo im predchádzalo, postoje a výsledky*, s. 11-46, Bratislava: MERKURY spol. s r.o.

Meyer, Gerd. 2008. "Formal and Informal Politics: Questions, Concepts and Subjects". In: Myer, Gerd. (ed.) *Formal Institutions and Informal Politics in Central and Eastern Europe: Hungary, Poland, Russia and Ukraine*, s. 38–41. 2. Opladen, Farmington Hills: Barbara Budrich Publishers.

Mudde Cas. 1996. "The paradox of the anti-party party: insights from the extreme right". *Party Politics* 2, č. 2., s. 265–276.

Neprašová, Veronika a Ťopek, Martin. 2017. „Babiš ve své knize představuje svoji vizi Česka v roce 2035. S polovinou poslanců, bez Senátu a byrokracie“. [online] 19.6. 2017 [cit. 22-03-2021] Dostupné na: <https://archiv.ihned.cz/c1-65772240-babisovo-cesko-sci-fi-bez-senatu>

OBYČAJNÍ LUDIA a nezávislé osobnosti. <https://www.obycajniludia.sk/>

Obšitník, Lukáš. 2020. „Matovičovo hlasovanie môže dopadnúť omnoho horšie než to v Iowe“, *Deník Postoj*, [online] 5.2. 2020 [cit. 24-02-2021]. Dostupné na: <https://www.postoj.sk/51335/matovicovo-hlasovanie-moze-dopadnut-omnoho-horsie-nez-to-v-iowe>

OL'aNO. *Stanovy politického hnutia s názvom OBYČAJNÍ LUDIA a nezávislé osobnosti (OLANO), NOVA, Kresťanská únia (KÚ), ZMENA ZDOLA*. Dostupné na: <https://www.obycajniludia.sk/stanovy/>

OL'aNO. 2020. *Úprimne, odvážne, pre ľuďmi*.

Panebianco, Angelo. 1988. *Political Parties: Organisation and Power*. Cambridge: Cambridge University Press.

Pokorný, Jakub. 2013. „ANO mění program za pochodu. Vylepšujeme, hájí změny Babiš“. *Idnes.cz* [online] 23. 10. 2013 [cit. 22-02-2021] Dostupné na: https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/babisovo-ano-stale-meni-program.A131022_201923_domaci_zt

Politické hnutí ANO 2011. www.anobudelip.cz

Pühringer, Stefan a Ötsch, Walter O. 2013. *Das Team Stronach: Eine österreichische Tea Party?* Working Paper 19. Institute for Comparative Analysis of the Economy, Johannes Kepler University Linz.

PVV. 2010. *De agenda van hoop en optimisme: Een tijd om te kiezen: PVV 2010-2015*. den Haag.

PVV. 2017. *Verkiezingsprogramma PVV 2017-2021*. den Haag.

Rahat, Gideon a Sheaffer, Tamir. 2007. “The personalization(s) of politics: Israel 1949–2003”. *Political Communication* 21, č. 1, s. 35– 50.

Ryšavá, Michaela a Dolejší, Václav. 2018. „Tohle jsou Babišovi mladí marketéři. Na iluze má premiér své lidi“ *Seznamzpravy* [online] [cit. 15-04-2021] Dostupné na: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/tohle-jsou-babisovi-mladi-marketeri-na-iluze-ma-premier-sve-lidi-44092>

Schoen, Harald. 2010. „Mehr als ein Auslöser der Neuwahl? Die Europapolitik, die Kronen Zeitung und die Wahlentscheidung 2008“. In: Plasser, Fritz et al. : *Politik in der Medienarena: Praxis politischer Kommunikation in Österreich*. Facultas, Wien, 313---338.

SME. 2012. "Obyčajní ľudia strávia dovolenku v rómskych osadách". [online]. 21.6.2012 [cit. 24-02-2021]. Dostupné na: <https://domov.sme.sk/c/6427424/obycajni-ludiastravia-dovolenku-v-romskych-osadach.html>

SME. 2013. "Obyčajní chcú vrátiť vyššie tresty za drogy". [online]. 31.5.2013 [cit. 24-02-2021]. Dostupné na: <https://domov.sme.sk/c/6820193/obycajni-chcu-vratitvyssie-tresty-za-drogy.html>

SME. 2015. „Obyčajní a Nova pripravujú kandidátku, Lipšic má byť jedenásty“. [online]. 29.9.2015 [cit. 24-02-2021]. Dostupné na: <https://domov.sme.sk/c/8018843/obycajni-a-nova-pripravuju-kandidatku-lipsicma-byt-edenasty.html>

SME. 2020. "Matovič predstavil priority, chce presadiť to, čo rozhodnú ľudia", *SME*. [online]. 1.2.2020 [cit. 24-02-2021]. Dostupné na: <https://domov.sme.sk/c/22315929/volby-2020-matovic-predstavil-program-olano.html>

Stronach, Frank. 2012. *Frank's Welt: Wahrheit, Transparenz und Fairness in Politik und Gesellschaft*. Wien: Ueberreuter.

Stronach, Frank. *Frank Stronach Institut*. 2014 (online). Dostupné na: <http://www.stronachinstitut.at/frank-stronach>

Šimečka, Martin M. 2020. „Matovič a útrapy demokracie“, *Denik N*, 4.2. 2020 [online] [cit. 15-04-2021] Dostupné na: <https://dennikn.sk/1743946/matovic-a-utrapy-demokracie/>

Šustr, Ladislav. 2018. "Babišův střet zájmů. Na státních zakázkách mohl Agrofert získat až 8 miliard," *Echo24* [online] 26.10. 2018 [cit. 15-04-2021] Dostupné na: <https://echo24.cz/a/SUVts/babisuv-stret-zajmu-na-statnich-zakazkach-mohl-agrofert-ziskat-az-8-miliard>

Šustr, Ladislav. 2019. „Boj o místo těsně za Babišem. Nahradí Faltýnka Vokřál?“, Echo24 [online] 17. 2. 2019 [cit. 15-04-2021] Dostupné na: <https://echo24.cz/a/S9iyV/on-line-boj-o-misto-tesne-za-babisem-nahradi-faltynka-vokral>

Team Stronach 2013. *Grundsatzprogramm*.

Transparency International. 2019. „Andrej Babiš je ve střetu zájmů, potvrzuje Evropská komise a dává tak za pravdu Transparency“ [online]. 31.5. 2019 [cit. 24-04-2021]. Dostupné na: <https://www.transparency.cz/andrej-babis-je-ve-stretu-zajmu-potvrzuje-evropska-komise-a-dava-tak-za-pravdu-transparency/>

Verseci, Michelangelo. 2015. „Owner parties and party institutionalisation in Italy: is the Northern League exceptional?“ *Modern Italy* 20, č. 4, s. 395-410.

Vilímová, Tereza. 2017. „Proč nechce Babiš euro? ,Neměl by české peníze pod kontrolou““. *Echo24* [online]. 19.4. 2017 [cit. 24-04-2021] Dostupné na: <https://echo24.cz/a/we3Ji/proc-nechce-babis-euro-nemel-by-ceskepenize-pod-kontrolou>

Vlčej, Jozef. 2016. *Ako volia Slováci: politický vývoj Slovenskej republiky v období 1989-2016*. Brno: Tribun EU

Vossen, Koen. 2011. “Classifying Wilders: The Ideological Development of Geert Wilders and His Party for Freedom”. *Politics* 31, č. 3, s. 186–187

Vossen, Koen. 2010. “Different flavours of populism in the Netherlands. Four case-studies”. *Paper for the Politicologen*. 27. května 2010 [cit. 20-02-2021]. Dostupné na: <https://soc.kuleuven.be/web/files/11/72/W07-15.pdf>

Wilders, Geert. 2005. "Onafhankelijkheidsverklaring". *Partij voor de vrijheid*. [online] 15.3. 2005 [cit. 21-02-2021]. Dostupné na:
<https://www.pvv.nl/index.php/component/content/article/30-publicaties/684-nafhankelijkheidsverklaring>

Young, Lisa. 2013. „Party members and intra-party democracy“. In: *Cross, William P. a Katz, Richard S. (eds). The Challenges of Intra-Party Democracy. Oxford: Oxford University Press, 49–64.*

Zeit in Bild 2. "Jetzt könne Sie mich Fragen stellen": Frank Stronach im ZiB2-Interview. 3.7. 2012. Přepis rozhovoru dostupný na:
<https://neuwal.com/2012/07/04/transkript-interview-mit-frank-stronach-und-lou-lorenz-dittelbacher-in-der-zib2-orf-03-07-2012/>

Zeit in Bild 2. *Frank Stronach im Interview mit Armin Wolf*. 29. 11. 2012. Přepis rozhovoru dostupný na: <https://neuwal.com/2012/11/30/transkript-frank-stronach-im-interview-mit-armin-wolf-zib2-november-2012/>

Zpěváčková, Barbora. 2020. "Babišovi ministři ze selfička a billboardů. Co dělá Ťok nebo Pelikán?" *CNN Prima News* [online]. 10.7. 2020 [cit. 20-04-2021]. Dostupné na:
<https://cnn.iprima.cz/babisovi-ministri-ze-selficka-a-billboardu-co-dela-tok-nebo-pelikan-5690>

6. Resumé

Ever since the entrance of economical entrepreneurs into the political arena and the subsequent success of some of them, studies have come up with new theoretical models for parties of this new type of politician. A large number of researches came up with many real-life examples of political parties commonly labeled as business-firm parties. It is this model of a political party that is the topic of our thesis.

As its title suggests (*Business-firm parties as a new type of political parties - verification of the concept on selected cases*), this thesis sets out to bring an extensive look into business-firm parties in both theoretical and empirical manner. It tries to deal with the long list of subcategories of this new type of political party by narrowing down the main similarities in characteristics of those political parties who have been given as examples of them. The main aim of this thesis is to try to come up with a minimal definition of business-firm parties for 21st century. To achieve this goal we start by presenting the theoretical background of the existing research on this topic, followed by a descriptive example of four political parties classified as business-firm parties. Thesis concludes with a short comparison of these parties upon which a minimal definition of studied phenomenon is constructed.

First part of this work focuses on theoretical background. It tries to present an extensive summary of existing research on its topic. Here we delve into the vast number of subcategories of business-firm party model such as the concepts of memberless parties, entrepreneurial issue parties or resilient entrepreneurial parties. All of these concepts are situated into a larger concept, developmental typology of political parties. The shift in inter-party organization and its professionalization as a reaction to the change in societal and political reality is also discussed.

It is in the following parts of the thesis where the aforementioned theory is being applied. It is used as tool to determine the main aspects of a party characteristics that are discussed in the next chapter of the thesis. Here we present four political parties from four different political systems across Europe. Those parties being Team Stronach, ANO 2011, Geert Wilders' Freedom Party and OĽaNO from Slovakia. We focus primarily on party leaders and their role within party hierarchy and as the party's "face".

What follows is a short comparison of those parties. Based up the similarities and differences found a minimal definition of the concept of business-firm party (as a type of a political party) is determined. The defining characteristics of which are as follows: 1) "In its infancy" the party is a private initiative of its leader, 2) The party is shaped by the values of its leader, 3) The leader is able to secure his position within the party, 4) Media and electoral interest stems from the personality of the party leader, 5) Party's decision-making is heavily centralized.